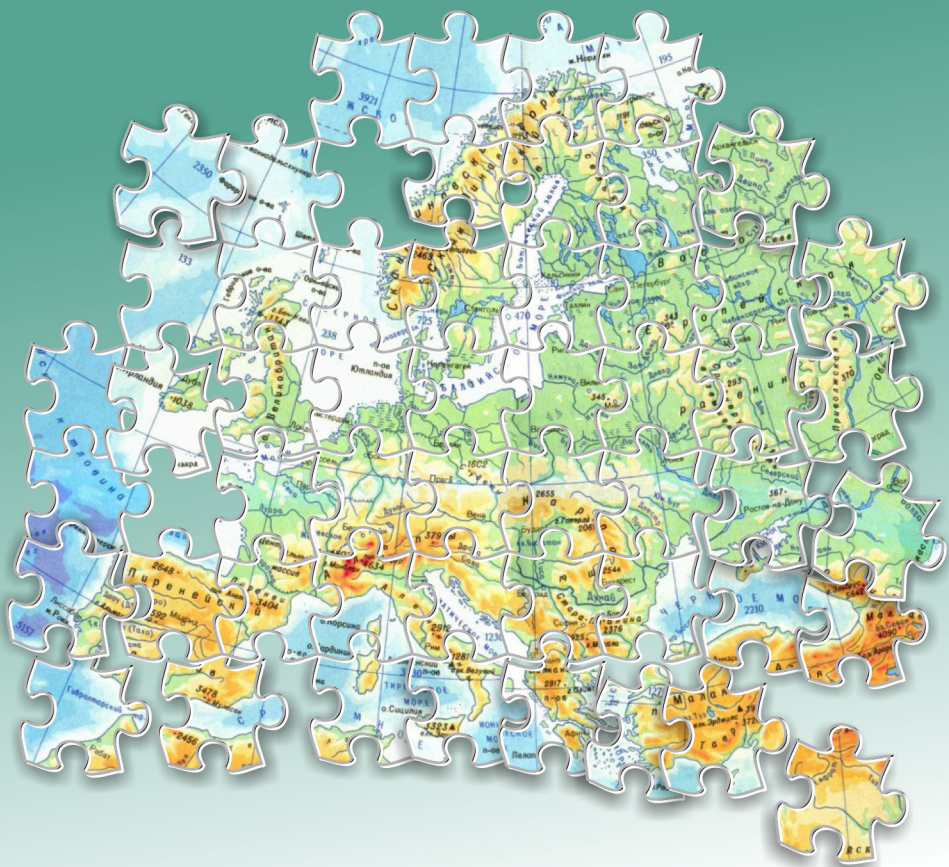

Регіоналізм та інтеграція

ЩОРІЧНИК
Випуск II

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ІНСТИТУТ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ
ТА РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Регіоналізм та інтеграція

Науковий щорічник

Випуск 2

Чернівці
«Букрек»
2016

УДК 321/329+332:316+91
Р 57

*Друкується за ухвалою Вченої ради
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

Рецензенти:

доктор історичних наук, професор **Фісанов В.П.**;
доктор політичних наук, професор **Бортніков В.І.**;
доктор політичних наук, професор **Поліщук І.О.**;
доктор наук з державного управління, професор **Василевська С.Е.**

Р 57 **Регіоналізм та інтеграція.** Науковий щорічник. – Вип. II. – Чернівці:
«Букрек», 2016. – 240 с.

ISBN 978-966-399-444-4

Другий випуск Щорічника «Регіоналізм та інтеграція» містить наукові статті, аналітичні огляди та рецензії, які підсумовують окремі результати діяльності Науково-дослідницького інституту європейської інтеграції та регіональних досліджень Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, його наукові зв'язки, в тому числі міжнародні, та здійснювану ним проектну діяльність. Особлива увага приділена висвітленню питань національної, а також регіональної безпеки, розвитку процесів європейської інтеграції, регіональним вимірам політичних процесів тощо.

Окремий розділ Збірника наукових праць охоплює основні результати виконання в ЧНУ імені Юрія Федьковича проекту створення кафедри імені Жана Моне «Наближаючись до всебічних знань про європейську інтеграцію в Україні» (2011–2014 рр.). Також тут підбито попередні підсумки й розглянуто окремі проблемні аспекти реалізації наступного проекту в царині Європейських студій – ТЕМПУС «ІНОТЛЕС» (Інновації у вивченні та викладанні Європейських студій), який виконується НДІ ЄІРД і кафедрою політології та державного управління в Чернівецькому національному університеті з 2014 р.

Видання розраховане на науковців, експертів, практиків у царині європейської інтеграції, політичної регіоналістики, державного управління та місцевого самоврядування, студентів і аспірантів, які навчаються на відповідних спеціальностях, а також на інших зацікавлених цими питаннями читачів.

УДК 321/329+332:316+91

ISBN 978-966-399-444-4

© Автори, 2016
© Науково-дослідницький інститут
європейської інтеграції та регіональних
досліджень

Редакційна колегія:

Бурдяк Віра Іванівна – доктор політичних наук, професор (заступник голови редколегії)

Гон Максим Моїсейович – доктор політичних наук, професор

Горбатенко Володимир Павлович – доктор політичних наук, професор

Добржанський Олександр Володимирович – доктор історичних наук, професор

Гев'юк Уляна Юріївна – кандидат політичних наук (відповідальний секретар)

Круглашов Анатолій Миколайович – доктор політичних наук, професор (голова редколегії)

Лукул Тарас Ярославович – доктор політичних наук, професор

Макар Юрій Іванович – доктор історичних наук, професор

Марусик Тамара Володимирівна – доктор історичних наук, професор

Примуш Микола Васильович – доктор політичних наук, професор

Ротар Наталія Юріївна – доктор політичних наук, професор (заступник голови редколегії)

Федуняк Сергій Георгійович – доктор політичних наук, професор

Фісанов Володимир Петрович – доктор історичних наук, професор

Фісун Олександр Анатолійович – доктор політичних наук, професор

Фочук Петро Михайлович – доктор хімічних наук, професор

Міжнародна наукова рада:

Іоан Хорга – професор, Директор Інституту євро регіональних студій
Університету м. Орадя (Орадя, Румунія)

Валерій Мошняга – професор, завідувач кафедри політології
Молдовського державного університету (Кишинів, Молдова)

Віктор Ватиль – професор, завідувач кафедри політології Гродненського університету імені Янки Купали (Гродно, Білорусь)

Михайло Ільїн – професор, почесний президент Російської асоціації політичної науки (Москва, Росія)

Еміль Пайн – професор, провідний науковий співробітник Сектору вивчення ксенофобій та попередження екстремізму Інституту соціології РАН (Москва, Росія)

Ірміна Матоніте – професор Університету менеджменту та економіки (Вільнюс, Литва)

Зофія Високинська – професор Університету м. Лодзь (Лодзь, Польща)

Анатолій Лисюк – професор кафедри політології та соціології Брестського державного університету імені А.С.Пушкіна (Брест, Білорусь)

Жиль Руе – професор Реймського університету (Реймс, Франція)

Сергій Плохій – професор Гарвардського університету (Кембридж, США)

Ерхард Бусек – координатор Ініціативи зі співробітництва у Південно-Східній Європі, голова Інституту Дунайського регіону і Центральної Європи (Відень, Австрія)

Вольфганг Берг – професор, декан факультету соціальної роботи, засобів масової інформації та культури Університету м. Мерзебург (Мерзебург, ФРН)

Адреса редколегії:

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,

НДІ європейської інтеграції та регіональних досліджень

вул. Коцюбинського, 2, Чернівці, 58012,

тел. (0372) 523053, факс: (0372) 557182

E-mail: rieirs@chnu.edu.ua

ЗМІСТ

Вступ..... 11

Розділ I ПРОЦЕСИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА УЧАСТЬ У НИХ УКРАЇНИ

Надія БУРЕЙКО

Європеїзаційний пазл в Україні: сприйняття ідеї Європи та європейська самоідентифікація..... 14

Василь ЗЕЛЕНКО, Наталія ЗЕЛЕНКО

Пенсійна реформа в Україні у контексті Угоди про асоціацію з Європейським Союзом 29

Анастасія БАКАНОВА

«Дилема невизначеності» української політики та роль ЄС на початку XXI століття..... 42

Розділ II ТРАНСКОРДОННА СПІВПРАЦЯ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРОСТОРИ

Йитван ШЮЛІ-ЗАКАР, Янош ПЕНЗЕШ

Об'єднана Європа з розділеними народами? Змінні та постійні регіональні відмінності на прикладі Угорщини 55

Діна БЕЛЯВЦЕВА

Моделі регіонів і структуризація політичного простору..... 68

Ірина СОФІНСЬКА

Реалізація стандартів місцевого самоврядування у контексті європейської інтеграції..... 82

Вернер ПЛЯТЦЕР, Удо ПУШНІГ

Деякі аспекти Європейської регіональної співпраці Карінтія – Чернівці..... 94

Шейкна Каліфа САНГАРЕ
СМІ в умовах становлення и розвитку
демократії (на прикладі Третьої республіки в Малі)..... 103

Олександр КОСОВ
Російські експерти про участь Республіки Білорусь
у „Східному партнерстві” 117

Розділ III
РОЗВИТОК ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТУДІЙ:
УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Анатолій КРУГЛАШОВ
Можливості та перешкоди на шляху
розвитку Європейських студій в Україні..... 129

Роман КАЛИТЧАК
Дисциплінарна ідентичність Європейських студій
в вищій освіті України..... 154

Ігор МЕЛЬНИЧУК
Концепти „могутність” та „безпека”:
сучасний європейський науковий дискурс..... 167

Наталія НЕЧАСВА-ЮРІЙЧУК
Організація роботи студентів в умовах дистанційного навчання:
досвід участі у міжнародному проєкті „INOTLES”
„Інноваційне навчання та вивчення Європейських студій” 181

Наталія РОТАР
Дискурс європейської ідентичності в
сучасній політичній науці..... 197

Павло МОЛОЧКО
Практична імплементація змішаних методів та дистанційного навчання в
Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича 218

Розділ IV
ОГЛЯДИ ТА РЕЦЕНЗІЇ

Ігор НЕДОКУС

Рецензія на монографію: Розвиток органів влади на території
Чернівецької області: монографія / За заг. ред.
Добржанського О.В., Круглашова А.М., Ярмистого М.В. –
Чернівці : Букрек, 2014. – 812 с. 223

Сергій ШВИДЮК

Аналітичний огляд „Eastern Review” – наукового видання
Міжнародного центру східноєвропейських досліджень
Лодзького університету за 2012–2016 роки 228

Відомості про авторів 238

TABLE OF CONTENT

Introduction..... 11

Chapter I

PROCESSES OF EUROPEAN INTEGRATION AND UKRAINE'S PARTICIPATION

Nadiia BUREIKO

Europeanisation puzzle in Ukraine: the perception of idea of Europe
and European self-identification 14

Vasyl ZELENKO, Natalya ZELENKO

Pension reform in Ukraine in the context
of the Ukraine-European Union Association Agreement..... 29

Anastasiia BAKANOVA

„Dilemma of Vagueness” of Ukrainian Politics
and the Role of the EU at the Beginning of the XXI century 42

Chapter II

CROSS-BORDER COOPERATION AND REGIONAL DEVELOPMENT IN THE EUROPEAN SPACE

István SÜLI-ZAKAR , János PÉNZES

Integrated Europe with divided nations? Altering and remaining
regional disparities by the example of Hungary 55

Dzina BIALIAUTSAVA

Models of regions and structuring political space 68

Iryna SOFINSKA

Realization of the standards of local government
in the context of European integration 82

Werner PLATZER, Udo PUSCHNIG

Some aspects of the European regional cooperation Carinthia – Chernivtsi 94

Sheykna KALIFA SANGARE
Media in the conditions of formation and development of democracy
(a case of the Third Republic of Mali)..... 103

Aleksandr KOSAU
Russian experts on the participation
of Respublic of Belarus in Eastern Partnership 117

Chapter III
EUROPEAN STUDIES EVOLUTION:
UKRAINIAN AND FOREIGN EXPERIENCE

Anatoliy KRUGLASHOV
Potential and obstacles on the way of evolution
of European Studies in Ukraine 129

Roman KALYTCHAK
Disciplinary Identity of European Studies
in Higher Education of Ukraine 154

Ihor MELNYCHUK
The concept of «power» and «security»: modern European
scientific discourse 167

Nataliya NECHAYEVA-YURIYCHUK
Organization of Students' Work in Distance Learning: Experience
of Participation in International Project INOTLES
„Innovating Teaching and Learning of European Studies” 181

Nataliia ROTAR
Discourse of European Identity in Contemporary Political Science 197

Pavlo MOLOCHKO
Practical implementation of the blended / e-learning method
in Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University 218

Chapter IV
ANALYTICAL REVIEWS AND REFERENCES

Ihor NEDOKUS

Reference on the Monograph “The History of the Local Government
Development on the Territory of Chernivtsi Oblast” 223

Serhiy SHVYDIUK

Analytical Review of “Eastern Review”, the Gerald of Eastern European
Studies International Center, University of Lodz, 2012-2016 years 228

About the authors 238

ВСТУП

Політичні та суспільні процеси, починаючи від 2013 р., в Україні відбуваються особливо драматично й напружено. Громадянам України доводиться платити дуже високу ціну за попередні помилки керівництва держави, протистояти російській агресії на сході країни, відстоювати незалежність та майбутнє своєї держави, домагатись позитивних змін від нинішньої влади. Урешті-решт, багатьом уперше доводиться приходити до усвідомлення необхідності змін й у власній поведінці та вчитися більш відповідальному ставленню до суспільних і політичних справ. Проте ці роки приносять важливі зміни також в європейському та міжнародному контексті, світ стає ще менш безпечним і передбачуваним, натомість – більш конфліктним, набувають глобального поширення популістські і радикальні реакції на виклики сучасності, які ще більше ускладнюють вирішення назрілих проблем. Такі процеси вимагають уважного наукового аналізу та політичного прогнозування, вироблення відповідних науково-практичних рекомендацій, об'єктивного політичного інформування громадян з боку політичних науковців та експертів.

Свій внесок у ці справи продовжує робити колектив Науково-дослідницького інституту Європейської інтеграції та регіональних досліджень Чернівецького національного університету (НДІ ЄІРД). За час, що пройшов від виходу друком першого випуску нашого Щорічника, НДІ ЄІРД провів чимало різнопланових заходів, починаючи від участі в щорічному проведенні Міжнародної наукової конференції «Розвиток політичної науки: європейські практики та національні

перспективи» і продовжуючи організацією тематичних семінарів, круглих столів та експертних дискусій, зокрема за участі наших партнерів, насамперед, науковців факультету історії, політології та міжнародних відносин університету, а також інших його підрозділів, продовжуючи багаторічною співпрацею з Чернівецьким обласним центром підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування, нашими колегами та партнерами з Румунії, Польщі, Молдови тощо.

Окремі підсумки здійсненої дослідницької роботи та результати встановлених наукових зв'язків підбиває й новий випуск Щорічника. Він складається з трьох тематичних розділів та відділу оглядів і рецензій. Перший розділ містить статті науковців, присвячені вивченню процесів європейської інтеграції та участі в них України. Другий розділ охоплює аналіз проблем транскордонної співпраці та регіонального розвитку в масштабі європейського простору.

На окрему увагу заслуговує зміст третього розділу, який складається з окремих статей та повідомлень, які написані їх авторами на основі доповідей, виголошених на Симпозіумі «Розвиток Європейських студій: український та зарубіжний досвід». Симпозіум було організовано НДІ ЄІРД разом із кафедрою політології та державного управління ЧНУ імені Юрія Федьковича в рамках VI Міжнародної наукової конференції «Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи», що відбулася 7–8 квітня 2016 року. Крім узагальнення стану розвитку Європейських студій в цілому, матеріали цього розділу підбивають загальні підсумки успішного виконання проекту зі створення в Чернівецькому національному університеті кафедри імені Жана

Моне за проектом, підтриманим ЄС «Наближаючись до всебічних знань про європейську інтеграцію в Україні» (2011 – 2014 рр.). Також тут широко висвітлено попередні підсумки й окремі проблемні аспекти реалізації наступного проекту в царині Європейських студій – ТЕМПУС «ІНОТЛЕС» (Інновації у вивченні та викладанні Європейських студій), який виконується НДІ ЄІРД і кафедрою політології та державного управління в Чернівецькому національному університеті з 2014 р. Така професійна дискусія та заохочення до її продовження у колі фахівців з європейської інтеграції є безумовно корисною для подальшого розвитку Європейських студій в Україні, подолання тих недоліків, які все ще, на жаль, існують і у цій сфері наукової та навчальної діяльності.

Приємно відзначити, що новий випуск наукового видання нашого інституту демонструє зростання кола наших авторів, зокрема тих, які представляють зарубіжні країни, такі як Австрія, Білорусь, Угорщина і навіть Малі. Сподіваюся, що ця тенденція до участі все більш широкого кола науковців у наших проєктах і виданнях стане стійкою ознакою як діяльності Інституту в цілому, так і інтелектуальною оздобою його наукової продукції, зокрема й змісту Щорічника «Регіоналізм та інтеграція». Дякую шановним авторам, поважним членам редакційної колегії та міжнародної наукової Ради за особистий внесок у створення й підтримку нашого наукового видання!

*Науковий редактор
проф. Анатолій Круглашов*

Розділ I ПРОЦЕСИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА УЧАСТЬ У НИХ УКРАЇНИ

УДК 327.35

Надія БУРЕЙКО

ЄВРОПЕЇЗАЦІЙНИЙ ПАЗЛ В УКРАЇНІ: СПРИЙНЯТТЯ ІДЕЇ ЄВРОПИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКА САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ

У статті розглядається європеїзаційний пазл в Україні з урахуванням специфіки європеїзації сусідства. На основі аналізу теоретико-концептуальних засад процесів європеїзації стверджується, що європеїзація сусідства стала інструментальною для поширення європейських норм та цінностей в Україні. Звернено увагу на Угоду про асоціацію як механізм інтенсифікації процесів європеїзації. На основі даних соціологічних опитувань показано, як ідею Європи сприймають в Україні.

Ключові слова: процес європеїзації, європеїзація сусідства, соціалізація, цінності, ідея Європи, європейська самоідентифікація, Угода про Асоціацію, реформи.

Nadiia BUREIKO

EUROPEANISATION PUZZLE IN UKRAINE: THE PERCEPTION OF IDEA OF EUROPE AND EUROPEAN SELF-IDENTIFICATION

The present paper looks at the Europeanisation puzzle in Ukraine with regards to the peculiarities of neighbourhood Europeanisation. Referring to the theoretical framework of Europeanisation the paper claims that neighbourhood Europeanisation is arguably instrumental for dissemination of European norms and values in Ukraine. The Association Agreement is

mentioned as a tool of intensification of the Europeanisation processes. Based on the recent surveys conducted in Ukraine the perception of the idea of Europe in Ukraine is shown.

Keywords: *Europeanisation, neighbourhood Europeanisation, values, socialization, idea of Europe, European self-identification, Association Agreement, reforms.*

Надежда БУРЕЙКО

ЕВРОПЕИЗАЦИОННЫЙ ПАЗЛ В УКРАИНЕ: ВОСПРИЯТИЕ ИДЕИ ЕВРОПЫ И ЕВРОПЕЙСКАЯ САМОИДЕНТИФИКАЦИЯ

В статье рассматривается европеизационный пазл в Украине с учетом специфики европеизации соседства. На основе анализа теоретико-концептуальных основ процессов европеизации утверждается, что европеизация соседства стала инструментальной для распространения европейских норм и ценностей в Украине. Обращено внимание на Соглашение об ассоциации как механизм интенсификации процессов европеизации. На основе данных социологических опросов показано, как идею Европы воспринимают в Украине.

Ключевые слова: *европеизация, европеизация соседства, социализация, ценности, идея Европы, европейская самоидентификация, Соглашение об ассоциации, реформы.*

Тривала «маятниковість» між Заходом і Сходом у зовнішньополітичних стратегіях України¹ перманентно створювала проблеми на політичному ґрунті, які акумулювавшись особливо гостро проявили себе навесні 2014 року під час анексії

¹ Більше про «маятниковість»: Bureiko N. “Bounded Europeanisation”: the case of Ukraine / N. Bureiko, T. Moga // The EU and Its Eastern Neighbourhood: the Contradictions of Europeanisation and European Identities; ed. by P. Flenley, M. Mannin. – Manchester University Press, 2016 (currently under final review); Bureiko N. Between West and East: Towards the Problem of Foreign Policy Orientation of Ukraine / N. Bureiko, Y. Makar // Acta Scientifica Academiae Ostroviensis. Sectio a nauki humanistyczne, społeczne i techniczne. – No 4 (2). – 2014. – Ostrowiec Świętokrzyski. – P. 91-99.

Російською Федерацією Криму та початку протистояння на Донбасі. Спроби хиткого балансування між Брюсселем та Москвою у зовнішньополітичних рішеннях українського політичного істеблішменту, що відзначалися від моменту проголошення незалежності України в 1991 році, в свою чергу сформувавши не найкращу основу для очікуваних трансформацій у внутрішньополітичній площині. Офіційно проголошений євроінтеграційний курс, вектор на внутрішні перетворення, які б відповідали європейським нормам та принципам, повсякчас зустрічав опір частини політичних еліт, що суттєво блокувало імплементацію реформ. Останні в свою чергу часто мали «декларативний» характер¹, були не завжди послідовними, до того ж, гальмувалися через вибіркоче розуміння того, що євроінтеграція неможлива без процесів європеїзації. До того ж, відсутність чіткої перспективи членства у Європейському Союзі (ЄС), яку отримали свого часу країни Центрально-Східної Європи (ЦСЄ), також уповільнювала процеси європеїзації і не забезпечувала їм більш значущої підтримки.

У представленому дослідженні розглянуто особливості процесів європеїзації в Україні та проаналізовано, яким чином ідею Європи сприймають в українському суспільстві. Під ідеєю Європи ми розуміємо набір спільних цінностей, навколо яких оформлено та діють основні інститути Європейського Союзу – демократія, ринкова економіка, права людини, верховенство закону. Аналізуючи теоретико-концептуальні засади процесів європеїзації, у статті стверджується, що європеїзація сусідства стала інструментальною для поширення європейських цінностей в Україні.

¹ На зразок «декларативної інтеграції», якою охарактеризували політику Л. Кучми [13, с. 12], чи «декларативної європеїзації» [6, с. 870].

Дослідження виконано з використанням змішаних методів – якісних і кількісних [4]. Використовуючи теоретичну модель, запропоновану Ольсеном, статтю структуровано навколо трьох запитань: *що?* *як?* та *чому?* [8, с. 922-925]. Таким чином, спершу акцентовано увагу на *європеїзації* та теоретичних засадах її осмислення, а також проаналізовано, як європейські цінності формуються за межами Європейського Союзу. Наступну частину статті присвячено аналізу того, *чому* процеси європеїзації в Україні можуть розгортатися у контексті певних обставин більш ефективно, зокрема звернено увагу на Угоду про асоціацію як механізм інтенсифікації процесів європеїзації. Для аналізу того, як в Україні сприймають *ідею Європи* та формують європейські цінності, використано дані соціологічних опитувань. Тест *chi-square* дозволив виявити взаємозв'язок між залежною та незалежними змінними.

Теоретичні засади вивчення процесів європеїзації: як європейські цінності «переходять» кордони

Поняття європеїзації дедалі частіше привертає увагу дослідників в академічних та експертних колах у сфері європейських студій. Одне з перших визначень європеїзації дав Р. Ладрех, який обумовлював європеїзацію як процес переорієнтації напрямів та форми політики таким чином, щоб європейська політична й економічна динаміка ставали частиною організаційної логіки національних політичних процесів [5, с. 69]. При цьому держави зазнають реструктуризації основ внутрішньополітичних процесів таким чином, аби останні відповідали нормам ЄС. З огляду на це, під європеїзацією можна розуміти «внутрішній вплив Європи та ЄС»,

коли держави-члени, а також ті, хто не є членами Союзу, адаптують та змінюють внутрішні інституції відповідно до правил та принципів ЄС [1, с.6].

Доволі часто європеїзацію вивчають, послуговуючись міждисциплінарним підходом. Це зумовлено зокрема й тим, що є об'єктом дослідження – європеїзація як історичний процес, як культурна дифузія, як процес інституційної адаптації чи як адаптація політики та політичних процесів до європейських норм і принципів. Попри все, незалежно від дослідницького вектора, європеїзація як процес завжди передбачає структуровані зміни, впливає на акторів, їх ідеї та інтереси [2].

В академічних дослідженнях процесів європеїзації чітко розрізняють європеїзацію членства, приєднання та сусідства. Усі три категорії взаємозалежні, при цьому кожна нова концептуально доповнює попередню.

Європеїзація членства вивчає вплив євроінтеграційних процесів на держави-члени ЄС. У цьому випадку, як стверджує один із основоположників вивчення процесів європеїзації К. Раделі, європеїзація охоплює «процеси побудови, дифузії та інституалізації формальних та неформальних правил, процедур, політичних парадигм, стилів...», які покликані формувати та консолідувати політику Європейського Союзу й інкорпорувати їх у внутрішньополітичні практики держав-членів, політичні структури, дискурси тощо [9]. Схоже визначення європеїзації запропоновано Т. Різе, який пояснює цей процес як виникнення та розвиток структур управління, що формалізує взаємодію між акторами та політичних мереж, що покликані поширювати європейські правила [11]. Попри те, що ЄС, безумовно, є найважливішим актором у регіоні, а нині дедалі часті-

ше теоретизують не європеїзацію, а «ЄС-изацію», ідея Європи є значно ширшою, аніж просто членство в ЄС, і є відкритою не тільки для держав-членів, а й для інших [14, с. 376]. Під час процесів європеїзації відбувається дифузія цінностей та ідей за межі ЄС, що призводить до трансформації країн-реципієнтів, їх внутрішніх дискурсів, а відтак ідентичностей.

Європеїзація приєднання стосується тих держав за межами ЄС, які є складовою політики розширення, тобто тих, хто має чітку перспективу членства, так звані держави-кандидати. Відповідно європеїзація передбачає їхнє пристосування до існуючої європейської моделі. Прикладом такої європеїзації є країни ЦСЄ, які з рангу «аутсайдерів» перейшли в «інсайдери» крізь шлях «повернення до Європи»¹ [10, с. 14].

Європеїзація членства та європеїзація приєднання дали поштовх до теоретико-концептуального осмислення процесів європеїзації сусідства з метою пояснення, яким чином європейські цінності та норми поширюються за межами ЄС у тих країнах, які не мають чітко визначених перспектив членства. Натомість такі країни мають різні форми співпраці, запропоновані Європейським Союзом, наприклад, через Європейську політику сусідства (2004), Чорноморську синергію (2008) чи Східне партнерство (2009). За таких обставин ЄС виступає центром політичних дискурсів, а країни-реципієнти приймають європейські цінності та норми, погоджуючи їх зі своїми внутрішніми реаліями.

Процеси європеїзації приєднання у країнах ЦСЄ проходили за допомогою механізмів «обумовленості» (conditionality) як принципу розширення Європейського Союзу – комплекс-

¹ На зразок «декларативної інтеграції», якою охарактеризували політику Л. Кучми [13, с. 12], чи «декларативної європеїзації» [6, с. 870].

су вимог, які висувалися до держав-кандидатів у процесі їх євроінтеграції. При цьому за дотримання цих вимог пропонувалася цілком конкретна «винагорода» – членство в ЄС.

З огляду на те, що європеїзація сусідства не передбачає членства як кінцевого результату, її механізми також відрізняються. На зміну «обумовленості» приходять «соціалізація». За Ф. Шімелфенігом, одним із найбільш визначних дослідників процесів європеїзації, «соціалізація ззовні» передбачає зусилля Європейського Союзу, спрямовані на те, щоб «навчити» ідеям і нормам, які стоять за політикою ЄС, транслювати їх «аутсайдерам», мотивувати їх прийняти ці ідеї та норми та імплементувати у свої власні політичні дискурси та практики [12, с. 8]. Така «соціалізація» проходить через «комунікацію», «конструктивний вплив» та «соціальне навчання». При цьому успіх процесу європеїзації та його ефективність залежить не лише від впливу Європейського Союзу, тобто зовнішнього впливу, але й внутрішньої підтримки реформ і перетворень у країні, в якій відбуваються процеси європеїзації. Доведено, що селективність реформ, їх непослідовність, відсутність належної підтримки чи зацікавленості в їх успіху уповільнюють процес європеїзації, а відтак і відтермінують євроінтеграцію [3]. При цьому ефективність внутрішньополітичних трансформацій залежатиме від кількох факторів. Щонайперше, внутрішня підтримка курсу на ініційовані зміни буде сильнішою, якщо принципи управління ЄС ближчі до тих, які існують у країні-реципієнті. Крім того, процес адаптації до норм і принципів ЄС буде легшим за умови, якщо країна-реципієнт перебуває «у новому мінливому середовищі, при цьому ідентифікує себе з Європою і має європейські аспірації» [12, с. 8, курсив –

Н.Б.]. За таких умов приймаюче європейські норми і принципи суспільство, яке проходить через процес «соціалізації», буде більш зацікавленим і вмотивованим переймати цінності та норми ЄС – демократію, верховенство закону, права та свободи людини, ефективне управління.

Європеїзація через Угоду про асоціацію

З метою інтенсифікації процесів європеїзації в країнах Східного партнерства, до яких входить й Україна, Європейським Союзом було запропоновано формат Угоди про асоціацію¹. Угода про асоціацію з Європейським Союзом передбачає перехід від партнерства і співробітництва між Україною та ЄС, основою чого була попередня Угода про партнерство та співробітництво між Європейськими співтовариствами і Україною, до політичної асоціації та економічної інтеграції. Це перший документ, заснований на політичній асоціації між ЄС та будь-якою з країн-учасниць Східного партнерства, що є «безпрецедентною з точки зору свого обсягу (низки сфер, які вона охоплює) і глибини (детальності зобов'язань і часових рамок їх виконання)» [15].

Шлях до підписання цієї Угоди для України став складним і тривалим. Переговори про підготовку Угоди розпочалися ще у 2007 році і велися у рамках трьох робочих груп: 1) з політичного діалогу, зовнішньої і безпекової політики; 2) з юстиції, свободи та безпеки; 3) з економічних, секторальних питань (у сферах енергетики, транспорту, охорони довкілля, промисловості, соціального розвитку і соціального захисту, рівності прав, захисту споживачів, освіти, молоді та культури) та питань розвитку людського потенціалу. Додатково було

¹ Окрім України, Угоду про асоціацію було запропоновано Грузії та Молдові.

створено четверту робочу групу, зусилля якої були зосереджені на створенні зони вільної торгівлі. Угода, в першу чергу, мала на меті поглибити співробітництво між Україною та ЄС у всіх сферах, оновити інституційні рамки співпраці та запропонувати новий посилений вимір політичної асоціації та економічної інтеграції. З 2009 року набув чинності Порядок денний асоціації між Україною та ЄС, який окреслював перелік необхідних реформ, які мала здійснити Україна у ході євроінтеграційних процесів для поглиблення співпраці з Європейським Союзом, та їх ключові пріоритети. Терміни підписання Угоди визначалися в першу чергу внутрішньополітичними процесами та ефективністю виконання Україною критерій, обумовлених у Порядку денному асоціації. За їх імплементацією стежили відповідні спеціальні моніторингові комісії.

Попри всі зусилля з боку як Європейського Союзу, так і України на третьому саміті Східного партнерства, що відбувався у Вільносі 28–29 листопада 2013 року, як відомо, очікуване підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС не відбулося. Через відповідне рішення українського Уряду щодо призупинення процесу підготовки підписання Угоди в Україні відбулася масова хвиля протестів – «Євромайданів». Після бурхливої реакції українського суспільства, Євромайдану та подій, відомих в історії як «Революція гідності», що спричинили зміну керівництва в країні, політична частина Угоди про асоціацію зрештою була підписана 21 березня 2014 року. Підписання економічної частини відбулося 27 червня того ж року.

На церемонії підписання Угоди про асоціацію з ЄС Президент України П. Порошенко підкреслив, що Україна, як європейська держава, поділяє такі ж цінності, а «ЄС – це

не лише частина країн, об'єднаних у союз. ЄС – це *ідея...*» [15, курсив – Н.Б.]. У Преамбулі Угоди про асоціацію також сказано, що «Україна як європейська країна поділяє спільну історію й спільні цінності з державами-членами Європейського Союзу (ЄС) і налаштована підтримувати ці цінності» і відзначено «важливість, яку надає Україна своїй європейській ідентичності» та «міцну суспільну підтримку в Україні європейського вибору країни» [18]. Крім того, у преамбулі до Угоди підтверджено, що «Європейський Союз визнає європейські прагнення України і вітає її європейський вибір, у тому числі її зобов'язання розбудовувати розвинуту й сталу демократію та ринкову економіку» [18].

Паралельно з підготовкою до підписання Угоди про асоціацію велися переговори й про безвізовий режим, який би істотно поживав міжлюдські контакти. На думку більшості громадян України, безвізовий режим є одним із тих пріоритетів, які надає Угода про асоціацію (дуже важливо для 22.9% та важливо для 33.7% українців [20]). «Безвіз» українці називають і серед одних із найважливіших ознак *європейськості* (23.2%) [17].

Ідея Європи та європейськість в українському суспільстві

Окрім можливості подорожувати Європою без візи, ідея *Європи* та *європейськість* в українському суспільстві здебільшого асоціюється з матеріальним добробутом (47.3%) та захистом законом (33.5%). Бути європейцем у сприйнятті українців також означає поважати демократичні цінності та права людини (23.1%), почуватися вільною людиною (16.8%) і мати вільні демократичні вибори (11.4%). До *європейськості*

ті відносять і знання іноземних мов (8.7%) та європейської культури (4.1%). 9.8% українських громадян вважають, що їм не потрібно відчувати себе європейцями. Натомість, на думку 12.1%, українці – і так європейці [17]. Загалом варто зазначити, що в українському суспільстві європейськість Української держави значно вище сприймають з огляду на географічний (76.6%) та історичний (58.3%) аспекти, подекуди культурний (41.9 %). Тоді як політично (23.6%), соціально (17.1%) та економічно (12.7%) українці надають нижчу оцінку тому, як європейські норми втілені в Україні [20].

Показово, що сприйняття українців себе як європейців має тенденцію до поступового зростання. За даними Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» (далі Фонд), у травні 2013 року лише 34% українців самоідентифікували себе як європейці, тоді як 55% на запитання «Чи відчуваєте Ви себе європейцем?» відповіли негативно. Вже у грудні того ж року під час Євромайдану почуття *європейськості* висловили 44% респондентів, а відсоток негативних відповідей упав (хоча й далі переважав позитивні) і становив 50%. У листопаді 2015 року вперше відсоток тих, хто почував себе європейцями, переважив тих, хто такими себе не відчував – співвідношення позитивних і негативних відповідей становило 47% та 42% відповідно [17].

У європейській самоідентифікації українців є певні регіональні розбіжності. Прихильність до європейськості традиційно переважає в українців Заходу та Центру. Тоді як на Сході відсоток тих, хто вважає себе європейцем, і тих, хто не вважає, розподілено майже порівну. Найменше європейська самоідентифікація виражена на Півдні й на Донбасі (табл. 1).

Таблиця 1.

**Чи вважаєте Ви себе європейцем?
Регіональний вимір, 2015**

	Захід	Центр	Південь	Схід	Донбас
Безумовно, так	22	13.6	8.6	23.2	8.5
Скоріше, так	34.6	35.4	26.5	23.1	29.2
Скоріше, ні	24.6	25.3	26.5	21.7	30.6
Безумовно, ні	10.9	12	16.1	27.5	25.5
Важко відповісти	7.9	13.7	22.3	4.6	6.2

Джерело: [17].

За даними соціологічного дослідження, проведеного в рамках міжнародного дослідницького проекту Університету Сент Галлена «Регіон, нація та поза нею: міждисциплінарна і транскультурна реконцептуалізація України», у 2015 році 38.6% українців самоідентифікували себе європейцями. Тоді як 37.1% українців європейцями себе не відчували [16]. Аналогічно до результатів опитування, наведених вище, порівняно з 2013 роком показники європейської самоідентифікації серед українців зросли. Аналіз даних зазначеного опитування, як і результати опитування, проведеного Фондом, показали істотні розбіжності в самоідентифікації залежно від регіону проживання респондентів ($p < 0.001$). Існують розбіжності і з огляду на вік, освіту та матеріальний добробут респондентів ($p < 0.001$ для всіх змінних). Крім того, на європейську самоідентифікацію впливає і факт навчання респондентів за кордоном ($p < 0.001$).

Висновки

Від самого початку процеси європеїзації в Україні були уповільнені браком політичної волі та рішучості політичного класу. Балансування між ЄС і Росією, реформи у режимі повсякчасного очікування, а не в стані імплементації, до того ж, відсутність основного стимулу – чіткої перспективи членства у ЄС – усе це заклало не надто сприятливий ґрунт для процесів європеїзації в Україні. Їх інтенсифікація зазвичай відбувається через соціалізацію, що передбачає напрацювання моделей для наслідування всередині країни крізь взаємодію з ЄС. Такі норми і критерії для наслідування зокрема були прописані в Порядку денному асоціації між Україною та ЄС, що передував підписанню Угоди про асоціацію. Угода, зокрема, стала одним із основних інструментів європеїзації сусідства, запропонованих Україні. Проведення належних реформ згідно з нормами та практиками ЄС, послідовність у внутрішній та зовнішній політиці, економічна стабільність, дотримання європейських цінностей та принципів політичним класом матимуть позитивний вплив на підтримку європейського вектору та ідеї Європи з боку населення. Як показують дані соціологічних опитувань, нині європейська самоідентифікація українців хоча й має тенденцію до зростання, однак не є достатньо високою і значною мірою залежить від успіхів внутрішньополітичних перетворень.

Список використаних джерел:

1. Börzel T. From Europeanisation to Diffusion: Introduction / T. Börzel and T. Risse // *West European Politics*. – № 35:1. – 2012. – p. 1-19.
2. Featherstone K. Introduction: In the Name of 'Europe' [Електронний ресурс] / K. Featherstone // *The Politics of Europeanization*. – 2003. – Режим доступу : <http://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/0199252092.001.0001/acprof-9780199252091-chapter-1>
3. Gawrich A. Neighbourhood Europeanization through ENP: The Case of Ukraine / A. Gawrich, I. Melnykovska, R. Schweickert // *Journal of Common Market Studies*. – Vol. 48. – № 5. – 2010. – P. 1209-1235.
4. Johnson B. Educational Research – Quantitative, Qualitative, and Mixed Approaches / B. Johnson and L. Christensen. – London : SAGE Publications, 2014. – 621 p.
5. Ladrech R. The Europeanization of Domestic Politics and Institutions: The Case of France / R. Ladrech // *Journal of Common Market Studies*. – № 32 (1). – 1994. – P. 69-88.
6. Langbein J. Convergence without membership? The impact of the European Union in the neighbourhood: evidence from Ukraine / J. Langbein, K. Wolczuk // *Journal of European Public Policy*. – № 19:6. – 2012. – P. 863-881.
7. Mission of Ukraine to the European Union. EU-Ukraine Association Agreement [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/en/page/open/id/2900>
8. Olsen J. The Many Faces of Europeanization / J. Olsen // *Journal of Common Market Studies*. – № 40 (5). – 2002. – P. 921-952.
9. Radaelli C. The Europeanization of Public Policy [Електронний ресурс] / C. Radaelli; ed. // *The Politics of Europeanization*; ed. by K. Featherstone, C. Radaelli. – 2003. – Режим доступу : <http://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/0199252092.001.0001/acprof-9780199252091-chapter-2>
10. Risse T. A Community of Europeans? Transnational Identities and Public Spheres / T. Risse. – Ithaca and London: Cornell University Press, 2010. – 305 p.
11. Risse T. A European Identity? Europeanization and the Evolution of Nation-State Identities / T. Risse // *Transforming Europe. Europeanization and Domestic Change*; ed. by M. G. Cowles, J. Caporoso and T. Risse. – 2001. – P. 198-216;
12. Schimmelfennig F. Europeanization beyond Europe [Електронний ресурс] / F. Schimmelfennig // *Living Reviews in European Governance*.

- № 7 (1). – 2012. – Р. 1-32. – Режим доступу : <http://www.europeangovernance-livingreviews.org/Articles/lreg-2012-1/download/lreg-2012-1Color.pdf>
13. Sherr J. Ukraine's New Time of Troubles / J. Sherr. – Camberley: Conflict Studies Research Centre. – 1998. – p. 12.
 14. Wallace H. Europeanization and Globalization: Complementary or Contradictory Trends / H. Wallace // *New Political Economy*. – Vol. 5. – № 3. – 2000. – Р. 369-382.
 15. Президент України. Виступ Президента на церемонії підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу : www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-na-ceremoniyi-pidpisannya-ugodi-pro-asocia-33096
 16. Проект ««Регіон, нація та поза нею: міждисциплінарна і транскультурна реконцептуалізація України» («Region, Nation and Beyond: An Interdisciplinary and Transcultural Reconceptualization of Ukraine») реалізовується Центром управління та культури в Європі Університету Сент Галлена, Швейцарія, з 2013 року за підтримки Державного секретаріату освіти, досліджень та інновацій (SERI). Опитування, на яке зроблене посилання, було проведено у 2015 році й охоплювали 6000 респондентів (усі області за виключенням Автономної Республіки Крим).
 17. Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва». Як українці розуміють євроінтеграцію: очікування та настрої суспільства [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу : <http://dif.org.ua/article/yak-ukraintsi-rozumiyut-evrointegratsiyu-ochikuvannya-ta-nastroi-suspilstva>
 18. Урядовий портал. Угода про асоціацію. Преамбула [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/PREAMBLE.pdf>
 19. Центр Разумкова. Наскільки для Вас важливим є запровадження безвізового режиму з ЄС? [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=1101
 20. Центр Разумкова. Чи є Україна європейською державою? [Електронний ресурс]. – 2012. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=673

Василь ЗЕЛЕНКО, Наталія ЗЕЛЕНКО

ПЕНСІЙНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

У поданій статті автори проаналізували основні проблеми пенсійного забезпечення в Україні. Проведено оцінку впливу на функціонування пенсійної системи окремих положень нормативно-правових актів. Вказано на важливість імплементації Угоди про асоціацію з Європейським Союзом в частині співробітництва у галузі зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей. На базі проведеного дослідження теоретичного та практичного матеріалів ще раз підкреслюється необхідність проведення подальших кроків структурного реформування пенсійної системи України, незважаючи на вплив ряду вагомих чинників, які цьому перешкоджають.

Ключові слова: пенсійна система, Пенсійний фонд України, державний бюджет, накопичувальна пенсійна система, Угода про асоціацію, фонд оплати праці, єдиний соціальний внесок.

Vasyl ZELENKO, Natalya ZELENKO

PENSION REFORM IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE UKRAINE-EUROPEAN UNION ASSOCIATION AGREEMENT

This paper analyzes the main problems of pension provision in Ukraine. An assessment of certain provisions of regulations and their impact on the functioning of the pension system was conducted. Specified the importance of the implementation of the Association Agreement with the European Union in terms of cooperation in the field of employment, social policy and equal opportunities. Based on the study of theoretical and practical material, the need for further steps in structural pension reform of Ukraine was highlighted again, despite the number of important factors that prevent this.

***Keywords:** pension system, Pension Fund of Ukraine, state budget, funded pension system, Association Agreement, payroll, single social contribution.*

Василий ЗЕЛЕНКО, Наталья ЗЕЛЕНКО

ПЕНСИОННАЯ РЕФОРМА В УКРАИНЕ В КОНТЕКСТЕ СОГЛАШЕНИЯ ОБ АССОЦИАЦИИ С ЕВРОПЕЙСКИМ СОЮЗОМ

В данной статье авторами проанализированы основные проблемы пенсионного обеспечения в Украине. Проведена оценка влияния на функционирование пенсионной системы отдельных положений нормативно-правовых актов. Указано на важность имплементации Соглашения об ассоциации с Европейским Союзом в части сотрудничества в области занятости, социальной политики и равных возможностей. На основе проведенного исследования теоретического и практического материалов еще раз подчеркивается необходимость проведения дальнейших шагов структурного реформирования пенсионной системы Украины, несмотря на влияние ряда важных факторов, которые этому препятствуют.

***Ключевые слова:** пенсионная система, Пенсионный фонд Украины, государственный бюджет, накопительная пенсионная система, Соглашение об ассоциации, фонд оплаты труда, единый социальный взнос.*

Постановка проблеми

Стаття 1 Конституції України вказує, що наша держава є соціальною, а стаття 46 – говорить про право кожного на соціальний захист, в тому числі – через систему соціального страхування. Ці принципи покладено в основі побудови в Україні соціально-орієнтованої моделі ринкової економічної системи, подібної до тих, що сформовані у провідних країнах Європейського Союзу. Однак для ефективного її розвитку, слід досягти злагодженого функціонування усіх складників, чільне місце серед яких займає система пенсійного

страхування. Адже усім відомо, що вона значною мірою є зв'язуючим компонентом ринку праці та фінансового ринку, а значить – здійснює вплив на їх функціонування (позитивний або негативний). Тому від ефективного функціонування пенсійної системи значною мірою залежать процеси створення, розподілу та перерозподілу національного продукту, економічного розвитку держави загалом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у дослідження системи соціального страхування здійснили ряд науковців, як от: Е.Лібанова займається дослідженням впливу демографічних чинників на систему соціального страхування в Україні; стратегічному аналізу реформ у сфері пенсійного забезпечення присвячено праці О. Ковалю, проблеми „тінізації” економіки України аналізують З. Варналій, І. Вінничук, С. Зюков, Т. Тищук, аналізу реформ податкової та соціальної сфери у Грузії присвячені праці І. Варченка, економічний ефект від податкових реформ досліджує Ю. Городніченко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми

Проблема реформування пенсійної системи України досліджується вже з часу здобуття Україною незалежності (стільки ж часу проводяться окремі практичні кроки такого реформування). Однак після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС постало нове коло завдань – реформування пенсійної системи у відповідності з планом імплементації даного договору з використанням кращого досвіду країн ЄС, що і зумовило новий вектор наукових досліджень. У цій статті вказано на два нових чинники, які впливають на

функціонування пенсійної системи та потребують подальшого аналізування: а) суттєве скорочення ставки єдиного соціального внеску, що з одного боку має прискорити процеси детінізації ринку праці, а з іншого – зумовило ще більшу нестачу власних коштів у бюджеті ПФУ; б) увідповіднення подальших кроків пенсійної реформи до процесу імплементації Угоди про асоціацію, гармонізація відповідної нормативно-правової, проблема побудови належної системи соціального захисту європейського зразка.

Метою цієї статті є: аналіз урядових реформ у системі пенсійного забезпечення України заради визначення соціально-економічного ефекту від їх запровадження через призму імплементації Угоди про асоціацію.

Виклад основного матеріалу

Основні результати проведених наукових досліджень розвитку пенсійної системи України можна згрупувати у кілька важливих положень.

По-перше – розподільчий принцип функціонування пенсійних систем в країнах Європи та більшості країн СНД втратив свою актуальність у 1980–1990-х рр. (це коли працююче населення сплачує страхові внески для паралельного здійснення виплат пенсій старшому поколінню). Оскільки темпи відтворення народонаселення суттєво скоротились, фінансування пенсійних виплат «з коліс» проводити ставало все важче. Розподільча система пенсійного забезпечення – це лише один із видів фінансових пірамід, які можуть бути ефективними лише за умови, що кожне наступне коло її учасників кількісно значно переважає попереднє. В Україні на сьогоднішній день відзначається демографічна криза (яка

ще й підсилюється війною), де на фоні скорочення загальної чисельності населення змінюється його структура (частка осіб пенсійного віку збільшується, а частка працездатного – зменшується).

По-друге, перманентні кризи та відсутність структурних реформ національної економічної системи за останні роки призвели до суттєвого зниження рівня заробітних плат (ФОП – база сплати ЄСВ). Так, неефективна економічна політика не дозволяла більшості підприємств своєчасно оновлювати основні засоби, здійснювати інвестиції в інноваційні види діяльності, в розвиток людського капіталу тощо. В кінцевому підсумку, наслідком такої політики стала значно нижча, порівняно з країнами Європейського Союзу, продуктивність праці з усіма наслідками цього для держави. Фактично, Україна потрапила у т. зв. «коло бідності», коли низькі доходи формують низькі або від’ємні заощадження, які в свою чергу є джерелом інвестицій. Відсутність інвестицій породжує низьку продуктивність праці, що є причиною низьких доходів і т. д.

По-третє – через наявність доволі суттєвого податкового навантаження на оплату праці, з одного боку, та практична відсутність «захисту» зі сторони держави, з іншого, значна частина вітчизняних підприємств опинилася перед вибором: або стати банкрутами, або приховувати частину доходів. Це стало причиною постійного зростання сектору «тіньового» ринку праці. Зокрема вітчизняна статистика декларує лише близько 16% [1]. Більш об’єктивну оцінку дає застосування таких методів, як: «витрати населення – роздрібний товарообіг» та «метод проф. Фрідріха Шнайдера», якими користуються у своїй діяльності Світовий банк та МВФ. Зокрема, за методом проф. Шнайдера, розмір тіньових доходів насе-

лення становить близько 44% [2]. А згідно з методом «витрати населення – роздрібний товарообіг», такий показник коливається в межах 43–45% [3]. Відтак, ПФУ потенційно недоотримує майже половину страхових внесків.

На сьогоднішній день, ситуація з фінансуванням бюджету ПФУ збалансовувалась виключно завдяки «вливанням» з державного бюджету. Так, у 2014 році із загальної суми доходів бюджету ПФУ у 241,87 млрд. грн. 75,8 млрд. грн. було виділено із держбюджету (31,3%), з яких 14,7 млрд. грн. – це фінансування наявного дефіциту (6%). У 2015 р.: усі доходи – 264,8 млрд. грн., фінансування із державного бюджету – 94,8 млрд. грн. (35,8%), яких для покриття дефіциту виділено 31,8 млрд. грн. (12%). У бюджеті на 2016 р. заплановано доходи – 257,2 млрд. грн. (це без виплат січня 2016 р., які було профінансовано попереднім бюджетом), кошти з державного бюджету – 145,9 млрд. грн. (56,8%), з яких 81,3 млрд. грн. – покриття дефіциту (31,6%).

Таке суттєве зростання фінансування з державного бюджету пояснюється економічною рецесією (2014–2015 рр.), а також – зменшенням ставки ЄСВ до 22% для працедавців та відміни сплати 3,6% ЄСВ із зарплати працівників.

Як бачимо, із такими фінансовими показниками без кардинального реформування пенсійна система довго функціонувати не зможе.

Ці та інші причини виокремили реформу пенсійної системи у системно значущу. Ще з початку 2000-х років було оголошено про пенсійну реформу. Однак, оскільки її ефективно проведення вимагало доволі фінансово-затратних та соціально непопулярних кроків, більшість реформ пенсійної системи не мали системного характеру, а були швидше

точковими заходами з коригування основних її параметрів. Фундаментальногоструктурногоперереформатуваннядо2015р. так і не було здійснено.

Так, у 2000 році було введено систему персоніфікованого обліку відомостей громадян, яка дає змогу в електронному вигляді формувати бази документів, що дають особі право одержувати виплати з пенсійної системи. У 2003 р. прийняли базове законодавство у сфері пенсійного забезпечення, що задекларувало існування в Україні трирівневої пенсійної системи. Через 13 років фінансовий стан I рівня ще більше погіршився, II рівень не запроваджено, а III – через низький добробут громадян та постійні кризи в економіці розвивається дуже повільно.

Лише наприкінці 2014 р. було прийнято низку законодавчих актів, які спрямовані на збільшення надходжень або економії фінансових ресурсів для ПФУ [4, 5, 6, 7, 8], що зроблено з метою приведення функціонування пенсійної системи України до стандартів Європейського Союзу. Так, зокрема: скорочено розміри спеціальних пенсій; скасовано достроковий вихід на пенсію; підвищено частки оподаткування «великих» пенсій (з 10 тис. грн. до трьох мінімальних заробітних плат) [8; с. 164]; збільшено ставки збору на пенсійне страхування тощо.

Ще одним чинником, який суттєво прискорює реформування пенсійної системи, є підписана Угода про асоціацію з Європейським Союзом. Зокрема, на КМУ покладається імплементація положень Директиви Європейського Парламенту та Ради 2003/41/ЄС від 3 червня 2003 р. «Про діяльність установ трудового пенсійного забезпечення та нагляд над ними», що затверджено у відповідному урядовому розпорядженні [9].

Так, глава 21 «Співробітництво у галузі зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей» Угоди про асоціацію вка-

зує на перелік необхідних соціально-економічних перетворень з метою досягнення Україною стандартів ЄС у соціально-трудовій сфері, а також відповідні позитивні наслідки таких змін для бізнесу, домогосподарств і державного сектору [10, гл. 21].

Особливу увагу треба приділити урядовому експерименту із запровадження понижуючих коефіцієнтів при сплаті ЄСВ з метою детінізації заробітних плат [5]. Суть полягала у наступному: у випадку, якщо працедавець легалізує заробітні плати, то ЄСВ він сплачуватиме за коефіцієнтом 0,4 у 2015 р., і 0,6 – починаючи з 2016 р. Максимальний коефіцієнт надавався у випадку збільшення «білої» зарплати у 2,5 рази. Однак це нововведення не принесло очікуваного ефекту, оскільки призводило до суттєвого збільшення податкового навантаження на ФОП (у 2015 р. – до 80%) і цією пільгою скористалось небагато платників.

Відтак, уряд прийняв рішення про суттєве скорочення ставки ЄСВ: з 2016 р. всі працедавці сплачують ЄСВ за ставкою 22%, а також скасовано 3,6% його утримання із зарплати працівників. Реальні результати зазначеного рішення можна буде аналізувати наприкінці 2016 р. На сьогоднішній день таке нововведення призвело до суттєвого збільшення дефіциту бюджету ПФУ (загальна сума трансфертів з державного бюджету становить 144 млрд. грн., а це майже 57%) [12]. Тобто ми бачимо, що система державного пенсійного страхування фінансується за страховим принципом лише на 43%. Сподівання уряду базуються на збільшенні бази нарахування ЄСВ, що у перспективі повинне компенсувати недоотримання бюджетом ПФУ пенсійних внесків.

Нині діюча влада дає сподівання на запровадження в Україні II рівня пенсійної системи (обов'язкового накопичувального

пенсійного страхування), яке постійно відкладалось протягом 10 років (у Верховній Раді знаходиться на розгляді відповідний законопроект) [13]. А це також можна вважати індикатором стабілізації національної економіки, оскільки умовами запровадження II рівня є: стабільність цін, національної валюти, економічне зростання. Позитивом цієї реформи є те, що виплата пенсій з індивідуально накопичених коштів працівників не залежатиме від сплати внесків іншими особами. Такі системи (з певними особливостями) вже не перший рік успішно функціонують практично в усіх країнах Європейського Союзу. Наведемо інформацію щодо окремих з них (*табл. 1*).

Висновки

Загалом, якщо вдасться запустити успішне функціонування усіх трьох рівнів пенсійної системи, майбутні пенсіонери одержуватимуть виплати з диференційованих джерел фінансування, що мінімізує ризики та збільшить рівень добробуту населення у пенсійному віці.

Відтак, з метою збалансування пенсійної системи разом із фундаментальними змінами у самій системі пенсійного забезпечення найближчі дії уряду повинні спрямовуватись на відновлення економічного зростання та виведення з «тіні» заробітних плат, а у тривалій перспективі – слід стимулювати природний приріст населення (хоча б до рівня 1990 р.)

Пенсійне забезпечення як системно важливий складник об'єктивно не може бути ефективно реформоване без реформування усієї соціально-економічної системи України, відновлення її економічного зростання та підвищення рівня оплати праці.

Таблиця 1.
Тарифи внесків на пенсіїне та інші види соціального страхування у країнах ЄС, %

Країни	Загальний внесок		Захворювання та догляд за дитиною		Інвалідність	За віком 1 рівень/ 2 рівень/ додаткові обов'язкові	Утриманці	Травми на виробничстві. Провесій- ні захво- рювання	Безробіття	Виплати на сім'ю	Разом
	Виплати наступрою	Медичне страхування	Виплати наступрою	Медичне страхування							
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Австрія		7,5	22,8	1,4	6	4,5+	42		6	податки	
Бельгія			38				38				
Болгарія		8	3,5	16/5/12-7	1,4-1,1		47	1			
Велико-Британія	24	податки						податки		податки	24
Греція		6,45	1,2	20+(1-3,6-проф.ризик.)	X	2	34	4	4	2	
Данія	8	податки	податки	податки	X		>8	-		податки	
Естонія	33		(20)	36€/міс	X		37	4,2		податки	
Ісландія	9	податки	Заг. внесок//12				21			податки	
Іспанія	28	податки		-	7,95		36			податки	
Італія		2,68	33	0,3-13	1,61		38			0,68	
Латвія	33	податки	(2,5)	(0,29)	(3,81)		33			податки	
Литва	40	(9)	(3,4)	(26,3)	(0,18-19)		40			податки	

1	2	3	4	5	6	7	8
Люксембург	5,4	0,5	24	0,48-5,92			33
Нідерланди	12		5,7+под.	17,9	X	6,02	податки 43
Німеччина	14,9		19,9	-	2,8		податки 38
Норвегія	22						податки 22
Польща	9	2,45	6	12,22/7,3/	0,67-3,33	2,45	податки 34
Португалія	34	податки			від 0,5		податки 34
Румунія	10,7	0,9	10,5		0,15-0,85	1,0	податки 23
Словаччина	14	2,8	6	18	0,8	2	податки 44
Словенія	12,92	0,2	24,35		0,53	0,2	податки 38
Угорщина	5,5	2,5	22,5-33,5/8/-		18€/міс.	2,5	податки 44-52
Фінляндія	3,11	3,16	22+36,6		1	1,15	податки 31-45
Франція		13,55		14,95	-	6,4	5,4
Чехія	13,5	2,3	28		0,2-1,2	1,2	податки 45
Швейцарія	263€/міс.	0,3	1,4	8,4/7-18/-	-	2	2,4-6,5
Швеція		податки	8,15	5,95	10,21	17	0,68
						2,43	податки 29

***Розрахункова величина** – сума ставок (не включає внески у грошових величинах та платежі за рахунок податків). Розмір внесків у зв'язку з травмами на виробництві включено за нижнім значенням.

Примітки:

- 1) Однаковим кольором виділені збори, що справляються єдиним внеском, а також збори, що покладаються загальним внеском (2 колонка),
- 2) «х» означає – такий збір в країні не існує, «-» інформація відсутня,
- 3) в дужках показано розмір ставки, що покривається в частині загального внеску.

Джерело: [14]

Перспективи подальших розвідок

У поданій статті лише окреслено ряд нових проблем щодо реформування вітчизняної пенсійної системи. Подальшого дослідження вимагатиме проблема фінансового збалансування I рівня пенсійної системи, детінізації ринку праці на фоні скорочення податкового навантаження на працевлаштуваних, проведення наступних кроків пенсійної реформи у відповідності до вимог Угоди про Асоціацію та співпраці з Міжнародним валютним фондом.

Список використаних джерел

1. Офіційний веб-сайт Державного комітету статистики України (ринок праці) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Vinnychuk I., Ziukov S. Shadow economy in Ukraine: modelling and analysis. – Business systems and economics, Vol. 3 (2), 2013, P. 142–143 (141-152) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.researchgate.net/publication/269626771_Shadow_economy_in_Ukraine_modelling_and_analysis
3. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрямки подолання. Аналітична доповідь, видавництво: К.: НІСД, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/TEN.indd-532d7.pdf> .
4. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці» від 28 грудня 2014 р. за № 77-VIII. Із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 2 березня 2015 року № 219-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T140077.html
5. Закон України «Про внесення змін до розділу VIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» щодо зменшення навантаження на фонд оплати праці» від 2 березня 2015 р. № 219-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T140077.html

- ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T150219.html
6. Закон України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 р. за № 76-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/76-19>
 7. Закон України «Про внесення змін до податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» від 28.12.2014р. за № 71-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/71-19>
 8. Податковий кодекс України від 02.12.2010р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
 9. Директива Європейського Парламенту та Ради 2003/41/ЄС від 3 червня 2003 р. «Про діяльність установ трудового пенсійного забезпечення та нагляд над ними» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pension.kiev.ua/files/eu32003L0041_ua.pdf
 10. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248387631
 11. Розпорядження КМУ «Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої» від 17 вересня 2014 р. № 847-р сторони <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/847-2014-%D1%80?nreg=847-2014-%F0&find=1&text=%EF%E5%ED%F1&x=0&y=0>
 12. Постанова КМУ «Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2016 рік» від 10 березня 2016 р. № 190 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/190-2016-%D0%BF>
 13. Проект Закону України «Про запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pension.kiev.ua/files/draft_law_accum_syst.pdf
 14. Аналіз запропонованої обов'язкової накопичувальної системи [Електронний ресурс] // Проект розвитку фінансового сектору FINREP та USAID [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.finrep.kiev.ua/download/pillar2paper_parliamenthearings_feb2011_ua.pdf

УДК 327.8[(627ЄС):(470+571)]

Анастасія БАКАНОВА

«ДИЛЕМА НЕВИЗНАЧЕНОСТІ» УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ ТА РОЛЬ ЄС НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Проблемою української зовнішньої політики було намагання відігравати роль «моста» між Сходом та Заходом, що призводило до постійних коливань стратегії розвитку держави. Чи може ЄС стати конструктивним актором для вирішення того, що можна назвати «дилемою невизначеності» в українській політиці? В статті зроблено висновок, що пробуксовування зовнішньої політики Києва неминуча доти, доки українська еліта не почне краще розуміти природу реформ, які необхідні з точки зору ЄС. При цьому роль України як незалежного актора обумовлюється перш за все її взаємовідносинами із західними демократіями.

Ключові слова: ЄС, Україна, Нова Східна Європа, євроінтеграція, зовнішня політика.

Anastasiia BAKANOVA

„DILEMMA OF VAGUENESS” OF UKRAINIAN POLITICS AND THE ROLE OF THE EU AT THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY

The intention to act a role of „the bridge” between the East and the West was a problem of Ukrainian foreign policy that resulted in permanent vibrations in the strategy of state development. Can the EU become a structural actor in a decision of so called „dilemma of vagueness” in Ukrainian politics? In the article we conclude: the skidding of Kyiv foreign policy is inevitable until Ukrainian elite will not begin to understand better the nature of reforms that are necessary from EU’s point of view. Thus role of Ukraine as an independent actor is conditioned foremost by our relations with Western democracies.

Keywords: the EU, Ukraine, the New Eastern Europe, Eurointegration, foreign policy.

Анастасія БАКАНОВА

«ДИЛЕММА НЕОПРЕДЕЛЕННОСТИ» УКРАИНСКОЙ ПОЛИТИКИ И РОЛЬ ЕС В НАЧАЛЕ XXI ВЕКА

Проблемой украинской внешней политики было намерение играть роль «моста» между Востоком и Западом, что приводило к постоянным колебаниям в стратегии развития государства. Может ли ЕС стать конструктивным актором в решении того, что называют «дилеммой неопределенности» в украинской политике? В статье сделан вывод, что пробуксовка внешней политики Киева неизбежна до тех пор, пока украинская элита не начнет лучше понимать природу реформ, необходимых с точки зрения ЕС. При этом роль Украины как независимого актора обусловлена прежде всего ее взаимоотношениями с западными демократиями.

Ключевые слова: ЕС, Украина, Новая Восточная Европа, евроинтеграция, внешняя политика.

Протягом усього періоду незалежності проблемою української зовнішньої політики було намагання відігравати роль «моста» між Сходом і Заходом, яке в реальності призводило до постійних коливань й невизначеності стратегії розвитку держави. Центральним залишається питання, чи може ЄС стати конструктивним актором для вирішення того, що можна назвати «дилемою невизначеності» в українській політиці. За відсутності цільної програми країна може вижити протягом деякого часу, але, як зазначив Майкл Емерсон, «рано чи пізно продовження цього дисфункціонального стану справ призведе до розпаду держави та самої нації» [7, с. 216]. Тож дослідження відносин ЄС та України сьогодні має не тільки наукове, але й величезне політичне значення для українського суспільства.

Стаття присвячена розгляду чинників, що зумовили появу такого феномену, як «дилема невизначеності» в українській зовнішній політиці.

Дослідження має на меті виявити характерні риси української зовнішньої політики, які обумовили труднощі в діалозі з ЄС, більші, аніж у посткомуністичних країн Центральної та Східної Європи.

Методологічною базою дослідження була колективна монографія «Нова Східна Європа: Україна, Білорусь, Молдова». Серед авторів такі відомі дослідники як Анжела Стент, Тарас Кузьо, Стефен Ларрабі [10]. В їхніх працях відбито погляд на колишні західні республіки СРСР як новонароджений регіон «Нова Східна Європа», принциповою характеристикою якого є коливання між сходом (РФ) та заходом (ЄС). В працях Майкла Емерсона та Єлени Ковалової акцент зроблено на конкретних проблемах діалогу ЄС та України в контексті євроінтеграційних процесів; при цьому обидва автори виказують помірковано песимістичну точку зору на українські перспективи [7, 8].

Протягом перших п'яти років після здобуття незалежності відносини ЄС та України були слабкими. ЄС провів переговори про партнерство та співробітництво з Росією, що стало зразком для перемовин з усіма країнами СНД. Насправді, Росія виявилась більш наполегливим партнером на переговорах, в результаті чого Україна була першою державою СНД, яка підписала Угоду про партнерство та співробітництво (УПС) тільки в 1994 р. Але Україна не була захоплена тим фактом, що ЄС знадобилося ще чотири роки на ратифікацію.

Ідея й структура УПС були похідними від «європейських угод», підписаних раніше з країнами Центральної та

Східної Європи. Найбільшою відмінністю було те, що європейські угоди передбачали повноправне членство, були частиною процесу підготовки до вступу, а також прийняття норм та правил ЄЕС в економічній сфері, тоді як УПС України містив лише довгий список секторних політик (митна, стандарти продукції, політика у сфері конкуренції, транспортної політики тощо) [3].

Ситуація почала змінюватися, коли президент Кучма у своїй промові 1996 р. [1] проголосив «європейський вибір» України як стратегічну мету. Потім у червні 1998 р., після трьох місяців зі вступу в силу УПС, Кучма випустив директиву під заголовком «Стратегія інтеграції України з ЄС» [4]. Це анонсувало довгострокову мету повноправного членства в ЄС.

Одним з наслідків директиви Кучми 1998 р. було те, що адміністрації було дано вказівку до прийняття норм, стандартів і правил ЄС щодо ринкової політики. Вже стаття 51 УПС утворила мету зближення в 16 областях; провідну роль було покладено на міністерство юстиції [3]. Так як в той час Україна тільки почала приймати регулювання ринку, це була не така вже й неправдоподібна ідея – спробувати зробити швидкий крок вперед, приймаючи регулювання ЄС. До 2004 р. всеосяжний огляд показав, що в 26 випадках наближення українських законів було досягнуто, в 62 випадках було досягнуто покращення, в 113 наближення йшло повним ходом, а в 33 не було жодного прогресу [7, с. 217].

Однак перехід України до ринкової торгівлі супроводжувався тотальною корупцією і презирством до основних європейських політичних цінностей, зокрема верховенства

права. Стівен Пайфер писав, що «Кучма ніколи не приймав рішення «приєднатися» до Європи... «Приєднання» до Європи означає наближення і повне входження в європейські та євроатлантичні інститути – такі як Європейський Союз і НАТО. Кучма не розумів, що інтеграція в ці організації пов'язана з політичними й економічними змінами всередині України для створення країни демократичної, з ринковою економікою. Кучма, більше того, був не готовий вживати необхідні кроки, особливо в області демократизації» [9].

Новий етап у відносинах з ЄС почався з Помаранчевою революцією. У 2004 р. керівництвом ЄС було організовано сесію з Л. Кучмою, В. Януковичем та В. Ющенко. В результаті ЄС став посередником у врегулюванні кризи. Після того, як Ющенко належним чином обрали Президентом, а Ю. Тимошенко призначили прем'єр-міністром, негайно було поставлено питання, як слідувати політиці ЄС. Ющенко виступав з промовами про триступінчатий план: по-перше, вступ в СОТ, по-друге, вільна торгівля з ЄС, по-третє, повне членство в ЄС до 2010 р. [6, С. 2].

На відміну від членства в НАТО, інтеграція до ЄС однаково підтримувалася всіма партіями та громадянським суспільством, тож могла стати стрижнем всієї української політики. Київ припускав, що ЄС переформулює свою політику щодо України і чітко позначить перспективи членства. Логіка цього підходу базувалася на двох припущеннях. По-перше, Конституційна реформа 2004 р. разом з подальшою демократизацією дасть Україні парламентсько-президентську модель, схожу на моделі країн Південно-Східної Європи. По-друге, мирна Помаранчева революція довела, що Україна належить демократичній Європі.

Першим жестом ЄС було ствердження, що План дій України готовий до імплементації. Після того, як текст було прийнято 21 лютого 2005 р., президент Ющенко відзначив в плані близько 300 пунктів. Він запитав своїх колег з ЄС: «Що я повинен прийняти як наші перші пріоритети?». Х. Солана та К. Паттен склали короткий лист з семи пріоритетних напрямків на 2006 р. [7, С. 221]. Україна в цей час сподівалася, що виконання Плану дій призведе до договору про вступ до ЄС вже у 2008 р. Європейський ентузіазм був настільки сильний, що перед політичним керівництвом серйозно ставилося питання про звернення за членством в лютому-березні 2005 р.

З української сторони віце-прем'єром з відносин з ЄС, а також здійснення заходів відповідно до Плану дій був призначений О. Рибачук. Він особисто справив дуже позитивне враження на представників ЄС, зокрема на відкритих засіданнях у Брюсселі, де він виступав з прямою і енергією, а також хорошою англійською мовою. Це був великий контраст з іншими представниками України, чия здатність висловлюватись з питань європейської політики була далекою від ідеальної через відсутність достатніх мовних навичок і реального розуміння суті питання [7, С. 221].

Спочатку в ЄС вважали, що Помаранчева революція була на краше. Проте пара Ющенко – Тимошенко швидко наблизилась до розриву. В цей момент питання координації відносин з ЄС було направлено від адміністрації президента до міністерства закордонних справ, яке не мало достатньо повноважень для цього завдання. Для Брюсселя це стало підтвердженням хронічної слабкості Києва щодо організаційних питань.

Було проведено ряд досліджень з допомогою експертів з ЄС, як краще організувати департамент європейської інтеграції, спираючись на різні приклади нових країн-членів, але нічого не змінилося. Для ЄС найбільш очевидним прикладом була неспроможність парламенту прийняти деякі пункти законодавства, необхідні для вступу до СОТ, які, в свою чергу, були необхідною умовою для відкриття переговорів про вільну торгівлю з ЄС [7, с. 222].

У цілому Україна залишалася пасивною до реформ в тих галузях, що були найважливішими для ЄС. На додаток до слабого виконання реформ, зовнішня політика стала заручником так званих політичних реформ. Конституційні поправки почали діяти у січні 2006 р. Незабаром після цього колишні партнери з помаранчевої коаліції програли парламентські вибори Партії регіонів і не змогли об'єднатися в коаліцію у Верховній Раді. Новий кабінет був сформований так званою антикризовою коаліцією, в той час як «прозахідні» міністри оборони і зовнішньої політики, А. Грищенко і Б. Тарасюк, які перебували на своїх постах з лютого 2005 р., стали постійними мішенями «війни законів» між президентом Ющенком та прем'єр-міністром Януковичем [8, с. 177].

Отже, всі ці тенденції разом – повільне просування реформ і відсутність повноцінної стратегії, плутанина у прийнятті рішень зі зовнішньої політики і політики безпеки і конституційний тупик – негативно вплинули на образ України на Заході.

Під час газової кризи 2006 р. ЄС констатував черговий прояв невмілого керівництва колишніх помаранчевих революціонерів. Росія між тим виграла пропагандистську кампанію, наголошуючи на тому, начебто Україна краде газ, при-

значений для Європи. ЄС підштовхнув Росію у липні 2006 р. ратифікувати Енергетичну хартію; принаймні були визначені її принципи [7, с. 223]. ЄС також підтримав альтернативні газопровідні маршрути, зокрема, проект Nabucco. Цей газопровід міг би з'єднатись з газовою мережею України на півдні, але Газпром доклав зусиль, щоб цього не сталося.

Тим часом, уряд Януковича підтвердив свій намір продовжувати політичні та економічні реформи на засіданні Ради ЄС – Україна в Брюсселі у вересні 2006 р. Під час цієї зустрічі ЄС чітко пояснив, що угода вільної торговельної асоціації виключить для України можливість підписання аналогічних угод з Росією, Білоруссю і Казахстаном.

Підхід ЄС до України на практиці означав часткове поліпшення існуючих інструментів кооперації та збереження недиверсифікованого походження до пострадянських країн. Наприклад, ЄС мав намір забезпечити допомогу Україні через новий інструмент Європейського Добросусідства та Партнерства (ENPI). Комісар з зовнішніх зв'язків Б. Ферреро Вальднер заявила, що двері ЄС для України ні закриті, ні відкриті [2]. Це стало сигналом, що політика ЄС стосовно України також має певну ступінь невизначеності.

Європейська сторона постала перед дилемою. З одного боку існує парадигма європеїзації, тобто процес розширення політичних цінностей і норм ЄС через економічні стандарти таким чином, що це становиться причиною внутрішнього дискурсу, формування ідентичності, політичних структур та громадської політики. Механізм мав надзвичайно важливу роль в структуруванні та прискоренні посткомуністичного переходу країн ЦСЄ. Сподівання ЄС полягали в тому, що подальше розширення європеїзації, особливо на Україну,

Молдову і Грузію, розглядатиметься як перспектива вступу в ЄС в довгостроковій перспективі.

З іншого боку, «поглинаюча здатність» ЄС щодо подальшого розширення ставиться під сумнів. Цей термін повинен бути розділений на різні компоненти. Чи може економіка витримати подальше розширення? Тут відповідь безумовно позитивна, оскільки Україна може стати як корисним ринком, так і частиною промислової структури ЄС, в якій дешеві робочі місця могли б посилити його конкурентоспроможність. Щодо питання соціально-культурної ідентичності й згуртованості Україна навряд чи є проблемою порівняно з Туреччиною. Але чи може Україна стати надійною державою-членом з точки зору стабільності її демократії та здатності реалізувати закони та правила ЄС? Ось тут відповідь була негативною. ЄС має застосовувати стандартні правила, а Україна мусить відповідати копенгагенським критеріям. На це потрібно багато років, а до цього часу ЄС, можливо, знайде рішення щодо інституціональних проблем, пов'язаних з надмірно швидким розширенням.

В ЄС після Помаранчевої революції було обговорено питання, чи надавати Україні перспективу членства з метою підвищення стимулу її європеїзації. Польща була найбільшим захисником надання Україні перспективи членства, зі Швецією та іншими країнами Балтії на підтримку. Старі країни-члени були обережнішими, наприклад, Франція та Бельгія. Рішення ЄС з приєднання нових членів суворо охороняється принципом єдності думки. Це було підтверджено у 2005 р. президентом Ж. Шираком, який прийняв конституційну поправку у Франції, вимагаючи, щоб усі наступні розширення були ратифіковані на всенародному референдумі [8, с. 182].

Європейський парламент виглядав більш відкритим щодо надання значних стимулів для України, аніж деякі з держав-членів. У червні 2006 р. Парламент виступав за «асоційовану угоду», яку українські ЗМІ інтерпретували як «асоційоване членство». На саміті з Україною ЄС домовився щодо початку переговорів про «посилену угоду» після приєднання до СОТ, й щодо переговорів про «угоду про вільну торгівлю».

У березні 2007 р. відповідно до Плану дій Україна – ЄС розпочалися переговори щодо укладення нової посиленої угоди. Протягом 2007–2012 рр. відбувся 21 раунд переговорів. 30 березня 2012 р. на рівні глав переговорних делегацій відбулося парафування Угоди про асоціацію, а 19 липня 2012 р. було парафовано розділ Угоди щодо створення зони вільної торгівлі [5].

Здавалося, що так чи інакше, але Україна виконала своє «домашнє завдання» й приєднається до країн, які віддали перевагу європейському вектору розвитку. Але на цьому шляху нашої країни постала раптова відмова президента Януковича підписувати Угоду на Вільнюському саміті Східного партнерства. Це був момент, коли не українська, а європейська сторона були зацікавлені у синхронізації європеїзації посткомуністичних країн. Майбутнім дослідникам ще доведеться вирішувати, чи взагалі можливо виправити наслідки прийнятого тоді рішення Януковича.

Отже, 12 березня 2013 р. президент підписав указ про введення в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про невідкладні заходи щодо європейської інтеграції України», а 21 листопада Кабінет Міністрів прийняв розпорядження, за яким «в інтересах національної безпеки

України процес підготовки до укладання угоди про асоціацію між Україною та ЄС було призупинено». Дуже швидко з'ясувалося, що на думку українського керівника держави вплинув президент РФ В. Путін, який запропонував вибір: відмова від угоди з ЄС чи торгівельна війна з Росією. Далі були Євромайдан та гібридна війна з Росією, тож до питання євроінтеграції було не так легко повернутись, передусім ЄС, адже геополітичне становище України та її потенціал «небезпеки» різко зросли.

Тим не менше, за нелегких обставинах внутрішнього та зовнішнього тиску ЄС виконав надану роком раніше обіцянку. Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС відбулося в два етапи: 21 березня 2014 р. було підписано політичну частину Угоди та Заключний акт саміту, 27 червня підписали економічну частину Угоди. 16 вересня Верховна Рада України та Європейський Парламент синхронно ратифікували Угоду. Відповідно до статті 486 Угоди з 1 листопада 2014 р. здійснюється її тимчасове застосування до моменту набрання нею чинності. Повністю Угода про асоціацію між Україною та ЄС набере чинності після її ратифікації усіма сторонами. Однак після 11 грудня 2015 р. (Італія) жодна країна не зголосилася провести ратифікацію Угоди [5]. Розгляд цього питання вважається не на часі через провал консультативного референдуму у Нідерландах 6 квітня 2016 р., коли 61% виборців проголосували проти ратифікації. Таким чином, події навколо підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС стали каталізатором кризи європейської безпеки та, можливо, навіть внутрішньої кризи самої організації.

Тим не менше, Угода є для України стрижнем комплексної програми реформ у всіх сферах політичного, еконо-

мічного та соціального життя. Підтвердженням цього став План заходів з імплементації Угоди про асоціацію на 2014–2017 рр. Але жваво початий діалог, вочевидь, знову загальмував останні півроку. Поки що рано підводити підсумки цього процесу, але він потребує пильного нагляду з боку науковців і всього громадянського суспільства України.

Таким чином, після закінчення холодної війни інтеграція в західні демократичні установи стала імперативом, який керує процесом політичних перетворень в посткомуністичній Європі. Результатом стало приєднання держав ЦСЄ, в тому числі колишніх прибалтійських республік Радянського Союзу, до ЄС і НАТО. Однак заяви Києва щодо приєднання до західних демократичних організацій не стали рушійною силою трансформації нашого суспільства, а ідея європеїзації через інтеграцію не мала впливу на реальну українську політику. Відсутність консенсусу еліт щодо інтеграційних пріоритетів викликала перманентну невизначеність зовнішньої політики. Реалізація будь-якої стратегії інтеграції не може бути успішною, якщо її цілі неправильно витлумачуються елітами й залишаються малозрозумілими для громадськості. Тож пробуксовування зовнішньої політики Києва неминуче доти, доки українська еліта не почне розуміти природу реформ, які необхідні з точки зору ЄС.

Роль України як незалежного актора обумовлюється її взаємовідносинами зі західними демократіями, у першу чергу ЄС. У перспективі треба приділити увагу дослідженню тих точок можливого примирення інтересів, які, вочевидь, мають ЄС та Україна, але вони ще не перебувають в центрі уваги як науковців, так і політичних еліт.

Список використаних джерел

1. Кучма Л. Д. Шляхом розбудови демократичної і незалежної держави: Виступ Президента України Леоніда Кучми на пленарному засіданні сесії Парламентської Асамблеї Ради Європи (м. Страсбург, 23 квітня 1996 р.) / Л. Д. Кучма // Політика і час. – 1996. – №: 5. – С. 3-8.
2. У Європі порівнюють Україну з Венесуелою. Беніта Ферреро-Вальднер: «Обнадіювати Україну вступом до ЄС – погана ідея» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/a/1118833.html>
3. Угода про партнерство та співробітництво, яка започатковує партнерство між Європейськими співтовариствами та їх державами-членами з одного боку та Україною з іншого боку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/mediafiles/files/pacukr.pdf>
4. Указ Президента України «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/615/98>
5. Урядовий портал. Європейська інтеграція
6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246396130&cat_id=223223535
7. Ющенко В. А. Українці вистраждали і Незалежність, і Свободу держави: З промови Президента України Віктора Ющенка на Майдані Незалежності 24 серпня 2005 р. / В. А. Ющенко // Столиця. – 2005. – 26 серпня – 1 вересня. – с. 2.
8. Emerson M. Ukraine and the European Union / Michael Emerson // The New Eastern Europe: Ukraine, Belarus, Moldova / Ed. D. Hamilton, G. Mangott. – Washington, 2007. – p. 215-238.
9. Kovalova E. Ukraine and Its Neighbors. Ukraine's Role in Changing Europe / Elena Kovalova // The New Eastern Europe: Ukraine, Belarus, Moldova / Ed. D. Hamilton, G. Mangott. – Washington, 2007. – P. 171-194.
10. Pifer S. Ukrainian Foreign Policy: Changes and Challenges / Steven Pifer // George Washington University Workshop „The Orange Revolution: One Year On”, December 2, 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.gwu.edu/~ieresgwu/Pifer.pdf
11. The New Eastern Europe: Ukraine, Belarus, Moldova / Ed. D. Hamilton, G. Mangott. – Washington: Center for Transatlantic Relations, 2007. – 288 p.

Розділ II
ТРАНСКОРДОННА СПІВПРАЦЯ ТА
РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК
В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРОСТОРИ

УДК 913(4/9)

Iштван ШЮЛІ-ЗАКАР, Янош ПЕНЗЕШ

«ОБ'ЄДНАНА ЄВРОПА З РОЗДІЛЕНИМИ НАРОДАМИ?
ЗМІННИ ТА ПОСТІЙНІ РЕГІОНАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ
НА ПРИКЛАДІ УГОРЩИНИ

Глобальна фінансово-економічна криза в 2008 році припинив процес зближення регіонів у Європейському Союзі. Водночас постсоціалістичні країни, які приєдналися до Союзу в 2004 році, показали величезні територіальні відмінності з великими відсталими регіонами. Незважаючи на європейську фінансову підтримку в рамках регіональної політики, деякі проблематичні регіони і надалі залишаються відсталими, що консервує територіальну структуру поляризації.

Ключові слова: відсталі регіони, Європейський Союз, Угорщина, територіальні відмінності, трансформаційна економіка.

István SÜLI-ZAKAR, János PÉNZES

INTEGRATED EUROPE WITH DIVIDED NATIONS?
ALTERING AND REMAINING REGIONAL DISPARITIES
BY THE EXAMPLE OF HUNGARY

The global financial and economic crisis in 2008 broke the regional convergence process in the European Union. At the same time the post-socialist countries accessed to the community in 2004 represented spectacular spatial disparities with extended backward areas. Despite of the European financial

supports through the cohesion policy, rest part of the backward areas tends to remain in a multistage backward situation that conserves the polarized spatial pattern and some parts of the territorial disparities.

Keywords: *backward areas, European Union, Hungary, spatial disparities, transformation economies*

Иштван ШЮЛИ-ЗАКАР, Янош ПЕНЗЕШ

СОЕДИНЁННАЯ ЕВРОПА С РАЗДЕЛЁННЫМИ НАРОДАМИ? ПЕРЕМЕННЫЕ И ПОСТОЯННЫЕ РЕГИОНАЛЬНЫЕ РАЗЛИЧИЯ НА ПРИМЕРЕ ВЕНГРИИ

Глобальный финансово-экономический кризис в 2008 году прекратил процесс сближения регионов в Европейском Союзе. В то же время постсоциалистические страны, которые присоединились к Союзу в 2004 году, показали огромные территориальные различия с обширными отсталыми регионами. Несмотря на европейскую финансовую поддержку в рамках региональной политики, некоторые проблемные регионы и далее находятся в сложной отсталой ситуации, что консервирует эту территориальную структуру поляризации.

Ключевые слова: *отсталые регионы, Европейский Союз, Венгрия, территориальные различия, трансформационная экономика.*

Introduction

Convergent processes were proved in the territory of the European Union during the 1990's (Barro–Sala-I-Martin 1991; Ezcurra–Pascual 2005), however its tendencies were different in given countries and group of countries (Davies–Hallet 2002). Some studies after the millennium drew the attention to the decreasing disparity among member states and increasing disparities within the countries, in other words Pan-European convergence could be observed with local divergence (Martin 1998; Heidenreich 2003).

Convergence was resulted by the decreasing disparities between countries in the EU-25 especially by those accessed to the

community in 2004. At the same time divergence was observed on the regional level as the consequence of rapidly developing core regions in the EU-10. The new member states represented decreasing disparities while within-country divergence could be detected (Ezcurra et al. 2007; Novotný 2007).

The economic crisis in 2008 caused a change in the previous trends – until the crisis disparities between regional economies in the EU were shrinking but the crisis seems to have brought this tendency to an end and between 2008 and 2011, regional disparities widened (EC 2014).

In the light of these tendencies, the issues of territorial disparities and their development is regarded as relevant. In the current study, the question of territorial development and its spatial disparities are in the focus by the example of transitional economies in Central Europe.

Overview of territorial processes in the transitional countries – especially in Hungary

Hungary and the post-socialist countries of the 2004 EU accession period have a specific trend in the development of inequalities. The political transition at the end of the 1980's and at the beginning of the 1990's caused the collapse of the former centrally controlled state economy. The more or less even distribution of the economy transformed due to privatization and new foreign direct investments. The transition to market economy resulted in the decay of economic sectors oriented to Eastern markets. (Gorzela 1996) The political shift of Central Europe's countries at the end of the communist regime caused market economic transformations there the economy were determined by spatial location (Nemes Nagy 1998).

As a matter of course, this process was accompanied by a significant rise in unemployment and the formation of depressed territories mainly in the case of former centres of mining and heavy industry. The mentioned industries supported during the socialist era, caused very fast transformation of occupation in addition to a considerable amount of reduction of employment (Keane–Prasad 2006). Rural areas had to face the shrinking of former socialist agriculture markets whose recession was serious as well.

On the basis of the investigation of the Hungarian society and economic life, deeper and deeper gap could be observed after the change of regime between Budapest (and its surroundings), the northern part of Transdanubia and the other parts of the country. Thus the country was divided into two or three parts in the daily media and in the scientific literature (Beluszky 1976; Barta 1990). The socio-economic backwardness of the rural Hungary cannot be regarded as a new problem, but its acceleration and generalization is more and more perceptible nowadays.

The regions with developed infrastructure, skilled labour force, hence best survived the transition, attracted innovation supporting, competitive foreign direct investments. Consequently, the tertiarization of the economy began. The decisive factors for the success of the transformation:

- the initial stages of development, sectoral distribution of economic activities;
- the properties of the factors of production;
- and the political and economic situation (Gorzalak 1996).

In the countries, the former more levelling spatial pattern became (much) more polarized (e.g. Szabó 2003; Abrhám 2011). In the 1990s, the rapidly growing regional inequalities were prevalent in those countries, compared to the more moderate socio-spatial pattern of the period of socialism.

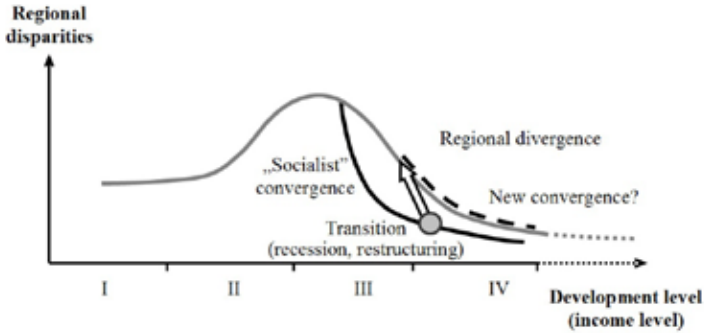

Figure 1: The modified Kuznets-Williamson inverted U curve for the transition countries (edited by Nemes Nagy 2005, page 153)

The essentially similar regional inequality trends can be included in a single model (the modified Kuznets-Williamson's inverted U hypothesis) which focuses on the socialist redistribution (Figure 1). That kind of redistribution maintained the more-balanced spatial pattern artificially. As a result of the switchover to market economy, that influence eliminated and the regional differences returned to the country's appropriate level of development (Nemes Nagy 2005; Nemes-Nagy 2006).

Primarily, the metropolitan regions which could provide the benefits of agglomerations (Heidenreich 2003), the major urban agglomerations and the western border areas which were closer to the developed Western Central European economic centres and generally had a higher level of development could benefit from the transformation (Süli-Zakar 2007).

In the followings, an attempt is made to conclude the most characteristic territorial processes during the transition period. As the other projection of the West–East lean, there is a trend which

shows the increasing spatial concentration of peripheral areas in the Eastern regions (Pénzes 2013). A high level of backward areas is concentrated in the geographical peripheries along/at the borders. In this area, the proportion of the agricultural sector is typically high because of the agricultural trade relations with the Eastern Soviet markets. After the end of the communist era and the collapse of the Soviet Union, a prolonged crisis of the agricultural sector evolved.

In addition to the outer periphery of the Central European countries, internal peripheries are present, too. In Hungary, the Central Tisza Region („Közép-Tiszavidék”) is regarded as an internal periphery, in which the post-communist processes have resulted in the strengthening of the peripheral status (Pénzes 2011).

The structural crisis of the mining, textile- and heavy industry caused the emergence of unfamiliar socio-economic difficulties including high unemployment, high social inputs, declining tax revenues and environmental problems in the areas which were prosperous during the socialism, for instance, in the surroundings of Salgótarján, Ózd and Komló in Hungary.

A significant part of the region is traditionally backward, therefore its peripheral status is not recent. In case of Slovakia and Hungary (in the North-Eastern part and in the South-Western part), social and employment problems of the Roma population aggravate the close up of the region (Pásztor–Pénzes 2012).

Dimensions of Hungarian territorial inequalities in the mirror of recent studies

Numerous studies were written from different aspects during the last few years regarding the issue of spatial inequalities in

Hungary. Most of them targeted the territorial level of microregions investigating the estimated GDP (Kiss 2003), human development (Farkas 2012), development and accessibility (Tóth 2005; Lőcsei–Szalkai 2008), income situation (e.g. Németh–Kiss 2007; Péntzes et al. 2014) or just the social-economic development in general (e.g. Tánczos–Egri 2010). Tóth, Balázs István provides a comprehensive overview about the relating studies on territorial development (Tóth 2013).

Large scale investigations were carried out after the millennium making attempts to express the complexity of development by using many indicators. We mention a few studies far from the complete representation of those giving complex and detailed description about the spatial pattern of Hungary on the level of settlements. 6 variables were applied to explain the development paths of settlements during ten years (Kovács 2007). The extended research of villages carried out in 1982 was updated by the authors in 2007 providing detailed categorisation of villages by their situation and social-economic processes (Beluszky–Sikos 2007).

The index of territorial deprivation and the index of objective well-being were adapted to the Hungarian circumstances. The multidimensional territorial deprivation index is appropriate to give a long term overview about the spatial social processes for the census years (Koós 2015). The results of the Hungarian objective well-being reflect back most of the proposals from the Stieglitz-Sen-Fitoussi Report (Stieglitz et al. 2009). This method provides an exceptionally complex and sensitive indicator thank to its „holistic” view (Nagy–Koós 2014). Despite of some of their limitations (about these see Péntzes 2014), the listed methods are appropriate to give a detailed and precise introduction about the

spatial pattern of the country. Numerous studies were not mentioned within this short overview.

Issues of territorial disparities in Hungary

The standpoints of researchers about the development of territorial inequalities are far from homogenous in Hungary. One of the approaches argues that convergence has started in some parts of the country after the mid 1990's (but some of the peripheral areas are going to decline desperately (Enyedi 2004). Other opinion emphasises that growing territorial disparities are accelerated by the greater economic growth of areas with successful structural reorganization (Kovács 2002). Territorial polarization can be regarded as relevant in the dimension of core-periphery relation according to the third aspect that is the consequence of the inefficient regional policy (Nagy 2007). Other researchers (e.g. Horváth 2013) drew the attention to the importance of regional policy that could not reach its primary objective in its present form (namely the territorial cohesion and the closing up of backward areas). The enormous amount of development resources by the European cohesion policy (Kozma 2006) is not able to induce real development in the peripheral areas due to the weak economic background and human resources (Radics et al. 2011).

However some basic indicators represent almost unambiguous convergence during the last years (e.g. infrastructural indicators, per capita personal incomes or unemployment rates). At the same time, development of territorial inequalities on the regional and local level could be inconsistent (Pénzes et al. 2014).

The concentration process of peripheral settlements tends to be more and more visible (Pásztor–Pénzes 2012). Territo-

rial pauperization and marginalization was emphasized by the recent findings of studies (Süli-Zakar et al. 2014; Nagy et al. 2015). Research findings after the millennium tend to compose that the spatial pattern became rigid after the transition period during the 1990s. The most backward group of settlements of the polarized spatial pattern represent multistage peripherality.

Conclusions

One of the most characteristic and important objective of the European Union is to achieve the social, economic and territorial cohesion within the community. The EU represented a spectacular convergence thank to the post-socialist countries accessed to the community in 2004. These countries – as well as Hungary – were in the phase of convergence after the significant structural crisis and the enormous increase of spatial inequalities triggered by the transition to market economy. The listed dimensions of disparities and rest part of the traditional and newly formed backward areas seem to be unchangeable during the last decade as well. What is more, the global financial and economic crisis in 2008 broke the convergence process at the European level. Despite of the European financial supports through the cohesion policy, rest part of the backward areas tends to remain in a multistage backward situation that conserves the polarized spatial pattern and some parts of the territorial disparities. The European and national stakeholders have the responsibility to draw even more attention to this aspect because integrated Europe is only an illusion with the existence of polarized and divided nations.

References

1. Abrhám, J. 2011: Rural development and regional disparities of the new EU Member States. *Agricultural Economics*, 57 (6) pp. 288-296.
2. Barta, Gy. 1990: Centrum-periféria folyamatok a magyar gazdaság területi fejlődésében? In: *Tér-Idő-Társadalom* (ed. Tóth, J.), MTA RKK, Pécs. P. 170-190.
3. Barro, R. – Sala-I-Martin, X. 1991: Convergence across States and Regions. *Brookings Papers in Economic Activities*, 1 pp. 107-182.
4. Beluszky, P. 1976: Területi hátrányok a lakosság életkörülményeiben. Hátrányos helyzetű területek Magyarországon. *Földrajzi Értesítő*, 25 (2-4) P. 301-312.
5. Beluszky, P. – Sikos, T. T. 2007: Változó falvaink. – MTA Stratégiai Tanulmányok Sorozat, Budapest. 459 p.
6. Davies, S. – Hallet, M. 2002: Interaction between National and Regional Development. – *HWWA Discussion Paper 207*. Hamburg Institute of International Economics, Hamburg. 30 p.
7. EC, 2014: Investment for jobs and growth – promoting development and good governance in EU regions and cities. Sixth report on economic, social and territorial cohesion. European Commission. Brussels. 336 p.
8. Enyedi, Gy. 2004: Regionális folyamatok a poszt szocialista Magyarországon. – *Magyar Tudomány*, 49 (111) (9) pp. 935-941.
9. Ezcurra, R. – Pascual, P. 2005: Is there convergence in income inequality levels among the European regions? *Applied Economics Letters*, 12 P. 763-767.
10. Ezcurra, R. – Pascual, P. – Rapún, M. 2007: The Dynamics of Regional Disparities in Central and Eastern Europe during Transition. *European Planning Studies*, 15 (10) P. 1397-1421.
11. Farkas, M. B. 2012: A korrigált humán fejlettségi mutató kistérségek közötti differenciáltsága Magyarországon. *Területi Statisztika*, 15 (52) (3) P. 230-249.
12. Gorzelak, G. 1996: The Regional Dimension of Transformation in Central Europe. *Regional Policy and Development 10*. Regional Studies Association, Jessica Kingsley Publishers, London. 160 p.
13. Heidenreich, M. 2003: Regional Inequalities in the Enlarged Europe. *Journal of European Social Policy*, 13 (4) P. 313-333.
14. Horváth, Gy. 2009: Regionális egyenlőtlenségek a kelet- és közép-európai kutatási térségben. *Magyar Tudomány*, 170 (12) P. 1499-1512.

15. Horváth, Gy. 2013: A kelet-közép-európai területi fejlődés két komponenséről. Közép-Európai Közlemények, 6 (1-2) P. 200-209.
16. Keane, M. P. – Prasad, E. S. 2006: Changes in the structure of earnings during the Polish transition. *Journal of Development Economics*, 80 pp. 389-427.
17. Kiss, J. P. 2003: A kistérségek 2000. évi GDP-jének becslése. In: Kistérségi mozaik (ed. Nemes Nagy, J.). Regionális Tudományi Tanulmányok 8., Budapest. P. 39-54.
18. Koós, B. 2015: A szegénység és depriváció a magyar településállományban az ezredfordulót követően – avagy kísérlet a települési deprivációs index létrehozására. *Tér és Társadalom*, 29 (1) P. 53-68.
19. Kovács, K. 2007: A leghátrányosabb helyzetű térségek, települések helyzete és fejlesztési lehetőségei. *A Falu*, 22 (2) P. 67-79.
20. Kovács, T. 2002: A területi fejlettségi különbségek alakulása Magyarországon. – *Területi statisztika*, 5 (42) (6) P. 506-517.
21. Kozma, G. 2006: Az Európai Unió 2007-2013 közötti regionális politikájának legfontosabb elemei. *Debreceni Szemle*, 14 (1) P. 39-53.
22. Lőcsei, H. – Szalkai, G. 2008: Helyzeti és fejlettségi centrum–periféria relációk a hazai kistérségekben. *Területi Statisztika*, 11 (48) (3) P. 305-314.
23. Martin, P. 1998: Can Regional Policies Affect Growth and Geography in Europe? *The World Economy*, 6 P. 757-774.
24. Nagy, E. – Timár, J. – Nagy, G. – Velkey, G. 2015: The Everyday Practices of the Reproduction of Peripherality and Marginality in Hungary. In: *Understanding Geographies of Polarization and Peripheralization: Perspectives from Central and Eastern Europe and Beyond* (eds. Lang, T. – Henn, S. – Sgibnev, W. – Ehrlich, K.). *New Geographies of Europe series*. Palgrave Macmillan. P. 135-155.
25. Nagy, G. 2007: Divergencia vagy konvergencia – az átmenet gazdasági térfolyamatainak mérlege földrajzos szemmel. *Tér és Társadalom*, 21 (1) P. 35-51.
26. Nagy, G. – Koós, B. 2014: First results in modelling objective well-being in Hungary at lower territorial level. *Regional Statistics*, 4 (2) P. 71–86.
27. Nemes Nagy, J. 1998: Vesztesek – nyertesek – stagnálók (a társadalmi-gazdasági változások regionális dimenziói). *Társadalmi Szemle*, 53 (8-9) – P. 5-18.

28. Nemes Nagy, J. 2005: Fordulatra várva – a regionális egyenlőtlenségek hullámai. In: A földrajz dimenziói (eds. Dövényi, Z. – Schweitzer, F.). MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest. P. 141-158.
29. Nemes-Nagy, J. 2006: Regional inequalities: general models and the case of the transition countries. *Romanian Review of Regional Studies*, 2 (1) P. 23-34.
30. Németh, N. – Kiss, J. P. 2007: Megyéink és kistérségeink belső jövedelmi tagoltsága. – *Területi Statisztika*, 10 (47) (1) P. 20-45.
31. Novotný, J. 2007: On the measurement of regional inequality: does spatial dimension of income inequality matter? *Annals of Regional Science*, 41 (3) P. 563-580.
32. Pásztor, I. Z. – Péntzes, J. 2012: Foglalkoztatási krízis és jövedelmi periferizálódás Északkelet-Magyarországon a roma népességi arányok tükrében. *Területi Statisztika*, 15 (52) (4) P. 353-371.
33. Péntzes, J. 2011: A jövedelmi szempontból elmaradott települések területi átrendeződése a rendszerváltozás után. *Földrajzi Közlemények*, 135 (1) pp. 59-69.
34. Péntzes, J. 2013: The dimensions of peripheral areas and their restructuring in Central Europe. *Hungarian Geographical Bulletin*, 62 (4) P. 373-386.
35. Péntzes, J. 2014: Periférikus térségek lehatárolása – dilemmák és lehetőségek. Didakt Kiadó, Debrecen. 139 p.
36. Péntzes, J. – Bujdosó, Z. – Dávid, L. – Radics, Zs. – Kozma, G. 2014: Differing development paths of spatial income inequalities after the political transition – by the example of Hungary and its regions. *Economy of Region*, 33 (1) P. 73-84.
37. Radics, Zs. – Péntzes, J. – Molnár, E. 2011: The spatial aspects of the resource-allocation of the Regional Operational Programmes' development resources. In: *New results of cross-border co-operation* (ed. Kozma, G.), Didakt Kft., Debrecen. P. 119-126
38. Stieglitz, J. E. – Sen, A. – Fitoussi, J-P. 2009: Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. – *Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*. 292 p.
39. Süli-Zakar, I. 2007: A határmenti területek főbb területfejlesztési kérdései. In: *A határok kutatója. Tanulmánykötet Pál Ágnes tiszteletére* (eds. Szónoky Ancsin, G. – Pál, V. – Karancsi, Z.). Magyarorsággutató Tudományos Társaság, Szeged-Szabadka. P. 229-239.

40. Süli-Zakar, I. – Pálóczi, Á. – Molnár, I. 2014: Geography of the Pauperization and the Sustainable Development in the Peripheries of Hungary. In: Sustainable Regional Development: Landscape, Social, Economic and Educational Challenges Conference Proceedings (eds. Tóth, A. – Piskóti-Kovács, Zs.), Eszterházy Károly Főiskola, Eger.
41. Szabó, P. 2003: Regional Development Disparities in the European Union. In: Frontiers of Geography (ed. Jakobi, Á.), Eötvös Loránd University, Budapest-Heidelberg. P. 109-119.
42. Tánzos, T. – Egri, Z. 2010: Differenciálódási folyamatok a magyarországi kistérségek társadalmi és gazdasági fejlettségében. Területi Statisztika, 13 (50) (3) P. 279-294.
43. Tóth, B. I. 2013: Időszerű áttekintés: területi fejlettségi vizsgálatok Magyarországon az ezredforduló után. E-conom, 2 (1) P. 76-89.
44. Tóth, G. 2005: A potenciálmodell alkalmazása az autópálya-nyomvonalak területfejlesztési szempontú vizsgálatában. Gazdaság és Statisztika, 17 (56) (3) P. 3-17.

Діна БЕЛЯВЦЕВА

МОДЕЛІ РЕГІОНІВ І СТРУКТУРИЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОГО ПРОСТОРУ

Стаття присвячена аналізу методології структуризації політичного простору. Досліджуються моделі регіону, сформовані на основі адміністративного, системного і соціологічного підходів. Модель регіону як управлінської структури дозволяє виділити політичний регіон. Основними характеристиками політичного регіону є межі, повноваження і політична суб'єктність. У федеративних і регіональних державах зміна конфігурації політичного простору йде через зміну територіального пристрою і придбання додаткових повноважень у сфері міжнародної діяльності. В умовах «нового» регіоналізму дослідницький потенціал мають моделі регіонів, виділені на основі регіонального інтересу і регіональної ідентичності. Їх концептуалізація можлива на основі системного і соціологічного підходів, а дослідження припускає застосування методологічних принципів теорії систем, теорії партій, груп інтересів і груп тиску, теорії політичної культури, теорії територіальності, конструктивізму і соціологічних методів. Політичний простір держави, структурований на їх основі, не має чіткості з точки зору території, політичної суб'єктності і влади. Використання цих моделей дозволяє прогнозувати процеси регіоналізації зокрема в централізованих державах.

Ключові слова: «новий» регіоналізм, модель регіону, регіональний інтерес, регіональна ідентичність, політичний простір.

Dzina Bialiautsava

MODELS OF REGIONS AND STRUCTURING POLITICAL SPACE

Article is devoted to the analysis of methodology of structuring political space. The region models created on the basis of administrative, system and sociological approaches are investigated. The region model as administrative

structure allows to allocate the political region. The main characteristics of the political region are borders, powers and political subjectivity. In the federal and regional states change of a configuration of political space goes through change of the territorial device and acquisition of additional powers in the sphere of international action. In the conditions of a „new” regionalism the models of regions allocated on the basis of regional interest and regional identity have research potential. Their conceptualization is possible on the basis of system and sociological approaches, and the research assumes use of the methodological principles of the theories of systems, parties and interests’ groups, political culture, territoriality, constructivism and sociological methods. The political space of the state structured on their basis has no clearness of the territory, political subjectivity and the power. Use of these models allows to predict regionalization processes including in the centralized states.

Keywords: „new” regionalism, region model, regional interest, regional identity, political space.

Дина БЕЛЯЦЕВА

МОДЕЛИ РЕГИОНОВ И СТРУКТУРИРОВАНИЕ ПОЛИТИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА

Статья посвящена анализу методологии структурирования политического пространства. Исследуются модели региона, сформированные на основе административного, системного и социологического подходов. Модель региона как управленческой структуры позволяет выделить политический регион. Основными характеристиками политического региона являются границы, полномочия и политическая субъектность. В федеративных и региональных государствах изменение конфигурации политического пространства идет через изменение территориального устройства и приобретение дополнительных полномочий в сфере международной деятельности. В условиях «нового» регионализма исследовательским потенциалом обладают модели регионов, выделенные на основе регионального интереса и региональной идентичности. Их концептуализация возможна на основе системного и социологического подходов, а исследование предполагает применение методологических принципов теории систем, теории партий, групп интересов и групп давления, теории политической культуры, теории

территориальности, конструктивизма и социологических методов. Политическое пространство государства, структурированное на их основе, не обладает четкостью с точки зрения территории, политической субъектности и власти. Использование данных моделей позволяет прогнозировать процессы регионализации в том числе и в централизованных государствах.

Ключевые слова: «новый» регионализм, модель региона, региональный интерес, региональная идентичность, политическое пространство.

Heterogeneity, regionalism was always the characteristic of development of political space. During an era of the global world it gains new lines. Regions are formed on the different bases, often overstep the bounds of politically organized community, gain additional powers and begin to show the legal subjectivity. The problem of region conceptualization is actively discussed by scientific community (I. Busygina, O. Waever, K. Duwe, M. Keating, G. Marks, A. Polosin, R. Turovskii, etc.). The understanding of the fact that in the conditions of „new” regionalism structuring the territory and definition of a configuration of political space can go by different criteria, with application of different region models is result of this discussion. Their conceptualization has not only theoretical, but also practical value in forecasting of processes of regionalization including centralized states and their inclusion in world integration processes.

In research literature the set of approaches to definition of the concept „region” is allocated [1, p. 3-6]. Nevertheless, not all of them can be taken as a basis for the analysis of processes of structuring the territory of the state in modern conditions. From the point of view of „new” regionalism for us are important those models of regions which are capable to be transformed to the political region and get the following main signs: borders, power and political subjectivity. The region as administrative structure

allocated on the basis of formally-legal approach, certainly, belongs to such models of the regions. In federal and regional states such models develop through change of territorial division, and also acquisition of additional powers in the field of international action, para diplomacy. In particular, in the European researches on the problem of regionalism it is noted that since the end of the 80th of the 20th century regions began to strengthen influence on decision-making in the EU through opening of offices in Brussels, penetration of regional politicians into the EU institutions passing the national level, creation of „umbrella” structures and introduction of the principle of subsidiarity. For example, M. Boden gives classification of regions depending on the volume of competences, autonomy and participation on the internal political purposes in structure of the EU. It allocates federal states (Germany, Austria, Belgium); regionalists states (Italy, Spain); the decentralized states (France, the Netherlands, Portugal, Sweden); classical unitary states (Great Britain, Denmark, Greece, Finland, Ireland, Luxembourg) and states of Central and Eastern Europe [2].

Except the signs of the political region noted above during postmodernity the ideas and installations become characteristic of it [3]. Formation of political regions is understood also as a way of smoothing of contrasts between the center and the periphery [4, p. 5]. Thus, the speech can go about the regions models allocated on the base of similar interests and identity. R.F. Turovskii who suggests to use within the regional political researches system and sociological approaches for allocation of the region in particular speaks about such models [5, p. 24-28]. These approaches have a certain potential in research of political space configuration. Within system approach regional interest,

and sociological – regional identity, appears a key factors for allocation of political region. Using of these approaches generates a number of methodological difficulties. Borders of such regions have no clearness, can go beyond state, are imposed at each other. Political subjectivity of such regions is not always obvious. In other words, their identification and studying assumes use another methodology.

In researches regional interest is understanding as the synthesis of interests of local community generated by local unique conditions [6, p. 18]. The possibility of emergence of regional interest is determined by existence of splits in the nation-state by the cultural, economic, administrative principle. For example, within the European regional researches it was established that areas of settlement of cultural minorities in Western Europe are usually peripheral, attached to more powerful region and regions where the policy of centralization during which the culture and language was suppressed. These conditions generate interests excellent from whole regional interests which become further the basis for formation of political movements. The last most often carry the right ideological coloring [7]. It is not possible to solve problems by the technocratic (bureaucratic) way often as regional elite is inclined to make regional interest politically motivated.

Except a cultural factor as regional interest economic can act. Border and cross-border regions, in particular, belong to such regions. In Western Europe the beginning of processes of creation of border and cross-border regions belongs to the 60-70th of the XX century. During creation of such regions are important an economically geographical location, level of economic development, branch structure, complementarity, ethnic and confessional structure, features of social psychology. For example,

G. Wackermann having analyzed border interactions between French and Germans came to a conclusion that they have a feeling of a community because of their peripheral situation in relation to the capitals [8]. In the EU such regions begin to show actively the political subjectivity and transformation to political regions today. In centralized states regional interest can also become the basis for formation of the region with indistinct borders and political subjectivity.

Besides, it is necessary to emphasize that among the reasons actualizing the region can be not only internal, but also external, in particular, attempt of survival of nation-state in the conditions of globalization through attraction of investment resources, development of para diplomatic activity of regions, etc. For example, R. Paddison specified that plurality of territorial units can be a condition of resolution of conflicts in state [9]. Also the representatives of federal researches in Nice (A. Mark, F. Kinski) paid attention to need of „demonopolization” of the state [10]. Updating of regional interest depends on its conductor and the resources which are available. In other words, how regional elite initialized in the region and canals of influence on regional community. In this context, according to many authors, the methodology of the analysis of the region proceeds from the theory of parties, pressure groups. In other words, development of the region allocated on the basis of presence of regional interest actually takes place the same stages, as development of mentioned political institutes.

Researches allocate several factors which promote transformation of pressure group into regional party. In particular, factor of historical memory; pronounced regional interest, excellent from national (ethnic, social and economic); regional elite

having accurate identification with the region (the region is not the launch pad for replenishment of central elite) and updating resources; external factors (crises of nation-state: crisis of „identity”, legitimacy crisis, participation crisis) [2, p. 176-177]. The regional group can provoke participation crisis.

Having analyzed factors of formation of regional parties, F. Mueller-Rommel noted that in Europe their formation most often is the result of a failure of modernization and state building, or discrepancy of the cultural and political centers in the country and the answer to „internal colonialism”. Modernization can promote success also on the contrary. It stimulates fight for resources through the conflicts and distinctions. Modernization creates institutes and political conditions for regional parties: the policy of decentralization can be carried out, the legislation allowing creation and activity of regional parties can be formed in the country. It is important to consider the fact that regional parties exist until problems of the region are not included in the agenda of national party. The last does them vulnerable [11, p. 21]. Let's emphasize that development of regional parties depends on features of party system (extents of centralization, a possibility of a regional particularism, leadership type, also an electoral system and so forth). The legislation of centralized states most often does not promote formation of regional parties.

Regional interest as a factor of formation of the political region under certain circumstances can be come forward. To such circumstances can belong formation of deep disproportions in development of the regions allocated on the basis of administrative approach; emergence as a result of social and economic transformations of depressive regions, on the one hand, and investment attractive regions, with another; concentration as a

result of active migratory processes in the local spaces of ethnic and religious groups; mistakes in policy concerning minority groups and formation of nation-state.

Transformation of the region into a political subject in essential degree depends on political culture of the region. For example, the subject culture does not promote activity of the region. Transformation will go more slowly and depends on elite. An interest of elite becomes regional interest, and regional participation happens in the mobilized forms. Activity of the region is possible as the answer, reaction to external calls. In other words, the regional community has to feel threat. But in general, elite is more interested in regionalism, and if it not authentic, then becomes marginal ideology of intellectual elite [2, p. 40]. Updating of regional interest, can be shown also with pronounced regional identity. This fact pulls together model of the region created on regional interest, and model of the region based on regional identity.

The region can be created on regional identity in case it become politically motivated. In relation to political processes B. Anderson considered identity as the constructed „imagined” open system [12]. The researcher of regional problems M. Keating also considers identity as key moment of region building [13, p. 89]. The idea that regional identity exists together with the national and is system of flexible communications is carried out in the works by G. Marks [14]. Despite globalization processes regional communities still play one of the main roles in identity formation. Moreover, identity has a certain conflict potential. There are various approaches to an interpretation of regional identity. Cultural studies the valuable and cognitive sphere (values, symbols, myths). Regional identity develops on the basis of regional

tradition and depends on a factor of settling, development of the territory. Studying of regional identity from the point of view of cultural approach assumes use of methods of sociology.

From the point of view of instrumentalist approach (E. Hobsbawm, T. Ranger), regional identity – set of public acts ritual or symbolical character, usually adjustable with the help obviously or implicitly recognized rules. Its purpose is introduction of certain values and standards of behavior, its means of goal achievement – repetition [15, p. 25-26]. The historical past is created, and it is necessary to believe in it. Regional identity exists due to constant maintenance of the created traditions. The main instruments of formation – symbolical policy, promotion of image of society. Political myths and symbols are created consciously by elite. The theory of the rational choice is suitable for an explanation of this process. The myth maximizes advantage with the minimum expenses. Regional elite pursues at the same time their own aims. Regional identity, thus becomes result of strategy of political elite and is expressed in updating of traditions, symbols and myths, and their promotion on a policy agenda.

Constructivist approach treats identity as dialectic communication with society (P. Berger, T. Luckman). Regional identity is a product of a human reflection concerning himself and his place in the world. In constructivist approach regional identity forms both elite and the subject. At the same time the subject is much more free, than in instrumentalist approach. Regional identity provides integration of society since each person has its image. It is not static but dynamic. It is based on communication. Major significance is attached to discourse practices. Regional identity in constructivist approach is formed both through an identification with „we” and through opposition with „another” [16, p. 197].

Thus, she can be negative and positive (E. Erikson). Positive is unification with realized „others” without accurately articulated dichotomy „we-they”. Negative – self-determination of the „we” group through total opposition to negatively perceived „another” (G. Delanty, T. Parsons, Ch. Mouffe, K. Schmitt). Regional identity is a process of production of territorial borders, systems of symbols and institutes.

Types of regional identity are allocated in researches. But they are not always applicable for the analysis of the former Soviet Union countries. More often researchers speak about the western and eastern type. In our opinion, taking into account more than twenty years’ experience of transformations, such approach is not absolutely lawful. The interesting typology in relation to the analysis of the former Soviet Union countries is offered by M. P. Krylov. In the research he came to a conclusion about existence of trans traditional, traditionalist and post traditional types. The ideas of adaptation, continuity in development, communication with traditions and a local cultural substratum are characteristic of trans traditional type. Traditionalist type is characterized by idea of language preservation, the behavior model „we are better than others because we differ from others”, the developed historical consciousness. Post traditional type based on mobility, exterritoriality, an equivalence of time and space, respect of choice, absence of national patriotism [17, p. 30-31]. Traditionalist identity decreases with growth of the settlement. In other words, regional identity can be updated where essential disproportions in development of political space were created: the modernized regions are resisted by depressive. Operationalization of regional identity is possible through party identification and other political identifications, for example state, etc. [18].

The theory of territoriality has a certain potential in studying of regional identity. Her author R. Sack defines territoriality as attempt of the individual or social group to control or exert influence on people, phenomena and interrelations by delimitation and control a geographical area [19, p. 19]. It is possible to say that territoriality is understood as special behavior model of some political subjects which purpose is development of space and control of this space. In other words, formation of political regions is result of activity certain subjects national or local level. Differently treating to different spaces person builds different self-identification, participates in process of its designing. The concept of R. Sack provides researchers with principals of the analysis of political borders, symbolical characters of the territory as the base of identity, formation of border and cross-border regions, etc. [20, p. 23].

From the point of view of the theory of territoriality identity has a number of characteristic features, behavior models. Extremely they are shown within a territorial kernel. Their easing happens as approaching region border which is a demarcation line between areas of identities. The specified features of manifestation criteria of identity allow to define borders of political regions.

Thus, processes of globalization do not deny an opportunity to form national models of regionalization within the state. As K. Middlemas notes to transpose regional models of development from one national context to another and to try to form regional policy in the conditions of unstable national balance is the rightest way to achieve alienation of public opinion [21, p. 421]. In other words, in each national space there are own models of regions. The most widespread is the region model as administrative structure, allocated on the formal approach and

allowing to study the political region. Nevertheless, in the conditions of „new” regionalism development the processes of formation of regions based on regional interest and regional identity are going more and more actively. Their conceptualization is possible within system and sociological approaches and using of the methodological principles of the theories of parties and pressure groups, political culture, territoriality, constructivism and sociological methods. Attracts attention as well the fact that political space of the state structured with the help of the models of regions united by either regional interest, or regional identity gets the indistinct bases, has no clearness of the territory, political subjectivity and power. Nevertheless, in our opinion, using of these models allows to forecast regionalization processes including centralized states.

References

1. Белявцева Д.В. Региональное пространство и политическое сознание общества: опыт концептуализации проблемы / Д.В.Белявцева // Регионалистика: [сб. науч. тр.; науч. ред. В.Н. Ватыль]. – Гродно: ГрГУ, 2009. – С. 3-24. [Bialiautsava D.V. Regional Space and Political Consciousness: Experience of Problem Conceptualization / D.V. Bialiautsava // Regionalistica: [ed. by V.N.Vatyl]. – Grodno, 2009. – P. 3-24 (in Russ.)].
2. Бусыгина И.М. Политическая регионалистика: [учебное пособие] / И.М.Бусыгина. – М.: МГИМО (Университет), РОССПЭН, 2006. – 280 с. [Busygina I.V. Political Regionalistic. – Moscow, 2006. – 280 p. (in Russ.)].
3. Waever O. The Baltic Sea: A region after Postmodernity? / O.Waever // Neo-Nationalism or Regionality? The Re-Structuring of Political Space around the Baltic Rim. NordREFO, Report / Ed. by P.Joenniemi. – Stockholm, 1997/5. – P. 293-342.
4. Cooperation in the Baltic Sea Region / Ed. by P.Joenniemi. – Washington: Tailor & Fransis, 1993. – 193 p.
5. Туровский Р.Ф. О состоянии и перспективах политической регионалистики / Р.Ф.Туровский // Политическая наука: [научный жур-

- нал РАНИНИОН]. – М., 2011. – №4. – С. 10-30. [Turovskii R.F. The Situation and Perspectives of the Political Regional Researches / R.F. Turovskii // Political Science: [scientific journal RAS ISSS]. – Moscow, 2011. – № 4. – P. 10-30 (in Russ.)].
6. Туровский Р.Ф. Центр и регионы: проблемы политических отношений: [монография] / Р.Ф. Туровский. – М.: Изд. Дом. ГУ ВШЭ, 2006. – 399 с. [Turovskii R.F. Center and Regions: Problems of Political Relations / R.F. Turovskii. – Moscow, 2006. – 399 p. (in Russ.)].
 7. Vandermotten C. La periurbanisation bruxelloise: Debut de la fin? / C. Vandermotten, A. Colard // Bulletin de la Societe belge des etudes geographiques. – 1985. – Vol. 54. – №2. – P. 277-298.
 8. Wackermann G. Frontieres politiques et geographie culturelle – du trace, france-luxembourgeois a celui du Rhim Superieur depuis les annees vingt / G. Wackermann // Regio Basiliensis. – 1981. – Vol. 22. – № 2-3. – P. 182-191.
 9. Paddison R. The Fragmented State: The Political Geography of Power / R. Paddison. – Oxford: Basil Blackwell, 1983. – 315 p.
 10. Kinski F. Federalisme et Personnalisme / F. Kinski // Publius – 1979. – Vol. 9. №4. – P. 131-156.
 11. Mueller-Rommel F. Ethnoregionalist parties in Western Europe. Theoretical considerations and framework of analysis / F. Mueller-Rommel // Regionalist parties in Western Europe / Ed. by De Winter L., Tuersan H. – London and New York: Routledge, 1999. – P. 17-27.
 12. Андерсон Б. Воображаемые сообщества. Размышления об истоках и распространении национализма / Б. Андерсон; [пер. с англ. В. Николаева; вступ. ст. С. Баньковской]. — М.: КАНОН-пресс-Ц, Кучково поле, 2001. — 288 с. [Anderson B. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism / B. Anderson; [transl. by V. Nikolaeva]. – Moscow, 2001. – 288 p. (in Russ.)].
 13. Keating M. The New Regionalism in Western Europe: Territorial Restructuring and Political Change / M. Keating. – Cheltenham: Edward Elgar, 1998. – 242 p.
 14. Marks G. Territorial Identities in the European Union / G. Marks // Regional Integration and Democracy / Ed by J. Anderson. – Boston, 1999. – P. 69-94.
 15. Алаудинов А.Л. Региональная идентичность – основа формирования общенациональной политической идентичности / А.Л. Алаудинов; [науч. редактор В.Х. Алаев, отв. редактор В.В. Черноус]. – Ростов-на-Дону: Фонд науки и образования, 2015. – 212 с. [Alaudinov A.L.

- Regional Identity the Basis of Political Identity of Nation / A.L. Alaudinov; [ed.by V.X.Alaev, V.V.Chernous]. – Rostov-On-Don, 2015. – 212 p. (in Russ.).
16. Neumann I.B. Uses of the Other: „The East” in European Identity Formation / I.B.Neumann. – Minneapolis: University of Minnesota Press, 1999. – 248 p.
 17. Крылов М.П. Региональная идентичность в Европейской России: автореф. дис. на соискание уч. степени док. геогр. наук: спец. 25.00.24 – «Экономическая, социальная и политическая география» / М.П.Крылов. – М., 2007. – 97 с. [Krylov M.P. Regional Identity in European Russia: Thesis of Doctoral Dissertation / M.P. Krylov. – Moscow, 2007. – 97 p. (in Russ.)].
 18. Colhoun C. Nationalism and contradictions of modernity / C.Colhoun // Berkeley Journal of Sociology. – 1998. – Vol.42. – P. 1-30.
 19. Sack R. Human Territoriality: Its Theory and History / R.Sack. – Cambridge: Cambridge University press, 1986. – 272 p.
 20. Колосов В. А. Политическая география. Проблемы и методы / В.А.Колосов; [отв. ред. С.Б. Лавров]. – Ленинград: Наука, 1988. – 190 с. [Kolosov V.A. Political Geography. Problems and Methods / V.A.Kolosov; [ed.by S.V.Lavrov]. – Leningrad, 1988. – 190 p. (in Russ.)].
 21. Middlemas K. Orchestrating Europe: The Informal Politics of the European Union 1973-1995 / K.Middlemas. – London: Fontana, 1995. – 568 p.

УДК 352.07: 351.88

Ірина СОФІНСЬКА

РЕАЛІЗАЦІЯ СТАНДАРТІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Європейські та світові науковці називають «місцеве самоврядування» школою демократії крізь призму застосування органами місцевого самоврядування міжнародно-правових стандартів місцевого самоврядування. Саме тому реалізація цих міжнародно-правових стандартів місцевого самоврядування повинна проектуватися на реальні результати створення самодостатньої територіальної громади, здатної самостійно та ефективно вирішувати питання місцевого значення на рівні їх виникнення в інтересах місцевих мешканців.

Ключові слова: *місцеве самоврядування, децентралізація, субсидіарність, партисипативна демократія, міжмуніципальна співпраця, транскордонне співробітництво.*

Iryna SOFINSKA

REALIZATION OF THE STANDARDS OF LOCAL GOVERNMENT IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

Apparently researchers from all over the world call «local self-government» to be the real school of democracy, specifically in the light of the application by their bodies of the international and legal standards. Therefore, the implementation of those international and legal standards by the local self-government bodies should be designed with the intention to create real results where territorial community is self-sufficient, able to realize independently and effectively all the local issues in the interests of their residents.

Keywords: *local government, decentralization, subsidiarity, participatory democracy, inter-municipal cooperation, cross-border cooperation.*

Ирина СОФИНСКАЯ

РЕАЛИЗАЦИЯ СТАНДАРТОВ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ

Европейские и мировые ученые называют «местное самоуправление» школой демократии через призму применения органами местного самоуправления международно-правовых стандартов местного самоуправления. Именно поэтому, реализация этих международно-правовых стандартов местного самоуправления должна проецироваться на реальные результаты создания самодостаточной территориальной общины, способной самостоятельно и эффективно решать вопросы местного значения на уровне их возникновения в интересах местных жителей.

***Ключевые слова:** местное самоуправление, децентрализация, субсидиарность, партисипативная демократия, межмуниципальное сотрудничество, трансграничное сотрудничество.*

Розмірковуючи про міжнародно-правові стандарти місцевого самоврядування, зазвичай, маємо на увазі правові норми у сфері місцевого самоврядування, які передбачені у міжнародних нормативно-правових актах та імплементовані у національне законодавство з метою регламентації ефективної взаємодії інститутів місцевого самоврядування між собою, з органами держави та місцевого самоврядування [1, с. 20]. В основу міжнародних нормативно-правових актів закладено прагнення досягнути розвитку територіальних громад і покращення добробуту жителів територіальної громади (місцевих мешканців) завдяки вирішенню питань місцевого значення на рівні їх виникнення.

На переконання багатьох сучасних українських та європейських науковців у галузі місцевого самоврядування

(М. Баймуратова, О. Батанова, К. Гімсворта, Ф.-Л. Кнемера, В. Куйбіди, В. Толкованова) про важливість положень Європейської хартії місцевого самоврядування 1985 р., у яких визначені європейські стандарти місцевого самоврядування, свідчить, принаймні, їхня політико-правова природа як своєрідного «еталона» у вирішенні питань місцевого самоврядування, а також одного із очевидних результатів інтеграційних процесів, що проходять у Європі [2]. Вчені неодноразово наголошують, що саме цей документ створює справжній політико-правовий простір для реалізації ефективної муніципальної діяльності органів місцевого самоврядування на сучасному етапі та демократичного реформування місцевого самоврядування у Європі в цілому [3, С. 33].

Європейські науковці стверджують, що Хартія стала «першим багатостороннім конституційним інструментом, який дає визначення принципів (стандартів) місцевого самоврядування та гарантує їхнє застосування» [4, с. 87-107]. Також, вони наголошують, що саме Хартія стала своєрідним фундаментом місцевої демократії та істинним захисником європейських цінностей. Хартія дає змогу роздвигтися місцеве самоврядування під різними кутами зору, зокрема, позитивну оцінку отримали децентралізація, застосування принципу субсидіарності та залучення інститутів громадянського суспільства. Навіть зараз саме Хартія вважається «визначальним правовим документом щодо стандартів місцевого самоврядування» [5, с. 554].

Очевидно, що особливостями реалізації міжнародно-правових стандартів місцевого самоврядування на практиці є, передусім, те, що, вони покликані регламентувати актуальні, спільно вироблені, підходи і міжнародні принципи ста-

новлення, формування та функціонування місцевого самоврядування; самодостатніх територіальних громад, здатних самостійно вирішувати питання місцевого значення на рівні їх виникнення; а також взаємовідносини між органами місцевого самоврядування різного територіального рівня та їх посадовими особами, тощо.

Звісно ж, еволюція міжнародно-правових стандартів місцевого самоврядування повністю віддзеркалила інтеграційні державотворчі процеси, які відбулися в Європі протягом останніх трьох століть. Офіційне законодавче закріплення цього процесу стало можливим завдяки створенню Ради Європи після закінчення II Світової війни у 1949 р. та її активній діяльності протягом майже 70 років з метою забезпечення верховенства права, місцевої і регіональної демократії.

Якщо ж детальніше говорити про застосування міжнародно-правових стандартів місцевого самоврядування, то необхідно відзначити, що положення Хартії, хоч і є здебільшого рекомендаційного характеру, однак передбачають їхнє обов'язкове застосування тими державами-учасницями Ради Європи, які підписали і ратифікували Хартію без зауважень чи застережень.

Основними міжнародно-правовими стандартами місцевого самоврядування є такі:

- *концепція місцевого самоврядування* (передбачає конституційне чи принаймні законодавче декларування місцевого самоврядування (с. 2 Хартії), яке у ст. 3(1) Хартії висвітлюється як «право і реальна спроможність органів місцевого самоврядування здійснювати регулювання і управління значною часткою громадських (суспільних) справ, діючи в межах закону, під свою відповідальність

(або які належать до їхньої компетенції) і в інтересах місцевого населення»);

• *партисипативна демократія* (визначається у ст. 3(2) Хартії як демократія участі місцевих мешканців у вирішенні питань місцевого значення на рівні їх виникнення (саме на місцевому рівні), а також у прийнятті управлінських рішень як безпосередньо, так і за допомогою представницьких органів місцевого самоврядування.

Ефективне залучення та участь громадськості у вирішенні питань місцевого значення у вигляді «партисипативної демократії» (як демократії участі місцевих мешканців), цілком очевидно, передбачає наявність у місцевих мешканців (жителів територіальної громади) відповідних знань, умінь, навичок, інструментів, бажання та часу. Без сумніву, ефективна реалізація «партисипативної демократії» забезпечує зміцнення відносин між місцевими мешканцями, «цементує» створення спільноти, здатної підвищити самостійність та самодостатність територіальної громади, патріотичну налаштованість її мешканців.

До основних форм «партисипативної демократії» належать такі як: місцеві референдуми, місцеві вибори, загальні збори громадян за місцем їхнього проживання, місцеві ініціативи, громадські слухання (особливо у форматі «town hall meeting»), електронні звернення, органи самоорганізації населення, партисипативне бюджетування, громадські експертні клуби, соціологічні опитування та інтерв'ю громадян тощо.

Яскравими прихильниками такого трактування є письменники (О. Уайлд, Е. Голдмен, Р. Осборн, Дж. Орвелл), філософи (С. Вей, М. Ганді), політологи, соціологи (Б. Барбер, Р. Патнем, Дж. Фішкін) і політики (Л. Валенса, В. Гавел та інші).

- *муниципальна автономія* (передбачає організаційно-правову чи інституційну (ст. 4 Хартії), територіальну (ст. 5 Хартії), матеріально-фінансову (а саме фіскальну та майнову) самостійність (ст. 9 Хартії) та незалежність територіальної громади як первинного суб'єкта місцевого самоврядування та є одним із найважливіших питань ефективного існування органів публічної влади та адекватних взаємовідносин між ними);

- *децентралізація та деконцентрація повноважень* (цілеспрямований процес розширення повноважень органів місцевого самоврядування різного територіального рівня при одночасному звуженні повноважень центральних органів державної влади з метою оптимізації і підвищення ефективності управління суспільно вагомими справами, найповнішої реалізації регіональних і місцевих інтересів, вирішення питань місцевого значення). До відомих дослідників принципу децентралізації, на нашу думку, варто зарахувати А. де Токвіля та М. Блока¹.

Протягом останніх ста років децентралізація набула чіткіших обрисів і на даний час під поняттям «децентралізація» розуміють тренд, процес, «наріжний камінь» глобалізації [6, с. 11-12]. Децентралізація стала мегатрендом ХХ і, мабуть, ХХІ століть (принаймні в Україні) завдяки невпинно зростаючому інтересу людей до ролі громадянського су-

¹Слово «децентралізація» почали використовувати спочатку у післяреволюційній Франції у 1794 році, а у загальний вжиток увійшло у 1856 р., коли Алексіс де Токвіль (Alexis de Tocqueville) написав у своїй праці «Старий режим і революція (L'Ancien Régime et la Révolution)», що «французька революція розпочалася із поштовху в напрямку децентралізації, однак, завершилася продовженням централізації». А вже згодом, у 1863 р., німецько-французький політик і економіст Моріс Блок (Maurice Block) написав для французького журналу статтю під назвою «Децентралізація (Décentralisation)».

спільства та приватного сектору як базових партнерів держави й органів місцевого самоврядування в активному пошуку нових методів та підходів до вирішення питань місцевого значення на рівні їх виникнення. Під час глобалізації децентралізація стала її основою, оскільки завдяки їй підвищується вага локальної нормотворчості та важливість взаємовідносин на міжнародному, національному, регіональному та місцевому рівнях на підставі застосування принципу субсидіарності.

- *принцип субсидіарності* (у ст. 4(3) Хартії йдеться про принцип адекватного та ефективного розподілу владних повноважень між органами місцевого самоврядування різного територіального рівня, коли орган місцевого самоврядування вищого територіального рівня може втручатись у виконання повноважень органами місцевого самоврядування нижчого територіального рівня лише у тому випадку, якщо орган місцевого самоврядування нижчого територіального рівня не здатний самостійно або повністю виконати свої повноваження і тому звертається з проханням надання допомоги з метою максимально ефективного виконання ним своїх повноважень) [7, с. 78-80].

Засновником концепції принципу субсидіарності справедливо вважається Й. Альтузіус, а прихильниками сучасного значення застосування принципу субсидіарності у місцевому самоврядуванні є А. Естелла де Нор'єга, Й. Ізензее, П. Дж. Карроцца, Ф.-Л. Кнемеєр, А. Коломбо, Ш. Мійон-Дельсоль, Д. О'Кіфі, Г.-Ю. Папір, Ж. Пелкман, А. Фьоллесдаль. Велику увагу застосуванню принципу субсидіарності в Україні приділяли Митрополит УГКЦ Андрей граф Шептицький та дослідник місцевого самоврядування Ю. Панейко.

В Україні до сьогодні не існує єдиної чіткої позиції щодо значення принципу субсидіарності у місцевому самоврядуванні України, не визначено, в яких публічних відносинах і коли саме можна його використовувати, яку модель конституційно-правового закріплення принципу субсидіарності найбільш доцільно використовувати Україні, тоді як європейська доктрина розглядає різні підходи до з'ясування місця принципу субсидіарності в організації та діяльності місцевого самоврядування (зокрема, в Іспанії та Італії, у Німеччині, Польщі та Франції). Вектор зовнішньої політики України на інтеграцію до Європейського Союзу вимагає і європейського сприйняття принципу субсидіарності у питанні розподілу повноважень між державною владою і владою місцевого самоврядування, а також розподілу повноважень в самій системі місцевого самоврядування. Беручи до уваги, що питання горизонтального розподілу влади і розподілу повноважень регулюються конституційним правом, принцип субсидіарності також підлягає включенню в конституційно-правову матрицю України.

- фінанси місцевого самоврядування (згідно зі ст. 9 Хартії – це фінанси територіальних громад, тобто система формування, розподілу і використання фінансових ресурсів для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування (їхніми посадовими особами) покладених на них функцій і завдань – як власних, так і делегованих, а також комунальну власність територіальної громади, інститут місцевих запозичень у контексті випуску та обігу муніципальних цінних паперів у вигляді облігацій місцевої позики тощо) [8, с. 2, 24-25];

- транскордонне співробітництво територіальних громад (відповідно до ст. 10(3) Хартії, може відбуватися співпраця

суміжних територій сусідніх держав, яка проявляється у реалізації спільних дій, спрямованих на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади, що перебувають під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, а також укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей). Зазвичай, основна мета транскордонного співробітництва полягає у соціокультурній інтеграції місцевих мешканців, соціоекономічному розвитку територіальних громад, міжмуніципальній співпраці та допомозі місцевим мешканцям (жителям територіальної громади).

Звідси випливає, що реалізація стратегічного бачення спільного розвитку транскордонних регіонів України та сусідніх держав-учасниць Європейського Союзу безпосередньо залежить від ефективного залучення представників бізнесу і громадського сектору суспільства, застосування інноваційних механізмів стимулювання транскордонного співробітництва (державно-приватне партнерство, розвиток транскордонних кластерів, промислових зон і парків, інноваційних проектів), належної координації діяльності партнерів на території євро регіону [9, с. 11-16].

Поділяємо твердження українських науковців, що всі євро регіони за участю українських областей («Карпатський», «Буг», «Нижній Дунай» та «Верхній Прут»), порівняно з аналогічними структурами в Європейському Союзі недостатньо ефективно використовують наявний потенціал механізму транскордонного співробітництва щодо соціально-економічного розвитку прикордоння, підвищення конкурентоспроможності та інвестицій-

ної привабливості цих регіонів, а також покращення добробуту і благополуччя місцевих мешканців [10, с. 50].

- *міжмуніципальна співпраця* (у ст. 10(1) Хартії сказано про створення асоціацій та співпрацю територіальних громад з метою вирішення питань місцевого значення на рівні їх виникнення, забезпечення добробуту жителів територіальної громади (місцевих мешканців). Накопичення достатніх фінансових та матеріально-технічних ресурсів і кваліфікованого людського потенціалу дають підстави стверджувати, що завдяки ефективному застосуванню міжмуніципальної співпраці об'єднані територіальні громади (у Польщі) чи міжмуніципальні об'єднання (в Іспанії, Італії та Франції) можуть стати реальними будівничими свого власного майбутнього.

- *усталений (сталий) розвиток територіальних громад* (розвиток суспільства та місцевого самоврядування, який задовольняє потреби сучасності в умовах глобалізації, зберігає унікальність територіальних громад та не шкодить благополуччю місцевих мешканців)¹. Ще з початку 90-х років ХХ століття стало очевидним, що усталений (сталий) розвиток є тією новою парадигмою, яка зуміла поєднати три основні аспекти існування кожної людини: охорону довкілля, економічний розвиток і соціальну політику.

- *добре врядування* (демократичне, відповідальне, ефективне, прозоре та підзвітне управління на місцевому і регіональному рівнях, яке повинне бути забезпечене ефективними

¹Концепція усталеного (сталого) розвитку набула широкого розповсюдження, насамперед, після офіційної публікації комісією ООН з навколишнього середовища та розвитку звіту «Наше спільне майбутнє (Our Common Future)» у 1987 р. на 300 сторінках (т.зв. «комісія Брундтлянд») під керівництвом Гро Гарлем Брундтлянд, триразового прем'єр-міністра Норвегії.

правовими та інституційними інструментами). До базових критеріїв доброго врядування належать такі, як: участь громадян (забезпечення права голосу), примат права людини (правова норма повинна бути чесною та неупередженою), прозорість (вільний доступ до інформації), чуйна відповідь на запити клієнтів, налаштування на досягнення згоди між усіма зацікавленими особами, неупередженість (підстави покращення добробуту стосуються кожного місцевого мешканця, а не застосовуються вибірково), ефективність (успішне використання наявних ресурсів), відповідальність (за наслідки локальної нормотворчості), стратегічне бачення у довгостроковій перспективі розвитку та ефективного врядування.

На нашу думку, зараз усі вищезгадані міжнародно-правові стандарти місцевого самоврядування все ж таки поступово запроваджують в Україні. Логічним продовженням послідовного прийняття міжнародно-правових стандартів місцевого самоврядування є проведення муніципальної та адміністративно-територіальної реформ в Україні протягом 2014–2016 років, основними цілями яких є децентралізація та деконцентрація повноважень на підставі застосування принципу субсидіарності, а також об'єднання територіальних громад, партисипативна демократія та міжмуніципальна співпраця.

Як висновок, варто відзначити, що розвиток місцевого самоврядування України безпосередньо залежить від повної імплементації європейських стандартів місцевого самоврядування не лише *de jure*, але й *de facto*, на підставі ефективного застосування яких територіальна громада як безпосередньо, так і завдяки діяльності своїх представницьких та виконавчих органів, їхніх посадових осіб, зможе забезпечити добробут місцевих мешканців.

Список використаних джерел

1. Софінська І.Д. Міжнародно-правові стандарти місцевого самоврядування: Навчальний посібник для студентів юридичних факультетів, службовців органів місцевого самоврядування та місцевих органів державної влади, фахівців із місцевого самоврядування. – Львів: «Каменяр». – 2016. – 241 с.
2. Європейська хартія місцевого самоврядування. Офіційний вісник України від 03.04.2015. 2015 р., № 24, / № 39, 2013, ст. 1418 /, стор. 450, стаття 718.
3. Himsforth Ch. European Charter of Local Self-Government: a Treaty For Local Democracy, Edinburgh University Press, 2015. – 176 p.
4. Micheletti M. and Petersson O. The Democratic Audit of Local Government: The Swedish Case / The Journal of Behavioral and Social Sciences, 2, 1997. – P. 89–107.
5. Porras I.M. The City And International Law: In Pursuit Of Sustainable Development // Fordham Urban Law Journal, Volume 36, Issue 3, 2008. – p. 554.
6. Decentralization: A Sampling of Definitions / UNDP Working paper, 1999. – 40 p.
7. Софінська І. Принцип субсидіарності у місцевому самоврядуванні України та країн Європейського Союзу. – Львів: «Каменяр», 2014. – С. 78–80.
8. Municipal Finances: A Handbook for Local Governments / С. Farvacque-Vitkovic and M. Kopanyi, Editors // International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2014. – 521 p.
9. Розвиток транскордонного співробітництва: науково-аналітична доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»; наук. редактор В.С. Кравців. – Львів, 2015. – С. 11–16. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).
10. Транскордонне співробітництво України в контексті євроінтеграції: монографія / Н.А. Мікула, В.В. Засадко. – К. : НІСД, 2014. – с. 50.

УДК[32.7+339.92] (436.5+477.85)

Вернер Плятцер, Удо Пушніг

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ СПІВПРАЦІ КАРІНТІЯ – ЧЕРНІВЦІ

Стаття присвячена розгляду міжрегіонального співробітництва поміж Європейськими регіонами Карінтія в Австрії та Чернівецькою областю в Україні в їх історичному розвитку. Роль регіонів в Європі в епоху глобалізації та їх можливості є частиною цього світового процесу. Автори представляють досвід партнерської співпраці на прикладах їх діяльності та реалізованих проєктів. Стаття наголошує на значенні транскордонної співпраці та міжнародного обміну досвіду сучасними технологіями. В ній також представлено Карінтію як регіон, який перебуває в центрі Європи.

***Ключові слова:** міжрегіональна співпраця, транскордонні проєкти та партнерство, Карінтія, Чернівці, регіональна співпраця Карінтія – Чернівці.*

Werner Platzer, Udo Puschig

SOME ASPECTS OF THE EUROPEAN REGIONAL COOPERATION CARINTHIA – CHERNIVTSI

The article is about the interregional cooperation between the two European regions Carinthia in Austria and Chernivtsi in the Ukraine and its historical development. The role of the regions in Europe in the age of globalization and their possibilities are a part of it. The authors present the partners of the cooperation and several examples of projects and activities. The article refers to the importance of cross-border cooperation and international exchange of know-how. But also Carinthia as a region in the centre of Europe is presented.

***Keywords:** interregional cooperation, cross-border projects and partners, Carinthia, Chernivtsi, regional cooperation Carinthia – Chernivtsi*

Вернер Пляццер, Удо Пушниц

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ЕВРОПЕЙСКОГО РЕГИОНАЛЬНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА КАРИНТИЯ – ЧЕРНОВЦЫ

Статья посвящена межрегиональному сотрудничеству между Европейскими регионами Каринтия в Австрии и Черновицкой областью Украины в его историческом развитии. Роль регионов в Европе в эпоху глобализации и их возможности являются частью этого мирового процесса. Авторы показывают опыт партнерского сотрудничества на примерах их деятельности и реализованных совместно проектах. Статья акцентирует внимание на значении трансграничного сотрудничества и международного обмена опытом и современными технологиями. Она также представляет Каринтию как регион, который пребывает в центре Европы.

***Ключевые слова:** межрегиональное сотрудничество, трансграничные проекты и партнерство, Каринтия, Черновцы, региональное сотрудничество Каринтия – Черновцы*

In the age of globalization, the importance of the regions as an industrial and scientific area is increasing dramatically. In these easily comprehensible units, also from a geographical point of view, it is the combined operations which promise success on international markets that are becoming effective. But regions are also distinguishing themselves by a strong social identification with evolved tradition and culture. With the increasing independence of the regions, the responsibility of politics is growing: positive ecological, economic, social and cultural development is creating an atmosphere of trust and a

climate in which economic power and quality of life are flourishing hand in hand.

Carinthia – Location in the Heart of Europe

The location of Carinthia as a region with a promising future at the intersection of three cultures, as the bridgehead to Southern and Southeast Europe, demands far-sightedness and strategic concepts. The foundations for the development of Carinthia as a technology, ecology, health, education and residential land have been laid. The politicians and public administrators as well as all Carinthians are aware of the responsibility of actively shaping our homeland.

Austria's entry to the European Union, the breakdown of communism in Eastern Europe and the political reorganisation of the former Yugoslavia have brought big chances for Carinthia.

The chances have increased enormously, new opportunities for combined operations have come into being and old partnerships are being revived, Carinthia has strategic locational advantages, following on from its historical tradition as a junction of thousand-year-old traffic arteries and evolved trade relationships between the North Sea and the Balkans, between Eastern Europe and the western Mediterranean countries. Where simple wagons once carted the famous Noric Iron to the Mediterranean Ports, high-ranking traffic links and data-highways today connect the metropolises of Central Europe.

The profile of Carinthia

- **area: 9533 square kilometres**
- **population: 557641 (1.1.2015)**

More than 1200 lakes alternate with mighty ice-covered peaks in the idyllic surroundings. And of course, the Großglockner, the highest mountain in Austria, is also a genuine Carinthian.

Despite the great economic importance of tourism in Carinthia, it is still the industry and manufacturing trades which provide the greatest contribution to the gross regional product of Carinthia. Every second person in Carinthia lives directly or indirectly from the net produce of the field of industry.

Three million visitors come to Carinthia annually. Whoever wants to escape the dullness of everyday life can find a colourful mixture in variety and flair.

Carinthia – that is quality of life and of holidays. Southern Austria, full of the joys of life, offers 2000 hours of sunshine and human warmth.

Carinthia is particularly proud of its human capital: Carinthian employees are in demand. International concerns appreciate their motivation and willingness to work. In the last few years the Alpen Adria University Klagenfurt with its main focus on economics, informatics and cultural studies has developed into a modern educational centre.

The University of Applied Sciences in Klagenfurt, Spittal/Drau, Villach and Feldkirchen for construction and architecture, engineering and IT, health and social management, economy and management, has proved to be a high-standard institute.

Politics and industry have recognised the region's chances and have invested jointly in the location of the future, Carinthia. Strategies are being developed in a continuing process, to make Carinthia fit for the future as an economic and scientific area.

The Cooperation Carinthia – Chernivtsi – Example of a Partnership

As possibly known Austria has a common history with the Region of Chernivtsi. During the time of the Austrian-Hungarian Monarchy the Bukowina was part of the Empire. Walking through the City of Chernivtsi of today you come across the witnesses of the past – many buildings and even the German inscriptions on channel caps remind of the common past. During the post-soviet area the Austrian Government successfully re-established partnerships between Austria and the independent Republic of Ukraine. The main intention of these partnerships has been to foster the political and economic stability of the newly independent state and to renew the neglected contacts.

Carinthia as a modern region in the heart of Europe has a lot of partnerships with similar regions all over the world. The cooperation with the Ukrainian Region of Chernivtsi is one with the most multiple and different fields of working together. It is an example for trans-border cooperation in Europe.

In June 1992 representatives of the Regional Government of Carinthia and the City of Klagenfurt paid a visit to the Region of Chernivtsi. As results of this dense contacts an Austrian Library has been established within the newly founded Bukowina Centre at the University of Chernivtsi and the partnership between the two cities Klagenfurt and Chernivtsi was signed.

In the year 1993 the Regional Government of Carinthia made a board decision on the future partnership with the Region of Chernivtsi. In 1995 a contract between the Regional Government of Carinthia and the Regional Parliament of Chernivtsi concerning cooperation in the field of economic, cultural and so-

cial issues was signed. Representatives of both regions and cities have visited their partners several times. Further intensive contacts such as Euroregion Upper Prut, and the contacts between the City of Wolfsberg, Alpen-Adria University Klagenfurt, and their partners in Chernivtsi, exceed this regional cooperation.

In 2001 Carinthia became partner of the Euroregion Upper Pruth. At this time the Region of Chernivtsi (UA), the Region of Belts (MD), the Region of Edinets (MD), the Region of Suceava (RO) and the Region of Botosani (RO) were members of the Euroregion Upper Prut.

In 1998 the „Georg Drozdowski Gesellschaft” in Klagenfurt was founded as one of the main partners of the cooperation. In 1998 the renovation of the Drozdowski Hall (Drozdowski Saal) in the former German National House (Deutsches Haus) was started. Nowadays it is the centre for events and exhibitions of the „Photoclub Pozitiv” and a small museum for writer and poet Georg Drozdowski.

In charge of coordination and activities of the cooperation in Carinthia is Department 1 of the Carinthian Government.

The major partners in Carinthia and Chernivtsi are:

- Honorary Consul Dr. Sergij Osatschuk
- Georg Drozdowski Gesellschaft“ in Klagenfurt
- “Paul Celan Centre for Literature”
- The Austrian Lector in Chernivtsi
- Chernivtsi Regional State Administration
- University of Chernivtsi
- “Gedankendach” at the University of Chernivtsi
- “Wiedergeburt” and „Bukowina Phönix” in Chernivtsi
- City of Chernivtsi

- City of Klagenfurt
- City of Wolfsberg

The regional cooperation of Carinthia and Chernivtsi comprises historical, cultural, scientific, educational and social projects and humanitarian aid but also projects supported by the European Union. Depending on specific events personal contacts and mutual delegations are on the regular agenda.

The following sample of mutual projects may exemplify the variety of activities:

- partner of the international festival „Meridian Czernowitz”,
- support of „Paul Celan Centre of Literature”,
- delegations with the Governors of Carinthia to Chernivtsi,
- book about the Chernivtsi Museum of Arts in cooperation with Bukovina Centre at the University of Chernivtsi,
- social project for old people in Chernivtsi in cooperation with „Wiedergeburt” and „Bukowina Phönix”,
- social projects in cooperation with „Nowa Simja“ and „Confinis”,
- a model of the Chernivtsi Theatre for „Minimundus” in Klagenfurt in cooperation with the regional administrations of Carinthia and Chernivtsi, the cities of Klagenfurt and Chernivtsi and the „Verein Österreich Kooperation”,
- project „Prostor II/ Raum II” (equipping schools with IT and other technical devices) in cooperation with Bukovinian Youth Block,
- EU-TACIS-CBC-Project „Environment Water Management Plan for the Euroregion Upper Prut”,
- several conferences, events, books and exhibitions with partners in Chernivtsi and Carinthia.

The European cooperation of the Austrian Region Carinthia

with the Ukrainian Region of Chernivtsi is a very good example for trans-border cooperation and points out the importance of the regions in Europe.

References

1. Bornemann I. / Tiefenthaler P. / Wagner R. (Hrsg.): Czernowitz. Eine Stadt im Wandel der Zeit. Mit besonderer Berücksichtigung ihres deutschen kulturellen Lebens, Stuttgart / München 1988
2. Braun H. (Hrsg.): Czernowitz. Die Geschichte einer untergegangenen Kulturmetropole, Berlin 2005
3. Bukowina Zentrum / Österreich Kooperation (Hrsg.): Minikosmos Bukowina. Kulturleistungen eines Landstrichs, Czernowitz 2006
4. Cordon C. / Kusdat H.: An der Zeiten Ränder. Czernowitz und die Bukowina. Geschichte, Literatur, Verfolgung, Exil, Wien 2002
5. Dienes G. M.: Fellner & Helmer. Die Architekten der Illusion. Theaterbau und Bühnenbild in Europa, Graz 1999
6. Drozdowski G.: Damals in Czernowitz und rundum. Erinnerungen eines Altösterreicherers, Wiederauflage, Klagenfurt 2003
7. Fräss-Ehrfeld C. (Hrsg.): Kärnten und die Bukowina, Klagenfurt 2002
8. Fremdenverkehrsreferat der Landeshauptstadt Klagenfurt (Hrsg.): Klagenfurt die Gartenstadt am Wörther See, Klagenfurt, o. O. o. J.
9. Hartwagner S.: Klagenfurt – Stadt. Ihre Kunstwerke, historischen Lebens- und Siedlungsformen. Österreichische Kunstmonographie Band X, Salzburg 1980
10. Institut für kulturreisistente Güter / Österreichisches Museum für Volkskunde (Hrsg.): brücken:schlag. Die „Czernowitzer Austria“ – politische Symbole und neue Identitäten in Europa. Ausstellungskatalog, Wien 2007
11. Jandl D.: Historischer Überblick Klagenfurt. Von der Siedlung an der Furt zur Wissensstadt, Klagenfurt 2006
12. Kaindl R. F.: Geschichte von Czernowitz von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart, Wiederauflage, Czernowitz 2005
13. K.K. Statistische Zentralkommission in Wien (Hrsg.): Allgemeines Verzeichnis der Ortsgemeinden und Ortschaften Österreichs nach den Ergebnissen der Volkszählung vom 31. Dezember 1910, Wien 1915
14. Kleinwächter F. F. G.: Der fröhliche Präsidialist, Zürich/Leipzig/Wien 1955
15. Kühn F.: Dr. Eduard Reiss. Der erste jüdische Bürgermeister von

- Czernowitz 1905–1907, Konstanz 2004
16. Lang R.: Czernowitz. Ein historischer Stadtführer, 8. erweiterte Auflage, Innsbruck 2001
 17. Lang R.: Czernowitz in alten Ansichten, 2. Auflage, Innsbruck 2001
 18. Lebouton E.: Die Evangelische Pfarrgemeinde A.B. Czernowitz zwischen den beiden Weltkriegen (1918-1940), Sonderdruck, Wien 1969
 19. Moro G. / Landeshauptstadt Klagenfurt (Hrsg.): Die Landeshauptstadt Klagenfurt. Aus ihrer Vergangenheit und Gegenwart. Band I und II, Klagenfurt 1970
 20. Osatschuk S. / Sapolowskyj W. / Schewtschenko N.: Denkmäler von Czernowitz, Czernowitz 2007
 21. Polley T.: Klagenfurt. Vom Zollfeld bis zum Wörther See, Wien 1973
 22. Reischer F.: Der Protestantismus in Klagenfurt von der Reformationszeit bis zur Gegenwart, Klagenfurt 1964
 23. Rychlo P. / Liubkiwskyj O.: Literaturstadt Czernowitz. Autoren, Texte, Bilder, Czernowitz 2007
 24. Scharr K.: Die Bukowina. Erkundungen einer Kulturlandschaft. Ein Reiseführer, Wien/Köln / Weimar 2007
 25. Schönnett B. / Schönnett G.: Klagenfurt. Eine kurze Geschichte der Stadt. Ereignisse, Persönlichkeiten, Jahreszahlen, Wien 2003
 26. Schönnett B. / Schönnett G.: Eine kurze Geschichte Kärntens. Ereignisse, Persönlichkeiten, Jahreszahlen, Wien 2005
 27. Seemann H.: Mythos Czernowitz 1880-1930, Wien 2001
 28. Stein E. (Hrsg.): Klagenfurt am Wörthersee. Die Städte Deutschösterreichs Band IV, Berlin–Friedenau 1929
 29. Wandruszka A. / Urbanitsch P. (Hrsg.): Die Habsburgermonarchie 1848-1918, Band II: Verwaltung und Rechtswesen, Wien 1975
 30. Žontar J. (Red.): Handbücher und Karten zur Verwaltungsstruktur in den Ländern Kärnten, Krain, Küstenland und Steiermark bis zum Jahre 1918. Ein historisch-bibliographischer Führer. Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchives Band 15, Graz / Klagenfurt / Ljubljana / Gorizia / Trieste 1988

УДК 070(662.1)

Шейкна Каліфа САНГАРЕ.

**ЗМІ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ
І РОЗВИТКУ ДЕМОКРАТІЇ
(НА ПРИКЛАДІ ТРЕТЬОЇ РЕСПУБЛІКИ В МАЛІ)**

Стаття присвячена питанню становлення незалежних засобів масової інформації в Малі та їх впливу на становлення демократії. Автор відображає особливості переходу від військової диктатури до демократичної форми правління, вказує, що саме незалежні ЗМІ стали оплотом опозиції в період повалення диктатури, аналізує загальну структуру малійських ЗМІ (виділяючи такі види: друковані ЗМІ, радіо, телебачення та інтернет видання) і рівень їх впливу на громадську думку в країні.

На думку автора, найбільший вплив в умовах Малі користується радіо. Проте всі види ЗМІ в країні мають свою потенційну аудиторію і формують медійний ландшафт, забезпечуючи збереження малійської демократії.

Ключові слова: Африка, Малі, засоби масової інформації, демократія.

Sheykna Kalifa SANGARE

**MEDIA IN THE CONDITIONS OF FORMATION
AND DEVELOPMENT OF DEMOCRACY
(A CASE OF THE THIRD REPUBLIC OF MALI)**

The article focuses on the formation of the independent media in Mali and its impact on the development of democracy in the early 1990s. Author reflects the peculiarities of the transition from military dictatorship to democracy, points out that it is the independent media have become a stronghold of the opposition during the dictatorship, analyzes the overall structure of the Malian media. In this paper are the following types of them: the print media; radio, television and Internet publications. Particular attention is paid to the development of newspapers, which became the first independent media in the country. Also separately discusses the importance of newspapers published in the national languages of the local people, society and the state. According

to the author, the greatest influence in terms Mali enjoys radio. Although gradually more and more popular due to cheaper equipment and receives widespread television and the Internet. All types of media in the country have their own target audience and shape the media landscape, ensuring conservation of the Malian democracy. They are all actively influence and largely shape public opinion in the country, ensuring the development of Mali in line with democracy.

Keywords: Africa, Mali, media, democracy.

Шейкна Калифа САНГАРЕ

СМИ В УСЛОВИЯХ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ДЕМОКРАТИИ (НА ПРИМЕРЕ ТРЕТЬЕЙ РЕСПУБЛИКИ В МАЛИ)

Статья посвящена вопросу становления независимых средств массовой информации в Мали и их влиянию на становление демократии. Автор отражает особенности перехода от военной диктатуры к демократической форме правления, указывает, что именно независимые СМИ стали оплотом оппозиции в период свержения диктатуры, анализирует общую структуру малийских СМИ (выделяя следующие виды: печатные СМИ; радио, телевидение и интернет издания) и уровень их влияния на общественное мнение в стране.

По мнению автора, наибольшим влиянием в условиях Мали пользуется радио. Тем не менее, все виды СМИ в стране имеют свою потенциальную аудиторию и формируют медийный ландшафт, обеспечивая сохранение малийской демократии.

Ключевые слова: Африка, Мали, средства массовой информации, демократия.

Во многих странах, которые стали на демократический путь развития, актуальным является вопрос обеспечения свободы слова и независимости СМИ, так как именно средства массовой информации, с одной стороны, обеспечивают донесения позиции правящей элиты и альтернативных мнений до широких масс населения, а с другой стороны, не-

зависимые СМИ являются надёжным индикатором развития демократии в стране. В этом плане опыт Республики Мали довольно интересен, так как здесь появление свободных СМИ предшествовало демократизации в других сферах жизни и во многом способствовало падению военной диктатуры.

Когда так называемая «третья волна» демократии в начале 1990-х годов докатилась до Африки, не осталась в стороне и Мали. В марте 1991 г. после волны протестов и столкновений, охвативших всю страну, диктаторский режим Муссы Траоре, установленный ещё в 1968 г., пал. В результате была принята новая Конституция страны, которая ознаменовала начало нового этапа истории Мали, по французской традиции именуемого Третьей республикой. После 1991 г. СМИ получили реальную возможность развития в условиях демократии, несмотря на многочисленные угрозы и вызовы для малийской демократии (внутренняя нестабильность, межэтнические конфликты, сепаратизм туарегов на севере страны, деятельность исламских фундаменталистских группировок и др.).

Непосредственно проблематикой развития СМИ в Мали мало кто занимался. В частности, история развития малийских СМИ нашла отражение в двух диссертационных работах. Среди них, исследование Ф. Майга, касающееся вопросов развития периодической печати в Мали в 1960-х – начале 1990-х гг. [2], и диссертация А. Алю, в которой затрагиваются отдельные аспекты эволюции роли прессы Мали в самом начале демократических преобразований [1]. Данные работы являются весьма полезными, так как помогают осознать те процессы, которые предшествовали появлению свободной прессы, и показывают путь становления современной системы печатных СМИ в стране, но написаны они были в

1990-е годы, а с той поры много чего изменилось.

Среди франкоязычных исследований по данной проблематике наиболее ценными, на наш взгляд, являются работы М.К. Кейта [3-4] и Т. Перета [8], которые очень подробно рассматривают различные аспекты развития СМИ в Мали. В то же время стоит отметить, что многие вопросы эволюции медиасферы Мали в названных работах не были подробно рассмотрены. Например, чаще всего они ограничивались исключительно печатными СМИ. Этот недостаток мы постараемся отчасти исправить. В рамках данной статьи мы проследим роль СМИ в свержении военной диктатуры в Мали, а также разберёмся, как на практике реализуется принцип свободы слова в Третьей республике.

Становление независимой журналистики Мали началось в 1983 году, когда историк Альфа Умар Конаре, бывший ранее министром спорта, искусства и культуры Мали, основал культурный кооператив «Jamana» (на нескольких языках народностей Мали это слово означает «страна»). В 1984 г. с согласия властей было начато издание одноименного журнала. Это было первое независимое издание на фоне официальной газеты «L'Essor» [10]. Посвященный вопросам общества и культуры, журнал находился в ведении ученых и журналистов, работающих в официальных органах. Он быстро диверсифицировал свою деятельность в издательском деле: под эгидой кооператива в 1986 году издавался журнал и книги на национальных языках, выпускались даже своеобразные аудиокнижки на кассетах, которые пользовались большой популярностью при низком уровне грамотности (около 30 %).

Руководители журнала «Jamana» с самого начала рассма-

тривали возможность создания информационной газеты. Но реализовать эту идею стало возможно в условиях некоторой либерализации информационного поля страны в конце 1980-х гг. Первый выпуск информационной газеты «Les Echoes» появился на свет 17 марта 1989 года (выходила раз в два месяца тиражом 2000 экземпляров). Издание позиционировало себя как «голос безгласных», освещая социальные вопросы, политику и, прежде всего, открывало широкие возможности для дебатов, демонстрируя радикализацию взглядов, откровенные претензии на многопартийность и проведение Национальной конференции. С февраля 1994 г. газета стала еженедельной [8].

Ещё одним частным изданием, появившимся в тот период, стала «La Roue» (Колесо), первый номер которой увидел свет в июле 1989 года. В феврале 1990 года стала издаваться газета «L' Aurore», сосредоточившаяся на социально-экономическом анализе малийских реалий. Эти издания выдвигали политические требования, призывая на протяжении всего 1990 года к созданию объединений демократического движения.

7 августа 1990 года «Les Echos» опубликовала «Открытое письмо президенту Муса Траоре», ставшее неофициальной датой рождения первой оппозиционной политической партии ADEMA. Всё это позволило экспертам утверждать, что независимая пресса, по крайней мере, до октября 1990 (период создания политических объединений) являлась «единственной организованной структурой оппозиции режиму, которая могла публично вступить в противоречие с ним» и дала возможность объединиться вокруг них сторонникам и лидерам оппозиции [8].

Правительство пыталось противостоят настойчивым

требованиям демократизации, разгоня народные выступления в начале 1991 года. Однако, «Les Echos» в ответ преподнесла это на собственных страницах как падение Мусса Траоре. Тридцать тысяч экземпляров за 22 марта 1990 г. мгновенно разошлись по стране и, возможно, стали катализатором дальнейших событий, включая арест военными самого диктатора. Переход к демократии стал знаковой вехой в развитии средств массовой информации. По сути, в Мали плюрализм СМИ предшествовал политическому плюрализму.

Обращает на себя внимание и тот факт, что во время диктатуры Муссы Траоре многие официальные журналисты имели связи с незаконными оппозиционными группами. Среди них были Шейх Моктарри Диарра – директор Агентства печати Мали (АМАР), Сумела Бубейе Майга – редактор правительственной газеты «L'Essor».

В период революционных событий 1990–91 гг. зарождается и независимое радио Мали. Первые негосударственные радиостанции в стране возникли до того, как это было разрешено действующим законодательством. Изначально это были аполитичные радиостанции, созданные в образовательных целях за счёт привлечения средств иностранных неправительственных организаций, на которые власти не обращали внимания. Так, в 1987 году для обучения в развитии сельских районов было создано радио «Kaues», работающее без лицензии при поддержке двух итальянских неправительственных организаций. Это нашло дальнейшее продолжение в 1990-х годах посредством создания аналогичных проектов радио «Foko» в Сегу, «Kenedougou» в Сикасо, «Kuyigimé» в Кутиале [5]. Но именно радио было суждено стать ключевым

средством массовой информации в условиях низкого уровня грамотности и бедности в стране.

О роли СМИ в период свержения диктатуры в стране говорит и тот факт, что самым популярным политиком и первым президентом Третьей республики стал именно Альфа Умар Конаре, который первым смог нарушить информационную монополию правительственных СМИ в стране и создал предпосылки для демократизации в других сферах.

Победа демократии обусловила значительные изменения в медиасфере Мали, что проявилось в создании многочисленных независимых СМИ. Современный медийный ландшафт страны характеризуется широким распространением печатных, аудиовизуальных и электронных СМИ, которые оказывают огромное влияние на общественное мнение в стране. При этом абсолютное большинство СМИ не принадлежит правительству либо каким-нибудь политическим силам.

С переходом к демократии число газет в Мали значительно возросло, но не все из них оказались жизнеспособны, так как в условиях, когда в стране преобладает бедность, отсутствуют финансовые возможности и интеллектуальный потенциал, большинство газет исчезало так же быстро, как и появлялось. Ведь малийский читатель не покупает больше, чем две или три газеты в неделю. Более того, такие читатели вообще большая редкость в странах Африки. Факторами, негативно влияющими на развитие печатных изданий в стране, следует считать: нехватку средств на издание газет, излишнюю политическую ангажированность изданий, отсутствие широкого выбора типографии, профессиональных журналистов и оборудования [7, р. 2].

Поэтому стремительный рост количества газет в Мали и

появление новых изданий выглядит экономически неоправданным. Кроме того, для всех печатных СМИ существует проблема распределения тиража, которая является настоящей головной болью, потому что обширность территории страны создаёт сложности со своевременной реализацией газет и увеличивает расходы на транспортировку. Всё это дополняет безграмотность большинства населения и низкая покупательная способность потенциального читателя. Несмотря на названные негативные факторы, число газет и журналов всё равно не уменьшается, так как многие политические силы и группы влияния заинтересованы в наличии различных СМИ.

В системе малийских печатных изданий особое место занимают газеты на национальных языках, которые, наряду с чисто информационными функциями созданы для развития письменности и национальной культуры, а соответственно, активно поддерживаются и датируются государством. 11 марта 1972 г. была создана газета «Kibaru» (новости), ежемесячно публикующая новости на языке бамбара. За 20 лет существования тираж её увеличился с 5 000 до 20 000 экземпляров. В 1983 году вышел в свет первый номер газеты «Kabaaru» на языке фульбе (тираж 2000 экз.). А в 1993 году – газеты «Xibaage» на языке сонинке [9, р. 33]. Появление подобного рода изданий при поддержке правительства свидетельствует о том, что СМИ Мали, издающиеся на национальных языках, содействовали продвижению национальной культуры и распространению письменной традиции на локальных языках.

О стремительном росте печатных изданий после свержения диктатуры говорит тот факт, что в 1992 году в стране имелось 60 печатных СМИ [4, р. 84]. По данным на 2012

год в Мали издавалось более 250 государственных и независимых газет, из которых регулярно выходило только около 50 [6, р. 28]. Наибольшие тиражи среди них имела государственная газета «L'Essor» и старейшая независимая газета «Les Echos».

При этом роль государства в развитии печатной прессы заключается в создании правового поля для развития СМИ, а также в активной поддержке официальной газеты «L'Essor» и средств массовой информации, издающихся на национальных языках. Определить влияние печатных СМИ на современное малийское общество непросто. Как отмечалось, низкий уровень грамотности населения и высокая стоимость изданий позволяют утверждать, что они чаще всего ориентированы на горожан, относящихся к политической, экономической и интеллектуальной элите малийского общества, то есть именно к той части населения, которая в современных реалиях определяет будущее страны. Кроме того, материалы печатных СМИ активно тиражируются интернет-изданиями, а также служат основой при формировании новостных выпусков и общественно-политических передач на многочисленных малийских частных радиостанциях, не имеющих собственных корреспондентов по стране. Этот фактор существенно увеличивает значение газет в системе распространения плюралистической информации.

Одним из ключевых средств массовой информации в современной Мали, как и в других странах Африки, является радио, которое отличает простота и низкая цена оборудования для приёма и вещания, незначительные инвестиционные затраты для создания радиостанции, способность создавать и распространять информационный продукт даже в отдаленных райо-

нах. Широкое распространение радио в Мали обусловлено и тем фактом, что оно даёт возможность распространять информацию на многочисленных местных языках и наречиях. При этом радио обходит проблему неграмотности.

Независимые радиостанции в стране стали появляться быстрыми темпами после свержения диктатуры Муссы Траоре. По состоянию на 31 декабря 1993 в Мали уже имелось 15 частных, коммерческих и общественных радиостанций. В 1995 году в стране уже было 52 радиостанции, из них 15 в Бамако, 37 в остальной части страны. Наиболее перегруженными городами по количеству радиостанций стали Кайе, Сикасо, Сегу, Гао [11, р. 52]. В настоящий момент в стране насчитывается около 500 радиоканалов, из которых 2 государственных, а все остальные относятся к коммерческому и общественному радио.

Кроме того, в Мали имеется большое количество пиратских радио, действующих благодаря доступности оборудования нелегально, чаще всего в сельской местности. Правительство пытается бороться с подобного рода нелегальными СМИ, но сделать это очень сложно. Часто такие каналы появляются благодаря отдельным энтузиастам, не имеющим журналистского образования и опыта (а часто вообще не умеющими читать), но обладающих техническими возможностями и стремящихся стать местными «звёздами». Такого рода «журналисты» часто используются политиками в борьбе с оппонентами, так как за распространение заказной информации сложно кого-либо привлечь (не имеется архивных материалов прозвучавшего в эфире).

Однако стоит обратить внимание и на положительные стороны развития радиостанций. Посредством радио широко распространяются локальные новости, наиболее востре-

бованные в обществе. Именно радио используется в образовательных и просветительных целях, так как часть эфира отдаётся передачам на местных языках и наречиях. Кроме того, именно радиоканалы используют, чтобы влиять на общественное мнение в стране. Поэтому в эфире многих радиостанций существуют передачи, целью которых является повышение политической культуры общества, роли женщины в традиционном африканском обществе, развитие грамотности и т.д. В связи с этим именно радиостанции играют ключевую роль в развитии гражданского общества в Мали.

Телевидение, как и радио, выделяется тем, что в условиях высокой безграмотности, характерной для стран Африки, является доступным для широких масс населения способом донесения информации. Правда, стоит сделать одну оговорку: телевидение серьёзно уступает радио по уровню доступности приёмников и охвату территории страны качественным сигналом. Поэтому телевидение в основном доступно в крупных городах.

На сегодняшний день основной государственный канал ORTM осуществляет аналоговое вещание на большей части территории Мали, кроме того, присутствует в сети кабельных операторов Мали и других стран Африки. Он наравне с государственным радио – главный рупор власти.

В настоящее время в рамках ORTM действует второй национальный канал – ТМ 2, который транслируется только в цифровом формате либо в кабельных сетях Мали, поэтому пока имеет меньший охват по сравнению с первым каналом ORTM.

Особенностью малийского телевидения является наличие частного панафриканского канала «Africable Télévision», ориентирующегося на разные франкоязычные страны кон-

тинента. Крім того, на протязенні останніх полутора лет в країні з'явилися нові приватні кабельні канали. Широке розповсюдження в країні отримали панафриканські ісламські канали «Sunna» і «Cherifla TV». Паралельно завдяки мережі кабельних операторів («Africable», «Multi-canal» і «TV Klédu») і супутниковому телебаченню широко розповсюджені серед користувачів в Бамако і ряду інших великих міст іноземні канали, користувані значущою популярністю серед найбільш освітньої частини населення.

Таким чином, телевізійний ефір також представлений плюралізмом, що, несомнено, є формуючим фактором малийської демократії. Разом з тим, найбільш доступним, а отже, і найбільш востребованим каналом в країні є державний канал.

В останнє час все більшу популярність в Малі отримують інтернет-СМІ, чому сприяє велика доступність всесвітньої мережі і розвиток спеціалізованих інформаційних ресурсів. Складність контролю над інтернет-джерелами, а також можливість тиражування публікацій малийських друкованих видань на інтернет-ресурсах роблять інформацію все більш доступною і мобільною, так як найбільш свіжі новини можна прочитати з моменту їх появи в будь-якій частині країни і навіть земної кулі. Також проникнення малийських радіостанцій і телеканалів в інтернет робить їх ще більш доступними.

Все це дозволяє констатувати, що СМІ в Малі представлені різними видами. Однак, з причини бідності і низького рівня грамотності більшості населення, найбільш доступним в країні є радіо. На другому місці по доступності йде телебачення, потім друковані видання,

популярные, в первую очередь, в столице и крупных городах среди малийской элиты. В последнее время, особенно в молодёжной среде, стремительными темпами получают популярность электронные СМИ, влияние которых в условиях развития демократии только усилится.

Таким образом, малийские независимые средства массовой информации, появившиеся в преддверии демократических преобразований в стране, во многом способствовали процессам демократизации в Мали и привели к свержению военной диктатуры Муссы Траоре. Развитие современных малийских СМИ в условиях плюрализма и свободы слова способствует эффективному взаимодействию государства и общества в информационной сфере, в то же время структура и востребованность тех или иных видов СМИ в стране обусловлена внутренними особенностями, которые существенно влияют на развитие медиасферы и малийского общества.

На наш взгляд, данная проблематика требует дальнейшего детального изучения, так как в рамках одной статьи сделать это практически невозможно, а сама проблема весьма актуальна и востребована, поскольку малийский опыт может быть полезен для других стран. Да и самих малийцев должен волновать данный вопрос, чтобы эффективно преодолеть имеющиеся сложности на пути к демократии и подтвердить свой статус «уникальной» для Африки страны, сознательно сделавшей демократический выбор и следовавшей ему.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Алю А.М. Эволюция роли прессы в процессе демократизации общественно-политической жизни в Мали (конец 80-х – начало 90 –х гг.) автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата политических наук. – Москва, 1994. – 24 с. (Alju A.M. Jevoljucija roli pressy v processe demokratizacii obshhestvenno-politicheskoj zhizni v Mali (konec 80-h – nachalo 90 –h gg.) avtoreferat dissertacii na soiskanie uchenoj stepeni kandidata politicheskikh nauk. – Moskva, 1994. – 24 s.)
2. Майга Ф. Становление и развитие системы периодической печати в Республике Мали (1960 – 1992 гг.) автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. – Минск, 1993. – 25 с. (Majga F. Stanovlenie i razvitie sistemy periodicheskoj pečati v Respublike Mali (1960 – 1992 gg.) avtoreferat dissertacii na soiskanie uchenoj stepeni kandidata filologicheskikh nauk. – Minsk, 1993. – 25 s.)
3. Kéïta M.K. La presse écrite au Mali. – Institut Panos, 1995 – 123 p.
4. Keita M. K. Réflexion sur la presse écrite // Politique Africaine. – 1992. – №47. Octobre. – P.79-90.
5. La radio au Mali: Comment un média traditionnel a permis le développement d'une démocratie nouvelle? URL: <http://www.memoireonline.com/04/12/5748/La-radio-au-mali.html>
6. Le Baromètre des Médias Africains: Première analyse locale du paysage médiatique en Afrique. Mali 2012 / Friedrich-Ebert-Stiftung (FES). – Windhoek, Namibia, 2012. – 135 p.
7. Médias publics et médias privés: différences et complémentarité en douze ans de processus démocratique. – Bamako, 2003. – 87 p.
8. Perret T. Médias et démocratie au Mali Le journalisme dans son milieu // Politique Africaine. – URL: <https://www.cairn.info/revue-politique-africaine-2005-1-page-18.htm>
9. Politique nationale de communication pour le développement / Ministère de la culture et de la communication. Bamako, 2014. – 64 p.
10. Qu'estce que la Coopérative Culturelle Jamana? – URL: <http://www.jamana.org/presentation.html>
11. Tudesq A.J. L'Afrique parle, l'Afrique écoute: les radios en Afrique subsaharienne. – Paris: Karthala, 2002 – 320 p. УДК 930:061.1

УДК 930.061 1

Олександр Косов

РОСІЙСЬКІ ЕКСПЕРТИ ПРО УЧАСТЬ РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ В СХІДНОМУ ПАРТНЕРСТВІ¹

У статті аналізуються погляди представників російської політико-академічної спільноти на особливості участі Республіки Білорусь в європейському проекті Східного партнерства. Звернено увагу на російські трактування білорусько-європейської взаємодії, причини співпраці сторін і складнощі реалізації цього проекту ЄС для Білорусі. Виходячи з розглянутих точок зору російських експертів, зроблено висновки про їхню залежність від політичної кон'юнктури. В результаті в політико-академічному співтоваристві Росії переважають суб'єктивні й емоційні оцінки як Східного партнерства загалом, так і білоруської участі в ньому.

Ключові слова: Білорусь, Східне партнерство, ЄС, пострадянський простір, Росія, російські експерти.

Kosau A. P.

RUSSIAN EXPERTS ON THE PARTICIPATION OF REPUBLIC OF BELARUS IN EASTERN PARTNERSHIP

In the article views of representatives of the Russian political and academic community on the particular participation of the Republic of Belarus in the European project of Eastern partnership are analyzed. The attention to the Russian interpretations of the Belarusian-European interaction, the reason of cooperation of the parties and difficulties in implementation of this project of EU for Belarus is paid. Proceeding from the considered points of view of the

¹Дослідження виконано в рамках ГПНІ «Економіка і гуманітарний розвиток білоруського суспільства» (наук. кер. – чл.-кор. НАН Білорусі, д.і.н., проф. О. О. Коваленя), підпрограми «Історія та культура» (науч. рук. – к.і.н., доц. В. В. Данилович) за завданням 1.1.04 «Республіка Білорусь в інтеграційних процесах на пострадянському просторі» (наук. кер. – к.і.н., доц. О. П. Косов).

Russian experts, the conclusion on their dependence on a political environment is drawn. As a result, in the Russian political and academic community by subjective and emotional assessments of both Eastern partnership as a whole and Belarusian participation are dominated.

Keywords: *Belarus, Eastern partnership, EU, post-Soviet space, Russia, Russian experts.*

Косов А. П.

РОССИЙСКИЕ ЭКСПЕРТЫ ОБ УЧАСТИИ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ В ВОСТОЧНОМ ПАРТНЕРСТВЕ

В статье анализируются взгляды представителей российского политико-академического сообщества на особенности участия Республики Беларусь в европейском проекте Восточного партнерства. Обращено внимание на российские трактовки белорусско-европейского взаимодействия, причины сотрудничества сторон и сложности в реализации данного проекта ЕС для Беларуси. Исходя из рассмотренных точек зрения российских экспертов, сделан вывод об их зависимости от политической конъюнктуры. В результате в политико-академическом сообществе России преобладают субъективные и эмоциональные оценки как Восточного партнерства в целом, так и белорусского участия в нем.

Ключевые слова: *Беларусь, Восточное партнерство, ЕС, постсоветское пространство, Россия, российские эксперты.*

Програма Східного партнерства була запущена ЄС з метою більш тісного співробітництва з шістьма пострадянськими країнами: Вірменією, Азербайджаном, Білоруссю, Грузією, Молдовою та Україною. Її ініціаторами стали Польща і Швеція, зацікавлені в зміцненні своїх позицій в регіоні. Вперше їх ініціатива була оприлюднена в травні 2008 р. «П'ятиденна» війна в серпні 2008 р. значно прискорила процес вироблення даної програми і надала їй більш жорстких формулювань. У підсумку в травні 2009 р. в Празі

відбувся перший саміт Східного партнерства. Активізація ЄС на пострадянському просторі викликала стурбованість Москви. Це знайшло своє відображення і в зовнішньополітичній думці Росії. Ряд російських експертів (С.С. Жильцов, П.І. Іскандеров, В.О. Никонов, О.Г. Пономарьова та ін.) говорять про намір Євросоюзу за допомогою Східного партнерства остаточно дезінтегрувати пострадянський простір і вивести країни СНД з-під впливу Росії [5; 6; 9, с. 126; 10; 11, с. 80–81]. Більш того, окремі експерти підкреслювали, що учасники Східного партнерства приречені на перетворення в колонії ЄС – джерело ресурсів, ринки збуту європейської продукції, транзитну зону російських енергоносіїв під контролем Євросоюзу, буфер між Росією та Європою. Реальна мета зазначеної програми – відтискування Росії і перетворення її на сировинний придаток Заходу, а також створення навколо Росії «санітарного кордону». Іншими словами, це нова агресія проти Росії [11, с. 95; 16].

Свої оцінки Східного партнерства представили і представники МЗС РФ. Найчіткіше офіційне ставлення Москви до Східного партнерства було сформульоване постійним представником Росії при ЄС В. О. Чижовим: «... наша позиція зводиться не до того, щоб протидіяти «Східному партнерству». Як будь-яка регіональна ініціатива, воно має право на існування. Для нас важливо, щоб те, що робиться в рамках цієї ініціативи, не було спрямоване проти російських інтересів, на штучне відокремлення цих країн від співпраці з Росією. Ми проти того, щоб зазначені країни СНД ставили перед штучною дилемою: або вперед, у світле майбутнє з Євросоюзом, або назад – з Росією. А те, що такі ознаки на початковому етапі «Східного партнерства»

були, – факт. Ми не проти співпраці країн СНД з ЄС. Ми, загалом, навіть не проти тієї блакитної мрії, яка існує в деяких країнах, – про евентуальне членство в Євросоюзі. Головне, щоб це не створювало нових розмежувальних ліній в Європі» [17]. У свою чергу міністр закордонних справ Росії С.В. Лавров підкреслив, що Східне партнерство від початку було задумане «як інструмент протидії інтеграційним процесам з участю Росії» [4].

Однією з обговорюваних російською політико-академічною спільнотою проблем стала участь Республіки Білорусь в Східному партнерстві. Однак на сьогодні в пострадянській історіографії явно недостатньо робіт, які аналізують погляди російських експертів на взаємодію Білорусі та ЄС в рамках зазначеної програми.

Мета даного дослідження – показати російські оцінки участі Республіки Білорусь в Східному партнерстві.

Представлена стаття ґрунтується на сучасних публікаціях російських авторів, присвячених європейській ініціативі «Східне партнерство», які були схильні до повномасштабного історіографічного аналізу з метою виявлення ставлення експертного співтовариства Росії до участі Республіки Білорусь в зазначеній зовнішньополітичній програмі. В основному, розглянуті зовнішньополітичні погляди С.В. Астахової, П.А. Іскендерова, К.Є. Мещерякова, О.А. Сергуніна, А.І. Суздальцева, О.О. Стрелкова та ін.

У політико-академічному співтоваристві Росії переважають скептичні й негативні оцінки Східного партнерства, пов'язані з побоюваннями можливого підриву російського геополітичного впливу на пострадянському просторі. У цьому плані велику заклопотаність Москви викликала участь в

ньому свого найближчого союзника – Республіки Білорусь. Тому відразу після запуску цього проекту політико-академічне співтовариство вибухнуло коментарями. Багато російських експертів підкреслюють, що Мінськ, прийнявши позицію ЄС брати участь у проекті Східного партнерства, обрав політику балансування між Росією і Заходом. На думку О.О. Стрелкова з Інституту Європи РАН, Білорусь уже кілька років вміло грає на протиріччях Москви і Брюсселя [15]. Дипломатичне джерело в МЗС РФ в бесіді з представниками російських ЗМІ відзначає: «Західний тренд у зовнішній політиці Білорусі – це об'єктивна реальність, від якої нікуди не подітися... Але ми не драматизуємо ситуацію і навчилися не реагувати на випадки на нашу адресу» [2, с. 29; 21]. Однак окремі російські експерти виявилися не настільки дипломатичними. Так, А.І. Суздальцев з Вищої школи економіки вважає участь Білорусі у Східному партнерстві підривом основ російсько-білоруської інтеграції і таким, що прямо суперечить логіці будівництва Союзної держави. «Неможливо брати участь одночасно в двох інтеграційних проектах, орієнтованих в протилежних геополітичних векторах» [16].

Російські експерти підкреслюють, що в Європі не хочуть надмірного посилення російського впливу на Білорусь. Тому, незважаючи на відсутність значного прогресу на шляху демократизації, в кінці 2000-х рр. ЄС взяв курс на зближення з Мінськом. Неefективність європейської стратегії тиску на білоруський режим призвела до того, що замість «батога» основним інструментом впливу на Білорусь став «пряник» [15].

О.А. Сергунін з СПбДУ впевнений, що переконавшись у безперспективності прямого тиску на Білорусь, Брюссель

вирішив інтегрувати республіку в європейський простір. При цьому саме білоруське керівництво було не проти позбутися від однозначної проросійської орієнтації і використовувати зближення з Європою в рамках Східного партнерства для чинення тиску на Росію [13, с. 206]. Однак експерт справедливо припустив, що, з огляду на велику залежність Мінська від Москви, Білорусь «не зважиться на активний рух в сторону Європи (тим більше що остання не може поки обіцяти нічого порівнюваного з російським «варіантом»)» [13, с. 208].

Розглядаючи участь Білорусі у Східному партнерстві, російські експерти підкреслюють усю складність і неоднозначність співпраці країни з Європою. Вони вказують на те, що ЄС не розглядав Білорусь як близького партнера, який прагне до ще тісніших відносин з Європою [6; 13, с. 208]. Наприклад, О.О. Стрелков з Інституту Європи РАН звернув увагу на те, що у європейців в 2000-і рр. щодо Мінська не було вироблено єдиної зовнішньополітичної лінії. Експерт вказав, що необхідність демократизації режиму О.Г. Лукашенка не піддавалася сумніву з боку європейців, проте Німеччина і Швеція виступали за розширення контактів з білоруською опозицією і низовим рівнем адміністрації [15].

О.О. Стрелков вважає, що для Мінська включення країни в проєкт Східного партнерства стало невеликою перемогою. Експерт упевнений: О.Г. Лукашенко використовує діалог з Євросоюзом заради своїх суто кон'юнктурних цілей. За відсутності реального повороту Білорусі в бік ЄС Брюссель, проте, пішов назустріч Мінську, що було розцінено білоруською владою як негласна легітимація Євросоюзом свого режиму. Тому експерт дотримується точки зору, що відсутність жорсткого тиску і вимог в рамках Східного партнерства

робить співпрацю з ЄС прийнятною для О.Г. Лукашенка [14].

На думку К. Є. Мещерякова зі СПбДУ, навесні 2009 р. білоруське керівництво активізувало контакти зі Заходом, завдяки чому республіка стала перетворюватися в одного з пріоритетних партнерів ЄС [8, с. 41]. Однак, незважаючи на запрошення Мінська до участі в Східному партнерстві, подальшого зближення Білорусі з ЄС не відбулося. Він вказує: «В обмін на повернення в «європейську сім'ю» Захід зажадав у Мінська більші поступки, ніж ті, на які готовий був піти О. Г. Лукашенко». Втім, білоруське керівництво не відмовилося від європейського вектора своєї зовнішньої політики, підтвердивши, що буде прагнути до його посилення [7, с. 161; 8, с. 42].

О.В. Шишкіна з МДІМВ вважає, що режим О.Г. Лукашенка не піддається політичному тиску з боку ЄС, а періодичне білорусько-європейське зближення є радше спробою вплинути на Росію під час вирішення суперечливих питань. Експерт зазначає: приклад Білорусі показує, що для Європи ефективні демократичні інститути – не найголовніше [20].

На думку петербурзького дослідника Є.Ю. Трещенкова, білоруське керівництво використовувало Східне партнерство для вирішення двох завдань: для тиску на Росію, яка посіла на той час досить жорстку позицію щодо перспектив білорусько-російської інтеграції і наполягає на необхідності реального руху Білорусі цим шляхом; для поліпшення відносин з Євросоюзом. На думку експерта, на короткострокову перспективу обидва завдання вирішити вдалося [18, с. 124]. Він констатував, що для Білорусі європейська інтеграція не є пріоритетом зовнішньої політики, а білоруське керівництво

намагалося використати Східне партнерство не стільки для зближення з ЄС, скільки для тиску на Росію [18, с. 127].

Згідно з окремими російськими експертами, жодна хоча б трохи значуща ініціатива з Білоруссю в рамках Східного партнерства так і не була реалізована. Сподівання сторін не справдилися. На початку 2010-х рр. Мінськ з вини самих європейців втратив серйозний інтерес до європейської ініціативи. Так, у серпні 2011 р. Білорусь спробувала відновити діалог з ЄС, але ініціатива Мінська не зустріла розуміння з боку Брюсселя, і О.Г. Лукашенко у вересні того ж року не запросили на саміт Східного партнерства у Варшаву [19]. Називали й інші приклади. Зокрема, непродумані дії Литви під час її головування в ЄС, коли Мінську, по суті, була поставлена умова: вибрати між Європою і Митним союзом, спричинили до того, що співпраця Білорусі з Європою в рамках Східного партнерства звелася до нуля [12, с. 44]. Тому підтримка Мінськом контактів з ЄС опинилася на мінімальному рівні [12, с. 48].

Однак група експертів з Російського інституту стратегічних досліджень зазначила, що з 2013 р. все ж почався процес поступової нормалізації білорусько-європейських відносин. Це проявилось в пом'якшенні негативної риторики з обох сторін, а також у поступовому нарощуванні ними дипломатичних і політичних контактів. Експерти підкреслили, що опір вільнюського саміту Східного партнерства відкрив новий етап у відносинах ЄС і Білорусі. Саме після нього Брюссель перейшов від політики «замороження» до етапу «залучення» республіки в співробітництво. На їхню думку, однією з важливих причин відновлення білорусько-європейських контактів стала стурбованість ЄС ступенем залученості Мінська в інтегра-

ційні процеси за участю Москви. «Пом'якшення» політики Заходу до Білорусі «скероване на ослаблення євразійських прагнень білоруського керівництва і включення республіки в європейську інтеграцію. За допомогою частих кулуарних зустрічей європейські чиновники намагаються знайти «слабкі місця» інтеграційного співробітництва Мінська з Москвою і запропонувати більш вигідні (з економічної точки зору) варіанти під егідою ЄС». Прискорила нормалізацію відносин Білорусі та ЄС позиція, зайнята білоруським керівництвом у ході російсько-української кризи. При цьому експерти звертають увагу на те, що «Мінськ, декларуючи зацікавленість в залученні в загальноєвропейські інтеграційні процеси, досить твердо диктує свої умови, даючи зрозуміти, що діалог із Заходом не буде супроводжуватися політичною лібералізацією і демократизацією в країні. Білоруське керівництво наполягло на своєму баченні Східного партнерства, перетворивши його в «торгово-економічне» [10]. Тому багато дослідників вельми обережні в оцінках розвитку білорусько-європейських відносин. Наприклад, на думку С.В. Астахової з Інституту світової економіки і міжнародних відносин РАН, якщо ЄС, як і раніше, наполягатиме на проведенні в Білорусі економічних і демократичних реформ в тому вигляді, в якому він це пропонував раніше, і при цьому знову почне тиснути на білоруську владу, то їх шляхи незабаром розійдуться. Але якщо Захід врахує свої минулі помилки і запропонує офіційному Мінську новий формат співпраці, то може відбутися подальше зближення сторін [2, с. 29].

Проте останнім часом російські аналітики відзначають, що якщо раніше Білорусь вважалася лише номінальним учасником Східного партнерства, то сьогодні стає повноправним членом [3]. Наприклад, С.В. Астахова зазначила кілька причин

активізації Заходу на «білоруському напрямку». По-перше, це намір працювати з Росією через Білорусь після введення російських контрсанкцій проти європейських країн. По-друге, переоцінка ролі Мінська в світлі нових геополітичних реалій – «недемократичний» О.Г. Лукашенко виявився кращою політичною фігурою порівняно з президентом Росії В.В. Путіним, а білоруська стабільність виявилася надійніше української проєвропейської орієнтації. Однак експерт підкреслила, що потепління в білорусько-західних взаєминах намітилося не тільки через організації Мінськом переговорів з урегулювання російсько-українського конфлікту. Захід побоюється Євразійського економічного союзу. Тому з його боку шляхом врегулювання відносин з Білоруссю були зроблені спроби послабити союзницькі зв'язки всередині ЄАЕС. Європейцям вкрай важливо мати можливість чинити на нього вплив. Для Білорусі ж нормалізація відносин із Заходом – це перспектива отримання нових кредитів і позик, а також підстрахування від російських «залізних обіймів» [1, с. 84–85, 92].

Таким чином, у політико-академічному співтоваристві Росії дотримуються різних точок зору на білорусько-європейські відносини. Еволюція поглядів російських експертів прямо залежить від розвитку поточної ситуації. При цьому в політичних та експертних колах явно бракує об'єктивного погляду на Східне партнерство та участь в ньому Республіки Білорусь. У більшості випадків у російських експертів переважають суб'єктивні й емоційні оцінки як білоруської участі в ньому, так і зазначеного проекту в цілому.

Виходячи з того, що Білорусь, як і раніше, продовжує свою участь у Східному партнерстві, російська історіографія проблеми буде поповнюватися новими дослідженнями і матеріалами, які вимагатимуть об'єктивного осмислення.

Список використаних джерел

1. Астахова С. Белоруссия: новые реалии международной политики / С. Астахова // Россия и новые государства Евразии. – 2014. – № 3. – С. 84–92.
2. Астахова С. В. Белоруссия после президентских выборов: итоги и перспективы / С. В. Астахова // Россия и новые государства Евразии. – 2015. – № 4. – С. 20–32.
3. Белоруссия получила бонус от Евросоюза [Электронный ресурс] // Независимая газета. – 09.09.2016. – Режим доступа: http://www.ng.ru/dipkurer/2013-05-20/9_4years.html.
4. Ермолаева Н. Лавров: Россия готова к консультациям с Евросоюзом [Электронный ресурс] // Российская газета. – 11.04.2014. – Режим доступа: <https://rg.ru/2014/04/11/konsultacii-site.html>.
5. Жильцов С. С. СНГ под натиском «Восточного партнерства». Инициативы европейцев могут дорого обойтись России [Электронный ресурс] / С. С. Жильцов. – Режим доступа: http://www.ng.ru/politics/2009-04-30/3_kartblansh.html.
6. Искендеров П. Свет и тени Восточного партнерства ЕС [Электронный ресурс] / П. Искендеров // Перспективы. – 03.11.2011. – Режим доступа: http://www.perspektivy.info/oykumena/europe/svet_i_teni_vostochnogo_partnerstva_jes_2011-11-03.htm.
7. Мещеряков К. Е. Интеграционные процессы на постсоветском пространстве и участие в них России / К. Е. Мещеряков. – СПб.: Скифия-принт, 2012. – 238 с.
8. Мещеряков К. Е. Политика России в отношении европейских республик СНГ: проблемы и тенденции развития, пути модернизации с целью повышения эффективности / К. Е. Мещеряков. – СПб.: Скифия-принт, 2012. – 202 с.
9. Никонов В. А. Код цивилизации. Что ждет Россию в мире будущего? / В. А. Никонов. – М.: изд-во «Э», 2015. – 672 с.
10. Политика Евросоюза в отношении стран постсоветского пространства в контексте евразийской интеграции [Электронный ресурс] // Перспективы. – 08.07.2015. – Режим доступа: http://www.perspektivy.info/oykumena/krug/politika_jevrosojuza_v_otnoshenii_stran_postsovetskogo_prostranstva_v_kontekste_jevrazijskoj_integracii_2015-07-08.htm.
11. Пономарева Е. Г. Партнерство как деструкция: реалии и перспективы программы «Восточное партнерство» / Е. Г. Пономарева // Россия и Центральная Европа в новых геополитических реальностях.

- Сб. ст. / под ред. Л. Н. Шишелиной. – М.: Ин-т Европы, 2015. – С. 80–95.
12. Пономарева Е. Председательство Латвии в ЕС-2015: «Восточное партнерство» вместо или вместе с Россией. Аналитический доклад / Е. Пономарева, Л. Шишелина; под ред. О. Гаман-Голутвиной; Российская ассоциация политической науки. – М., 2014. – 92 с.
 13. Сергунин А. А. «Восточное партнерство»: вызов российской дипломатии в Восточной Европе / А. А. Сергунин // Вестник ВГУ. Серия: лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2010. – № 1. – С. 205–210.
 14. Стрелков А. А. Восточное партнерство: первые результаты [Электронный ресурс] / А. А. Стрелков // Перспективы. – 26.03.2010. – Режим доступа: http://www.perspektivy.info/oikumena/europe/vostochnoje_partnerstvo_pervyje_rezultaty_2010-03-26.htm.
 15. Стрелков А. А. Политика Европейского союза на постсоветском пространстве: вызовы и шансы для России? [Электронный ресурс] / А. А. Стрелков // Перспективы. – 09.04.2009. – Режим доступа: http://www.perspektivy.info/oikumena/europe/politika_jevropejskogo_sojuza_na_postsovetskom_prostranstve_vyzovy_i_shansy_dla_rossii_2009-04-09.htm.
 16. Суздальцев А. «Восточное партнерство» ЕС и риски для России. Доклад [Электронный ресурс] // Политическое обозрение с Андреем Суздальцевым. – 24.05.2009. – Режим доступа: <http://politoboz.com/content/vostochnoe-partnerstvo-es-i-riski-dlya-rossii-doklad>.
 17. Терехов А. Владимир Чижов: «Южный поток» надо сделать приоритетным проектом ЕС» [Электронный ресурс] / А. Терехов // Независимая газета. – 18.05.2009. – Режим доступа: http://www.ng.ru/courier/2009-05-18/9_chizhov.html?mright=0.
 18. Трещенков Е. Ю. «Восточное измерение» политики соседства Европейского союза: возникновение и эволюция // Вестник СПбГУ. Сер. 6. – 2010. – Вып. 4. – С. 118–129.
 19. Ходасевич А. «Восточное партнерство» отмежевалось от Батьки [Электронный ресурс] // Независимая газета. 30. 09.2011. – Режим доступа: http://www.ng.ru/cis/2011-09-30/1_partnership.html.
 20. Шишкина О. В. Четыре года «Восточного партнерства» [Электронный ресурс] // Независимая газета. – 20.05.2013. – Режим доступа: http://www.ng.ru/dipkurer/2013-05-20/9_4years.html.
 21. Юсин М. Пятый раз как первый. Александр Лукашенко снова победил на президентских выборах [Электронный ресурс]
 22. / М. Юсин // Коммерсант. – 11.10.2015. – Режим доступа: <http://www.kommersant.ru/Doc/2830494>.

Розділ III

РОЗВИТОК ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТУДІЙ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

УДК 378.016:061.1ЄС

Анатолій КРУГЛАШОВ

МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРЕШКОДИ НА ШЛЯХУ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТУДІЙ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто досвід і проблемні питання розвитку Європейських студій в Україні на прикладі Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Вивчено та узагальнено навчальну й науково-дослідницьку роботу кафедри політології та державного управління, зокрема щодо розвитку спеціалізацій з євроінтеграції. Також проаналізовано виконання кафедрою і Науково-дослідницьким інститутом європейської інтеграції та регіональних досліджень ЧНУ проектів створення кафедри імені Жана Моне та ТЕМПУС «ІНОТЛЕС». Зроблено висновки щодо здобутків ЧНУ в цій сфері діяльності та наголошено на тих проблемах, які виникають із реалізацією міжнародних проектів. Внесено пропозиції щодо формування державної позиції з підтримки подальшого розвитку Європейських студій в Україні.

***Ключові слова:** Європейські студії, спеціалізація студентів, наукове вивчення європейської інтеграції, пропозиції.*

Anatoliy KRUGLASHOV

POTENTIAL AND OBSTACLES ON THE WAY OF EVOLUTION OF EUROPEAN STUDIES IN UKRAINE

The article covers experience and some problems of European Studies in Ukraine. As a case is selected Jury Fedkovych National University European studies. Department of Political Science and Public Administrations' teaching

and research activity with regard to European integration have been considered in the text. The author analyses also records of the implementation of Jean Monnet Chair project as well as Tempus INOTLES project with the selected Department and Research Institute of European integration and Regional Studies. Both positive and negative aspects of those activities are reflected and outlined. The article concludes with some practical recommendations addressed to Ukrainian authorities aiming at the further betterment of European Studies in the country.

Keywords: *European Studies, specialization of students, research on European integration, proposals.*

Анатолій КРУГЛАШОВ

ВОЗМОЖНОСТИ И ПРЕПЯТСТВИЯ НА ПУТИ РАЗВИТИЯ ЕВРОПЕЙСКИХ СТУДИЙ В УКРАИНЕ

В статье рассмотрен опыт и проблемные вопросы развития Европейских студий в Украине на примере Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича. Изучена и обобщена учебная и научно-исследовательская работа кафедры политологии и государственного управления, в частности в развитии специализаций по европейской интеграции. Также проанализировано осуществление кафедрой и Научно-исследовательским институтом европейской интеграции и региональных исследований ЧНУ проектов создания кафедры имени Жана Моне и ТЕМПУС «ИНОТЛЕС». Сделаны выводы о достижениях ЧНУ в данной сфере деятельности и акцентировано внимание на тех проблемах, которые возникают в ходе реализации международных проектов. Внесены предложения по формированию государственной позиции по поддержке дальнейшего развития Европейских студий в Украине.

Ключевые слова: *Европейские студии, учебная специализация, научное изучение европейской интеграции, рекомендации.*

Вступ

Україні потрібна нова модель розвитку вітчизняної науки та освіти, тому що діюча в ній не лише продукує наше подальше відставання від світових центрів, але й призводить

до все помітнішої втрати конкурентних позицій щодо низки сусідніх держав – членів ЄС, насамперед, Польщі, Румунії тощо. Криза функціонування Національної академії наук доповнюється явними складнощами трансформації провідних університетів України в центри реформування навчального процесу, осередки формування лідерства у наукових дослідженнях та створення інноваційних практик їх практичної реалізації. Навіть усе ще існуючий кадровий та інтелектуальний потенціал наших університетів використовується не найкращим чином, й вітчизняні ВНЗ залишаються переважно далекими від сприйняття та використання тієї дієвої моделі науково-дослідницьких університетів Заходу, в якій на паритетних засадах поєднані науково-дослідницька та навчальна діяльність.

Для успіху проголошених і давно назрілих реформ необхідне не лише подолання консервативної, а багато в чому й ретроградної системи управління освітньою та науковими галузями на державному рівні, але й на рівні окремих ВНЗ. В останніх зі значними труднощами формується нова управлінська культура, система партнерської взаємодії між адміністрацією та викладачами, викладачами та студентами. Локальні позитивні зміни не менш важливі, аніж загальнодержавні правові та інституційні реформи. Успішне втілення їх декларованих цілей вимагає уважного вивчення досвіду країн ЄС та його прискорену адаптацію до вітчизняних потреб і можливостей. Таким важливим ресурсом оновлення змісту університетської освіти та науки мають виступати Європейські студії як у їх дослідницькому, так і навчальному вимірах. На прикладі окремих ініціатив і реалізованих програм у Чернівецькому національному університеті імені

Юрія Федьковича (далі – ЧНУ) автор проаналізує як успішні результати, так і численні труднощі розвитку Європейських студій в нашій країні. При тому, що кожний ВНЗ має свою виразну специфіку, багаторічний досвід автора в цій царині дає підстави стверджувати, що численні проблеми, а відтак і шляхи їх вирішення є радше загальними для всієї країни, а не особливими для розвитку Європейських студій в окремому університеті.

У цій статті автор розглядатиме діяльність кафедри політології та державного управління, Науково-дослідницького інституту Чернівецького національного університету в царині Європейських студій як у рамках університету, так і за його межами, спираючись на існуючу наукову літературу і документальні джерела, а також на власний досвід.

Кафедра як ініціатор Європейських студій: навчальні та наукові напрямки роботи

Кафедра політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича розпочала свою діяльність як підрозділ сучасного факультету історії, політології та державного управління з 25 липня 1998 р. За цей час змінювався їй викладацький склад, назва – від кафедри політології та соціології (1998–2003 рр.) до кафедри політології (2003–2006 рр.) і нарешті – кафедри політології та державного управління (з 2006 р.) Саме на основі цієї кафедри поступово формується чернівецька політологічна школа [14], участь у роботі якої також беруть науковці двох споріднених кафедр того ж факультету – кафедри міжнародних відносин (завідувач – проф. Макар Ю.І.) і кафедри міжнародної інформації (завідувач – проф. Фісанов В.П.).

На першій з них її розвиток забезпечують зусилля професорів Круглашова А.М., Бурдяк В.І., Ротар Н. Ю. та Юрійчук Є.П. Представники цієї школи, поруч із двома іншими пріоритетами наукових досліджень, а саме політичні трансформації в Україні та державах Центральної та Східної Європи, політичний розвиток окремих регіонів, у тому числі в контексті національної та зарубіжної етнополітики, уважно аналізують процеси європейської та регіональної інтеграції. Цьому присвячено низку виданих монографій, видані навчальні посібники та інші навчально-методичні видання, сотні наукових статей [6, с. 90–93]. Окремі науковці, які віддають належне євроінтеграційній тематиці, публікують результати своїх індивідуальних і колективних наукових досліджень, перш за все, у наукових виданнях України, а також в Австрії, Росії, Польщі, Словаччині, Молдові, Канаді, Румунії, Литві, Білорусі та в інших країнах.

Позитивно на наукову та викладацьку діяльність колективу впливає те, що низка викладачів кафедри проходили наукове або науково-педагогічне стажування у європейських наукових та освітніх центрах (зокрема, професори Круглашов А.М. та Федуняк С.Г., доценти Юрійчук Ю.А., Молочко П.О., Кандюк Б.О., Швидюк С.М., асистенти Лазар Н.В., Нечаєва-Юрійчук Н.В., Колесников О.В.). Проф. Круглашов А.М. у 2006 – 2008 рр. був професором Ягеллонського університету в Польщі та Європейського гуманітарного університету у Білорусі та Литві (в цілому, з незначними перервами з 2000 до 2015 рр.). Доц. Швидюк С.М. викладав в Університеті Лодзя (Польща), стажувався у Варшавському та Білостоцькому університетах, ас. Нечаєва-Юрійчук Н.В. викладала і стажувалася в Університеті Пассау (ФРН). Доц. Стрельчук Н.В.

виконувала дослідження на гранти, отримані від НАТО та країн Вишеграду [2].

Отримані знання та основні результати наукових досліджень науковці кафедри оприлюднюють також у власних наукових публікаціях. Від 2001 р. кафедра здійснює видання збірки наукових праць „Політологічні та соціологічні студії”, два з тематичних випусків якої були присвячені проблемам європейської інтеграції. Також кафедра, разом із Чернівецьким регіональним центром підвищення кваліфікації та перепідготовки державних службовців, видає Збірку наукових праць «Влада та управління», в якій друкуються наукові розвідки з проблем державного управління та місцевого самоврядування і завжди присутні статті на євроінтеграційну тематику в даній галузі знань [12].

Серед ініційованих та проведених у ЧНУ, завдяки зусиллям колективу кафедри, – низка наукових конференцій, семінарів і симпозіумів присвячені різним аспектам Європейських студій. Це, наприклад, чотири міжнародні наукові конференції «Україна-Румунія-Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин в контексті сучасних європейських процесів» (2001, 2003, 2007 та 2010 рр.), Міжнародна наукова конференція «Регіони Східної Європи: інтеграційні очікування та конфронтаційні небезпеки» (2000 р.), Міжнародна наукова конференція «Етнічні взаємини на території єврорегіону «Верхній Прут» (червень 2001 року). Не пройшли непоміченими у науковому середовищі Міжнародні наукові конференції: «Єврорегіони України як новий засіб формування демократичного поліетнічного середовища» (2003 р.); «Україна-Білорусь: політичні, економічні та культурні аспекти взаємин» (2005 р.); Міжнародний науко-

во-практичний семінар: «Перспективи розвитку місцевого самоврядування в контексті політичної реформи в Україні та транскордонного співробітництва» (2006 р.); Міжнародна експертна конференція «Регіональний вимір зовнішньої політики України: Україна на шляху до об'єднаної Європи» (2007 р.). Заслуговує на згадку тут міжнародна наукова конференція «Україна-Білорусь-Польща та Литва: від колізій минулого до спільних європейських цінностей та перспективи співпраці» (2008 р.) та Міжнародний науковий колоквиум «Україна – ЄС: між сусідством та інтеграцією» (2008 р.) [6, с. 91–92].

З 2011 р. кафедра за ініціативою проф. Круглашова А.М. і Ротар Н.Ю. започаткувала проведення Міжнародної наукової конференції «Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи» – спершу як конференції молодих науковців, а в останні роки – як повноформатної наукової конференції. Зокрема у 2016 р., під час проведення VI Міжнародної конференції на її пленарному засіданні були представлені пріоритети наукових досліджень кафедри політології та державного управління ЧНУ імені Юрія Федьковича (Анатолій Круглашов, Чернівці, Україна), проаналізовані особливості політичних кліважів в системі європейського урядування (доц. Вінникова Наталія, Харків, Україна) [4]. Особливістю цієї конференції стало проведення в її рамках Міжнародного Симпозіуму на тему «Формування сучасних знань про європейську інтеграцію: досвід для України», в роботі якого взяли участь румунські та українські колеги. Під час Симпозіуму його учасники заслухали доповіді на різноманітні теми, починаючи від аналізу становлення Європейських студій в ЧНУ імені Юрія Федь-

ковича (А. Круглашов) до механізмів подолання у процесі викладання Європейських студій міфів та стереотипів про європейську інтеграцію (О. Колесников). Змістовні доповіді були представлені проф. Наталією Ротар (Чернівці, Україна) та доктором Лучіаном Дирдалою (Яси, Румунія), іншими учасниками заходу. Наші країни беруть активну участь у реалізації різноманітних європейських проектів у сфері освіти та науки, тож науковці із Бухареста, Харкова та Чернівців обмінялися власним досвідом у сфері поширення знань про ЄС, його інституції, етапи розширення серед університетської молоді.

Має безпосередній стосунок до Європейських студій і започаткована кафедрою разом із Чернівецьким регіональним центром підвищення кваліфікації державних службовців з 2014 р. Міжнародна наукова конференція «Муніципальні читання імені Антона Кохановського», яка створила умови для обміну думок і результатів досліджень для вітчизняних і зарубіжних експертів щодо проблем розвитку місцевого самоврядування та регіонального управління. Кафедра також створила Центр європейських студій (2001 р.), який у процесі трансформації перетворено на загально-університетський Науково-дослідний інститут європейської інтеграції та регіональних досліджень (з 2011 р.), що буде розглянуто детальніше у статті далі [9].

Помітною є міжнародна співпраця колективу кафедри. Зокрема в напрямку Європейських студій у 2011 – 2014 рр. колектив підрозділу успішно виконав проект створення кафедри імені Жана Моне за темою «Наближаючись до всеохоплюючих знань про європейську інтеграцію». З 2014 р. викладачі кафедри виконують проект «Інновації у вивченні

та викладанні Європейських студій», за програмою «ТЕМ-ПУС». Викладачі та студенти кафедри активно використовують можливості міжнародних обмінів, у тому числі за програмами ЕРАЗМУС-Янус, Еразмус+ та іншими. Науковці підрозділу реалізують свій дослідницький та організаційний потенціал також у Науково-дослідному інституті європейської інтеграції та регіональних досліджень, Центрі євроатлантичної інтеграції та безпеки ЧНУ.

Предметом професійної гордості та напрямом постійних зусиль кафедри стало навчання студентів за спеціалізаціями, пов'язаними з напрямком «Європейські студії». В історичній послідовності перша така спеціалізація з'явилась на кафедрі у зв'язку з відкриттям магістратури «Державна служба» (з 2006 р.). Тоді її спеціалізацією Голодержслужбою України була запропонована й визначена «Світова та європейська інтеграція» [11]. І хоча сама назва спеціалізації викликала питання щодо коректності такого формулювання, вона відкрила новий простір до поєднання науково-дослідницької, навчальної і науково-практичної діяльності викладачів кафедри у певну систематизовану цілісність щодо підготовки нових державних службовців для Чернівецької області та прилеглих регіонів України. Окрім викладання профільного курсу «Політика європейської інтеграції» для слухачів магістратури та низки інших предметів, до змісту яких входило вивчення окремих тем із європейської та регіональної інтеграції, розвиток цієї спеціалізації зумовив акцент на проведенні науково-дослідницької роботи студентів у напрямку вивчення національних і регіональних вимірів євроінтеграційних процесів. Це знаходило своє відображення у підготовці магістерських робіт студентами магістратури, у їх виступах на наукових та науково-

практичних конференціях, а також у написанні окремими з них спільних наукових статей разом зі своїми науковими керівниками.

Успіх цієї спеціалізації спонукав завідувача кафедри запропонувати кафедрі, починаючи з 2010 р., розвиток спеціалізацій при підготовці бакалаврів політології. Для цього кафедрою було обрано дві спеціалізації – «політичні процеси та менеджмент» і «європейська та регіональна інтеграція». Друга спеціалізація цілком відповідала профілю «Європейських студій» і охоплювала викладання 8 курсів, присвячених процесам європейської інтеграції та виконання студентами курсових робіт, орієнтованих на відповідну до профілю спеціалізації тематику досліджень. Ці курси студентам 3 та 4 року навчання викладали Круглашов А.М., Швидюк С.М., Кандюк О.Б., Стрельчук Н.В., Нечаєва-Юрійчук Н.В. та іншими. З 2015 р. практика спеціалізації з Європейських студій була поширена на магістратуру з політології, чому сприяло виконання кафедрою проекту ТЕМПУС «ІНОТЛЕС», до чого безпосередньо долучились проф. Ротар Н.Ю., доц. Мельничук І.М., Молочко П.О., ас. Нечаєва-Юрійчук Н.В.

Варто також стисло проаналізувати ту значну й різнопланову роботу, яку здійснюють викладачі та співробітники кафедри за межами власне навчального та наукового процесу в ЧНУ. Відзначимо – як особливо тісну й плідну – співпрацю кафедри з Чернівецьким регіональним центром перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних установ підприємств та організацій (далі – ЦППК), очолюваним директором к.н. з державного управління Ярмистим М.В. Зокрема тут з лекціями на тематику європейської та

євроатлантичної інтеграції України регулярно виступає проф. Круглашов А.М., а також ас. Нечаєва-Юрійчук Н.В., інші викладачі кафедри. За ініціативою першого з них у Центрі була започатковано проведення для його слухачів постійно діючого семінару із питань європейської інтеграції, який періодично викладається з різною інтенсивністю, починаючи від 2004 р. За час діяльності цього семінару його слухачами стали відповідальні працівники управлінь та апарату Чернівецької обласної державної адміністрації, Чернівецької міської Ради, виконавчих комітетів усіх трьох районних Рад у м. Чернівці тощо. Проводилась спільно з ЦППК низка короткотривалих семінарів для відповідальних за процеси європейської інтеграції працівників районних адміністрацій Чернівецької області. Наведемо один із багатьох прикладів проведення таких семінарів. Так, з 16 до 20 лютого 2015 р. відбулося навчання за програмою постійно діючого семінару «Європейська інтеграція як стратегічний курс забезпечення національних інтересів України» для державних службовців облдержадміністрації, райдержадміністрацій та посадових осіб місцевого самоврядування. Інтенсивне навчання, розраховане на тиждень, забезпечило слухачам можливість прослухати такі основні теми: «Поняття „інтеграція”. Основні концепції інтеграційних процесів», «Внутрішня політика Європейського Союзу. Інститути Євросоюзу. Зовнішня політика ЄС», «Участь України в європейських та євроінтеграційних процесах сучасності», «Підготовка та менеджмент транскордонних проектів» та ін. Разом із теоретичними заняттями були проведені й практичні, спрямовані на формування навичок і вмінь державних службовців, які відповідають за співпрацю з європейськими партнерами. Мета

семінару полягала в тому, щоби ознайомити слухачів – державних і муніципальних службовців із основними етапами європейської інтеграції в їх історичному, політичному, соціально-економічному розвитку та окреслити перспективи входження України в ЄС і завдання, які необхідно вирішити для успіху цього процесу. Разом із розробником програми семінару Круглашовим А. М., який провів більшість занять, навчання забезпечували Гакман С. М. – заступник директора, начальник науково-дослідного відділу Центру перепідготовки та підвищення кваліфікації, доцент, кандидат історичних наук; Стрельчук Н. В. – доцент кафедри політології та державного управління й Нечаєва-Юрійчук Н. В. – асистент кафедри політології та державного управління факультету історії, політології та міжнародних відносин ЧНУ імені Юрія Федьковича, кандидат історичних наук. По завершенню семінару слухачі склали тести та отримали відповідні посвідчення. Варто відзначити, що приблизно четверту частину слухачів семінару становили ті державні службовці, які в різні роки навчались на кафедрі за спеціальностями «політологія» та «державна служба». Окрім тематичних семінарів, кафедра та ЦППК провели за останні роки спільно десятки круглих столів, регіональних конференцій та науково-практичних семінарів на євроінтеграційну тематику.

Доволі активно розвивається співпраця кафедри з освітніми установами області, зокрема з Чернівецьким обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти. Вагомим здобутком такої співпраці стало створення ініційованого кафедрою Експериментального майданчика «Формування ключових компетентностей учнів ліцею через систему європейських цінностей», який з 2013 р. успішно діє у Чер-

нівецькому міському ліцеї №2 (директор – Сігітов А.І.). На його базі викладачі кафедри проф. Круглашов А.М., доц. Недокус І.С., ас. Гев'юк У.Ю. викладають факультативні курси з питань європейської інтеграції, а також щорічно проводяться обласні конкурси учнівських наукових робіт «Український вимір процесів європейської інтеграції». Відповідні навчальні програми після тривалої експертизи затверджені в Міністерстві освіти та науки України. Діяльність Експериментального майданчика спрямована на задоволення інтересу до формування європейських цінностей учнівської молоді, формування в учнів здатності розуміти європейські цінності, європейську правову культуру та правосвідомість. Це дає змогу, що є нетиповим для загальноосвітньої школи, подати учням сучасні наукові знання на найбільш актуальні теми. Учні вчаться орієнтуватися в тому, що таке сучасна історична й політична наука. Таким чином, навчання ліцеїстам цікаве не лише з точки зору формування їх ерудиції та розвитку пізнавальної діяльності, але й допомагає зробити вибір майбутньої професії [13].

Організаційно-кадрове забезпечення експериментальної роботи здійснюють: Круглашов А.М. – завідувач кафедри політології та державного управління факультету історії, політології та міжнародних відносин ЧНУ імені Ю.Федьковича, доктор політичних наук, професор; Чебаник В.І. – викладач кафедри методики викладання базових дисциплін ІППОЧО; Сахновський О.Є. – завідувач кафедри методики викладання базових дисциплін ІППОЧО; Недокус І.С. – доцент кафедри політології та державного управління факультету історії, політології та міжнародних відносин ЧНУ імені Юрія Федьковича; Гев'юк У.Ю. – кандидат політичних наук, викладач кафе-

дри політології та державного управління факультету історії, політології та міжнародних відносин ЧНУ імені Ю. Федьковича; Сігітов А.І. – директор ліцею №2 Чернівецької міської ради; Кравчишин Л.І. – заступник директора з навчально-виховної роботи ліцею №2 Чернівецької міської ради. Варто окремо наголосити на постійній підтримці діяльності експериментального майданчика з боку заступника директора ІППОЧО Богачик Т.С. Викладання різних спецкурсів із євроінтеграційної тематики активізує інтелектуальний і творчий потенціал учнів, допомагає їм висловлювати власні думки, формувати активну громадянську позицію. Адже матеріал шкільних підручників не завжди дає змогу належним чином набувати ті знання, вміння і навички, які відповідають системі європейських цінностей. Натомість уроки, які проводять науковці кафедри, привносять новий і більш привабливий зміст у навчання ліцеїстів. До того ж, заняття в ліцеї поєднуються з уроками-екскурсіями, уроками-вікторинами, які відбуваються на базі НДІ європейської інтеграції та регіональних досліджень ЧНУ, Центру європейської інформації Наукової бібліотеки ЧНУ та Центру європейської інформації на базі Чернівецької обласної наукової бібліотеки імені М. Івасюка. Такі уроки найкраще запам'ятовуються дітьми і чинять позитивний вплив на навчальний процес у ліцеї. Здобули чималий авторитет в регіоні і щорічні конкурси учнівських наукових робіт «Український вимір процесів європейської інтеграції», які відбуваються до Дня Європи в ліцеї. Роботу журі забезпечують, насамперед науковці кафедри, на чолі з завідувачем Круглашовим А.М., заступником голови журі проф. Ротар Н.Ю., секретарем журі ас. Гевюк У.Ю. Активно працюють у складі журі також проф. Бурдяк В.І., доц. Недокус І.С., Швидюк С. М., інші колеги.

Тривалість діяльності експериментального дослідного майданчика розрахована до червня 2017 р.

Створення НДІ європейської інтеграції та регіональних досліджень: задумане та здійснене

Історія формування цього першого в ЧНУ науково-дослідницького інституту починається з 2001 р., коли було утворено Центр європейських студій при кафедрі політології та соціології ЧНУ. Він розпочав свою діяльність у рамках створення мережі Центрів європейських студій в університетах України, підтриманої Міжнародним фондом «Відродження» завдяки проекту «Лідерство через освіту». Але виконання цього багатообіцяючого проекту було призупинено цим фондом з малозрозумілих причин вже на ранній стадії реалізації. Прикра втрата зовнішньої підтримки не призвела, тим не менше, до знеохочення науковців кафедри у формуванні власної дослідницької та навчальної програми в галузі європейських досліджень. В її розвиток було проведено десятки міжнародних та всеукраїнських заходів, зокрема наукових конференцій та семінарів, ініційованих як кафедрою, так і Буковинським політологічним центром. Більшість із них були спрямовані на вивчення процесів європейської інтеграції, зокрема в їх регіональних вимірах.

У 2006 р. Центр європейських студій за наказом ректора проф. Мельничука С.В. реорганізували в загально-університетську структуру – Центр європейських та регіональних досліджень, і очолити його довірили завідувачу кафедри Круглашову А.М. Зміцнення наукового потенціалу та кадрової основи досліджень процесів європейської інтеграції супроводжувалось подальшими пошуками належного інсти-

туційного формату цієї роботи в масштабах університету, а також намаганнями поєднати даний напрямок досліджень із зусиллями науковців і викладачів щодо розвитку політичної регіоналістики. Новим етапом інституційного розвитку дослідницького компоненту Європейських студій в ЧНУ стало утворення Науково-дослідницького інституту європейської інтеграції та регіональних досліджень при ЧНУ у 2010 р. Ректор університету призначив директором цього НДІ проф. Круглашова А.М, а заступником із наукової роботи – проф. Ротар Н.Ю. [8].

Створення нового й унікального для університету дослідницького інституту вимагало чимало зусиль і різнобічної підтримки з боку ректорату. За цей час Інститут отримав окреме приміщення за адресою: вул. Нагірна 7-а, вдалося позитивно вирішити основні питання з його ремонтом та мінімальним технічним обладнанням. Було підготовлено необхідну документацію для його функціонування, визначено наукові пріоритети досліджень, розпочато реалізацію різних проектів. Колектив підрозділу складаються як із досвідчених науковців (наприклад, проф. Бурдяк В.І. та Фісанов В.П.), так і представників молодшого покоління науковців (доц. Молочко П.О, к.політ.н. Колесников О.В., Гев'юк У.Ю, та інші), об'єднаних спільними зацікавленнями та бажанням долучитись до його проектної діяльності.

Науковим пріоритетам Інституту відповідає його структура, яка складається з таких підрозділів як відділ європейської інтеграції, відділ Південно-Східної Європи, відділ пострадянських країн, Центр білорусистики, літуаністики та балтійських студій, Лабораторія сучасних етнополітичних досліджень та відділ транскордонного співробітництва.

Науковцям Інституту вдалось установити й партнерські зв'язки, насамперед, з Інститутом регіональних досліджень Ужгородського національного університету, згодом із відомим національним науковим центром – Інститутом політичних та етнопонаціональних досліджень імені акад. Івана Кураса НАН України. Серед зарубіжних партнерів Інституту найпершим став Інститут єврорегіональних досліджень Університету Орадя (Румунія), який очолює проф. Іоан Хорга. Саме з ним НДІ долучився до успішного втілення в житті європейського проекту в рамках дослідницького консорціуму за програмою Жана Моне з вивчення кордонів ЄС, і ця співпраця успішно триває донині. Співпрацює НДІ також із науковими центрами в Польщі, Білорусі й прагне до розширення кола своїх партнерів.

Науково-дослідницький інститут європейської інтеграції та регіональних досліджень брав участь у реалізації в 2011 – 2014 рр. проекту зі створення Кафедри імені Жана Моне «Наближаючись до всеохоплюючих знань про європейську інтеграцію», зокрема в частині підготовки та проведення передбачених проектом семінарів та наукових конференцій. Також НДІ є співорганізатором щорічної Міжнародної наукової конференції «Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи», в рамках якої регулярно проводяться тематичні панелі або засідання круглих столів на євроінтеграційну тематику. На базі НДІ за роки його праці проведено десятки наукових семінарів, експертних дискусій, круглих столів, а також окремі тренінгові заняття, видані важливі наукові та довідкові видання [5, 10, 15].

Подальшим розвитком цієї діяльності стало виконання проекту INOTLES (The Innovating Teaching and Learning of

European Studies project (Інновації у вивченні та викладанні Європейських студій)), який є спільною академічною ініціативою тих університетів країн ЄС, які забезпечують викладання Європейських студій та східноєвропейських університетів з країн Східного Партнерства, спрямованою на реформування навчальної підготовки у галузі Європейських студій через інноваційні підходи у їх викладанні, наближення навчальних програм та планів партнерів, розбудову інших форм співпраці поміж ЄС та Східними партнерами [7]. Період виконання цього проекту був визначений з 01.01.2014 по 30.11.2016 рр., але через низку причин продовжений на 2017 р.

Мета проекту полягає у здійсненні внеску в реформування методичних засад і модернізації прийомів викладання курсів з Європейських студій в Україні, Грузії та Молдові. Грунтуючись на систематичному перегляді змісту та форм педагогічної діяльності в сфері Європейських студій, проект об'єднав творчі зусилля викладачів університетів із країн – Східних партнерів ЄС з Центрами досконалості в університетах ЄС, а саме в Нідерландах, Бельгії та Великобританії. За основу запланованих педагогічних інновацій покладені методи проблемного навчання, змішані методи, дистанційне навчання та симуляції. Викладачі з України, Грузії та Молдови навчались у свої західних колег застосовувати ці методи у шести університетах із тих трьох країн Східного партнерства, які беруть участь у його виконанні.

Проект спрямований на розробку його учасниками п'яти-шести курсів або їх модулів із Європейських студій та їх наступну імплементацію в навчальний процес, активну взаємодію всіх партнерських університетів у їх створенні та використанні, заохочення постійної комунікації між

виконавцями проекту через інтерактивний веб-сайт проекту, проведення семінарів, вебінарів та інших активних форм взаємодії його учасників. Керівною установою проекту став Маастрихтський університет, а координатором є Др. Наталія Тімуc із Маастрихтської школи урядування, Маастрихтського університету (Maastricht Graduate School of Governance (MGSOG), Maastricht University [1].

Основними результатами виконання проекту в ЧНУ стали:

- підготовка викладачів – учасників виконання проекту до активного й систематичного використання новітніх методів навчання студентів;
- розробка учасниками проекту нових або оновлення вже існуючих курсів зі спеціалізації «Європейські студії», їх сучасного, за європейськими освітніми стандартами, навчально-методичного забезпечення та запровадження цих курсів у навчальну практику;
- забезпечення сумісності розроблених курсів із Європейських студій між університетами ЄС, нашою країною та країнами-партнерами;
- розвиток інноваційного навчання та формування відповідних йому педагогічних засобів, поширення інноваційних методів навчання далі в університеті та за його межами, в тому числі шляхом проведення тренінгів із нових початкових методів, участі у конференціях тощо;
- розвиток міжкультурного діалогу та взаєморозуміння поміж країнами ЄС та партнерськими університетами через міжуніверситетську взаємодію та кооперацію.

Над виконанням цього Проекту в нашому університеті працює група викладачів Науково-дослідницького інституту європейських студій і кафедри політології та

державного управління в наступному складі. Керівник – проф. Круглашов А.М., заступник керівника – проф. Ротар Н.Ю. Виконавці проекту: доц. Мельничук І.М., доц. Молочко П.О., к.політ.н. Нечаєва-Юрійчук Н.В., к.політ.н. Колесников О.В. [3]. Відзначимо, що позитивними аспектами виконання проекту стала активізація та наповнення сучасним змістом методичної роботи викладачів кафедри, їх безпосереднє ознайомлення з працею своїх колег із зарубіжних країн, формування мережі нових професійних контактів у рамках партнерської взаємодії університетів – виконавців проекту, стимуляція оновлення змісту викладання та подальшого інституційного й методичного розвитку Європейських студій в нашому університеті. За час виконання проекту не лише викладачі, що безпосередньо залучені до нього, але й найбільш мотивовані студенти факультету історії, політології та міжнародних відносин пройшли навчання інтегрованому курсу з Європейської інтеграції, отримали можливість відвідати керівні інституції ЄС в Брюсселі та безпосередньо ознайомитися з досвідом роботи передових західних і пострадянських університетів. Учасники проекту вивчали та обговорювали педагогічний досвід своїх колег у Бельгії, Голландії, Грузії, Молдові та Україні, що є цінним для їх подальшого професійного розвитку.

Разом із відзначеними важливими позитивними моментами, виконання цього проекту виявило низку труднощів і прикрих проблем, зокрема фінансового та організаційного характеру як у стосунках між партнерами, так і під час реалізації окремих його складових в Україні. Наприклад, під час виконання проекту його чернівецькі учасники донині, з низки причин, не змогли отримати ті скромні винагороди,

які передбачались проектом, проте сподіваються на їх отримання. Ці та інші моменти негативно впливають на мотивацію виконавців проекту, показують складність практичного втілення інновацій у конкретному ВНЗ та виявляють проблеми запозичення іноземного досвіду в цій сфері за умов недостатньої реформованості системи вищої освіти України у відповідності до тих норм і практик, які успішно діють у країнах ЄС. Попри ці труднощі та ускладнення, група науковців і викладачів з ЧНУ успішно виконала взяті на себе змістовні зобов'язання за цим важливим проектом. Виконавці проекту належно і своєчасно інформували про хід його виконання на сайтах кафедри політології та державного управління [3] та регіональних досліджень Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, університету в цілому. Найбільш важливі результати проекту відображені на його загальному сайті [1].

Висновки

За останні десятиріччя Європейські студії в Україні стають все більш важливою частиною науково-дослідницької та навчальної роботи вітчизняних університетів, сприяючи їх входженню в європейський освітній та науковий простір. У цих процесах поважне місце посідає Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, де лідерські позиції у цій сфері діяльності займають кафедра політології та державного управління факультету історії, політології та міжнародних відносин, а також Науково-дослідницький інститут європейської інтеграції та регіональних досліджень. Ними проведено значну та систематичну працю з формування та розвитку доволі широкої палітри наукових досліджень

щодо проблематики європейської інтеграції та участі в цих процесах України в цілому та її окремих регіонів. Особливим успіхом цих підрозділів можна вважати розвиток спеціалізацій з європейської інтеграції, починаючи з 2006 р., спершу в рамках магістратури «державна служба», з 2010 р. на рівні бакалавріату зі спеціальності політологія і останніми роками вже й на рівні магістратури з тієї ж спеціальності. Кафедра та НДІ ЄІРД досить успішно виконують окремі міжнародні проекти, серед яких найбільш значимими є: проект зі створення кафедри імені Жана Моне та виконання проекту ТЕМПУС «ІНТОЛЕС». Варто наголосити, що діяльність обох підрозділів не обмежуються рамками ЧНУ, а виходить на інші партнерські організації міста, області, України та зарубіжних держав. Зокрема, це стосується інтенсивної співпраці з Чернівецьким ЦППК у сфері європейських студій, а також взаємодії з Департаментом освіти та науки Чернівецької обласної державної адміністрації, Чернівецьким обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти, Чернівецьким міським ліцеєм № 2. Серед зарубіжних партнерів найбільш послідовна і продуктивна співпраця налагоджена з відповідними структурними підрозділами Університету Орадя з Румунії. Добрі традиції також поступово складаються у взаємодії з колегами Університету в Лодзі, Гданського університету тощо.

Варто відзначити, що до цієї роботи, особливо ж у частині наукових досліджень, усе активніше долучаються інші кафедри факультету історії, політології та міжнародних відносин ЧНУ, де помітне місце у наукових дослідженнях посідає проблематика європейської інтеграції. Це кафедри міжнародних відносин і міжнародної інформації. Тут успішно захищені

декілька кандидатських дисертацій з євроінтеграційної тематики і ці дослідження тривають далі. Разом із факультетом історії політології та міжнародних відносин останніми роками певний інтерес до Європейських студій стали виявляти економічний та юридичний факультети нашого університету. Але поки цей напрямок в їх діяльності не виходить за рамки окремих заходів та ініціатив.

Треба зазначити, що керівники названих кафедр, факультетів та університету загалом приділяють належну увагу підтримці основних ініціатив з розвитку Європейських студій, особливо ж на рівні діяльності НДІ ЄІРД, який отримав значну допомогу з боку ректорату університету. Але при виконанні грантових програм в університеті залишається доволі широке поле організаційно-управлінської та фінансової невизначеності, різночитання умов і процедур їх виконання, що породжує певні проблеми, іноді – прикрі непорозуміння поміж виконавцями проекту та університетським менеджментом. Ці проблеми необхідно вирішувати, орієнтуючись на європейські взірці управління освітою та наукою, проектної діяльності зокрема. Загалом як тривожну особливість державної позиції щодо розвитку і підтримки Європейських студій в Україні потрібно назвати брак належної уваги до їх підтримки з боку урядових структур, профільного Міністерства освіти та науки зокрема. Для держави, яка офіційно проголосила своєю стратегічною метою курс на європейську інтеграцію, така позиція виглядає неприйнятною.

На наш погляд, в Україні назріла необхідність створення цілісної державної програми розвитку Європейських студій з відповідним фінансовим й організаційним забезпеченням. Дослідження з євроінтеграційної тематики також повинні

стати одним із пріоритетних напрямків щорічних конкурсів наукових проектів у МОН України та Державному Фонді фундаментальних досліджень. А прикладні дослідження на регіональну та місцеву тематику з цього напрямку повинні фінансувати з бюджету обласних і місцевих Рад. Врешті-решт, для початку, необхідно провести парламентські слухання на цю тему і виробити на них системні науково-практичні рекомендації для наступного їх належного втілення в життя законодавчої та виконавчої владами.

Список використаних джерел

1. INOTLES [електронний ресурс]. – <http://www.inotles.eu/about-project>.
2. Бурдяк В. Навчально-методична та науково-методологічна діяльність кафедри політології та державного управління // Політологічні та соціологічні студії Зб. Наук. Пр. – Т. VII. Тематичний випуск «Становлення Чернівецької політологічної школи». – Чернівці: Букрек, 2008. – С. 28-41.
3. Виконання проекту ТЕМПУС INOTLES в Чернівецькому національному університеті [електронний ресурс]. – <http://www.politicalscience.chnu.edu.ua/index.php?page=ua/tempusinotles>
4. Вінникова Н. Виклики над національності: політичні кліважі в системі європейського урядування // Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи: Матеріали VI Міжнар.наук. конф.. – Чернівці: Букрек, 2016. – С. 115-117.
5. Європейська інтеграція на початку нового тисячоліття. Довідник / Упорядники Круглашов А.М., Озимок І., Астапенко Т.С., Руссу В.В. – Чернівці, 2010. – ч. 1. – 212 с.
6. Кафедра політології та державного управління: Факультет історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (1940 – 2011 рр.). – Чернівці: Наші книги. – С. 88-96.
7. Колесников О. Вибрані аспекти викладання Європейських студій у країнах «Східного партнерства» (за даними досліджень

- проекту INOTLES) // Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції молодих політологів, Чернівці, 26 березня 2015 року. – Чернівці: Букрек, 2015. – С. 22-24.
8. Колесников О. Європейські студії в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича: досвід НДІ Європейської інтеграції та регіональних досліджень // Політологічні та соціологічні студії: Політичні виміри процесів європейської інтеграції. Т.12. – Чернівці: Букрек, 2013. – С. 538-544.
 9. Круглашов А. Розвиток європейських досліджень у регіональних наукових центрах України: приклад Чернівців // Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини, 2013. – Випуск 32. – С. 32–39.
 10. Круглашов А.М., Астапенко Т.С., Руссу В.В. Європейська інтеграція на порозі нового тисячоліття: Довідник. – Чернівці, 2011. – Ч.2. – 207 с.
 11. Круглашов А.М., Мельничук І.М. Державні службовці нового покоління: освітній фактор // Політологічні та соціологічні студії: 36. Наук. Пр. – Т. VII. Тематичний випуск «Становлення Чернівецької політологічної школи». – Чернівці: Букрек, 2008. – С. 42-51.
 12. Молочко П. Європейські студії у науково-дослідному полі кафедри політології та державного управління ЧНУ імені Юрія Федьковича // Політологічні та соціологічні студії: Політичні виміри процесів європейської інтеграції. Т.12. – Чернівці: Букрек, 2013. – С. 70-106
 13. Формування ключових компетентностей ліцеїстів через систему європейських цінностей [електронний ресурс]. – <http://oblosvita.com/navigaciya/novyny/14675-formuvannya-klyuchovih-kompetentnostey-lceystv-cherez-sistemu-yevropeyskih-cinnostey.html>
 14. Фортельний І. Чернівецька політологічна школа та її внесок у розробку проблематики дослідження трансформаційних процесів на пострадянському просторі. Науковий вісник Чернівецького університету. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини, 2013, С. 193-199.
 15. Регіоналізм та інтеграція: Науковий щорічник. – Чернівці: Рута, 2014.

УДК 327 (4ЄС)

Роман КАЛИТЧАК

ДИСЦИПЛІНАРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТУДІЙ У ВИЩІЙ ОСВІТІ УКРАЇНИ

У статті розглянуто особливості інституціоналізації освітньої компоненти Європейських студій в Україні з дисциплінарної перспективи. Проаналізовано ключові дисциплінарні підходи до викладання євроінтеграційної тематики та з'ясовано, яка з моделей превалює в українських університетах. Простежено, яким чином реформаторські перетворення в системі вищої освіти України можуть позначитись на дисциплінарній диверсифікації навчальних програм з Європейських студій.

Ключові слова: *Європейські студії; вища освіта; викладання; дисциплінарність.*

Roman KALYTCHAK

DISCIPLINARY IDENTITY OF EUROPEAN STUDIES IN HIGHER EDUCATION OF UKRAINE

The article examines the process of the institutionalization of the education of European studies in Ukraine from disciplinary perspectives. It analyzes key disciplinary approaches to teaching European integration topics and identifies which model prevails in Ukrainian universities. It discusses how the reforms in the higher education system of Ukraine may affect the disciplinary diversification of educational programs of European studies.

Keywords: *European studies; higher education; teaching; disciplinary approaches.*

Роман КАЛЫТЧАК

ДИСЦИПЛИНАРНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ ЕВРОПЕЙСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ УКРАИНЫ

В статье рассмотрены особенности институционализации образовательной компоненты европейских исследований в Украине с дисциплинарной перспективы. Проанализированы ключевые дисциплинарные подходы к преподаванию по евроинтеграционной тематике и установлено, какая из моделей превалирует в украинских университетах. Прослежено, каким образом реформаторские преобразования в системе высшего образования Украины могут отразиться на дисциплинарной диверсификации учебных программ по европейским исследованиям

***Ключевые слова:** европейские исследования; высшее образование; преподавания; дисциплинарность.*

Освітні аспекти розвитку Європейських студій надалі привертають увагу в академічному середовищі як в Україні, так і за її межами. Зацікавлення цією проблематикою актуалізується необхідністю критично осмислити сучасний стан викладання євроінтеграційної тематики і потребою запропонувати реалістичні рекомендації щодо подальших шляхів розбудови, оновлення й удосконалення відповідних університетських програм. В українському контексті це питання набуває особливої значимості з огляду на подальше зближення нашої держави з Європейським Союзом і відповідно зростаючий попит на фахову експертизу з різних аспектів двосторонньої взаємодії. Започатковані реформи у системі вищої освіти України теж спонукають до ретельнішого ставлення до впровадження змін у викладанні євроінтеграційної тематики і водночас належного врахування

глобальних трендів у цій сфері. Одним з ключових викликів залишається дисциплінарна природа Європейських студій в освітньому просторі України. Адже саме цей чинник часто характеризує стан викладання євроінтеграційної тематики та обумовлює подальшу динаміку його розвитку.

Питання дисциплінарності у викладанні Європейських студій уже тривалий час висвітлюють на сторінках академічних журналів. Серед найбільш помітних варто виокремити публікації Ж. Аргіндегая, І. Бейча, М. Буди, Ф. Мурей, К. Рамфорда, Г. Умбаха та Б. Шоль. Також дисциплінарні аспекти розвитку освітніх програм Європейських студій у різних національних контекстах вивчали Є. Горбунова, Я. Клінке, Е. Маламуд, М. де Лука, М. Сміт та інші. Значна частина авторів розглядають цю проблематику у ширшому контексті розвитку Європейських студій як сфери досліджень. Зокрема варто згадати напрацювання А. Воше, Б. Роземонд, С. Саурругер та М. Чіні.

Основною метою статті є з'ясувати особливості дисциплінарної ідентичності освітніх програм з Європейських студій та сформулювати більш цілісне бачення проблематики їхнього викладання в Україні.

Розглядаючи освітні аспекти розвитку Європейських студій, необхідно зазначити, що некоректно ототожнювати зміст університетських програм з конститутивною дисципліною, адже низка різних чинників впливає на процес інкорпорування акумульованих дослідниками знань з євроінтеграційної тематики у навчальні плани. Йдеться про врахування національних інтересів країни, особливості системи вищої освіти та її державне регулювання, фінансове становище та інституційну конфігурацію вишів, академічні преференції

викладачів, вимоги ринку праці тощо. Тому освітні програми з європейських студій є часто також продуктом складної інтеракції різних неакадемічних чинників.

Свою чергою, довільне і нерідко кон'юнктурне використання терміну Європейські студії без належного визначення його змісту утруднює визначення їхньої дисциплінарної приналежності та взаємовідносин з іншими академічними дисциплінами. Це зокрема обумовлено множинністю підходів у трактуванні Європи з географічної, економічної, інституційної, культурної чи інших перспектив. Адже, як влучно підкреслюється, Європа ніколи не існувала поза дискурсом [8].

Водночас треба визнати, що все більшого поширення набуває тенденція до ідентифікації Європи лише з Європейським Союзом, що спричинено різними чинниками, зокрема тим, що країни-члени ЄС займають велику частину континенту, інтеграційні процеси у межах Євросоюзу вирізняються масштабністю, його економічний потенціал є величезним, а вплив на суміжні території залишається значним. Наслідком цього стало те, що все європейське поступово ототожнюється винятково з Європейським Союзом. Це також позначилось на науковій та освітній сферах, де все більше домінує інтеграційна тематика. Утім, не вдалося досягнути академічного консенсусу з цього питання. Можна виокремити принаймні три основні підходи до Європейських студій як сфери знань:

Європейські інтеграційні студії або дослідження Європейського Союзу. Їхній істотний поступ безпосередньо пов'язаний з динамікою об'єднувальних процесів у межах Європейського Союзу. До їхньої активної популяризації та динамічного поширення як на європейському континенті,

так і за його межами, істотно долучились наднаціональні інституції ЄС. Цей напрям переважно ідентифікує себе лише як Європейські студії, проте зосереджується на дослідженні розбудови Євросоюзу і всьому, пов'язаному з цим процесом. Його дисциплінарна приналежність досі чітко не визначена. Частина дослідників дотримуються думки про міждисциплінарний характер Європейських інтеграційних студій. Проте значна група науковців схильні вважати, що вони поступово трансформувались у складову частину політичних наук. Домінуюче становище Європейських інтеграційних студій в академічній сфері є очевидним. Утім такий підхід має численні недоліки, адже пропонує вибіркоче розуміння та формує хибне уявлення про Європу, фокусуючи увагу лише на Європейському Союзі як на цілості та нехтуючи і маргіналізуючи решту континенту [5].

Європейські студії як напрям країнознавства з'явилися у Північній Америці з метою комплексного вивчення Європи як регіону, що сформований з різнорідних, але взаємопов'язаних елементів. Тому окрема увага часто відводилась дослідженню різних субрегіонів (Центральної і Східної Європи, Балкани тощо). У рамках цього підходу активно відстоюється переконання, що вузька інтерпретації Європи через призму інтеграції недостатня для розуміння усіх процесів, які відбуваються на континенті, тому необхідно забезпечити багатоаспектне і всеохоплююче вивчення цього регіону. Тому для Європейських студій як напряму країнознавства більш властивою є мультидисциплінарність. Утім цей підхід зазнає гострої критики, адже наголошується, що він неспроможний забезпечити належне вивчення Європи, оскільки характеризується дескриптивністю і вирізняється

намаганнями охопити усі аспекти, а це часто зумовлює поверхневі оцінки [6], [7].

Підхід до європейських студій як вузької спеціалізації, яка превалює у традиційних академічних дисциплінах, взагалі заперечує доцільність самостійного вивчення Європи або Європейського Союзу як просторово виокремлених одиниць. Стверджується, що найбільш оптимальним буде їхнє дослідження як горизонтального об'єкту в рамках однієї дисципліни. Підкреслюється, що політологи повинні вивчати лише політичні аспекти ЄС, економістам варто зосереджувати основну увагу на економічному вимірі Європейського Союзу, в той час як юристам слід досліджувати європейські правові практики. Такий підхід дозволяє вберегти традиційний дисциплінарний поділ, однак його основним недоліком є те, що він унеможливує формування цілісного бачення як інтеграційних процесів у межах Євросоюзу, так і тенденцій розвитку європейського континенту загалом [3].

З огляду на те, що відсутнє узгоджене та загально визнане трактування Європейських студій як сфери знань, а також залучення у процес формування університетських освітніх програм вище згаданих неакадемічних чинників, було створено передумови для формування плюралістичного підходу у викладанні євроінтеграційної тематики.

Тому можна виокремити принаймні чотири основні моделі викладання Європейських студій:

Міждисциплінарні освітні програми. Вони повністю спрямовані на забезпечення когерентного та інклюзивного розуміння Європейського Союзу як цілісної структури з політичної, економічної, інституційно-правової, історичної та суспільно-культурної перспектив. Цю модель активно попу-

ляризує сам Європейський Союз, вона широко поширена як у країнах-членах ЄС, так і в частині інших регіонів світу.

Вузькоспеціалізовані освітні програми. Ключова увага акцентується на ґрунтовному вивченні окремих сегментів діяльності Європейського Союзу. Передбачається, що такі програми готують високо кваліфікованих фахівців з проблематики Європейському Союзу у галузі публічного управління, політології, міжнародних відносин, економіки, права тощо.

Мультидисциплінарні освітні програми. Як частина країнознавства, вони побудовані навколо ідеї про те, що розуміння Європи не може обмежуватись дослідженням лише Європейського Союзу, а її слід вивчати у ширшому контексті як комплексну цілісність, зокрема включно з країнами, що залишається за межами ЄС і з процесами, які безпосередньо непов'язані з інтеграційною динамікою на континенті. Ці університетські програми, як правило, передбачають вивчення політики, історії, економіки, права, географії європейського континенту. Особлива увага приділяється мовній підготовці. При цьому варто відзначити низьку популярність сьогодні таких мультидисциплінарних програм.

Спеціалізації в рамках монодисциплінарних освітніх програм. Вони уможливають покращити розуміння та отримати додаткові знання з окремих вузьких аспектів з європейської чи євроінтеграційної тематики у межах однієї академічної дисципліни. Таким чином, вдається зберігати домінування традиційного дисциплінарного поділу.

Саме остання модель винятково превалювала до останнього часу в університетській освіті України, що зокрема спричинено тим, що в нашій державі досі не вдалося ви-

продувати уніфікований чи принаймні спільний формат функціонування Європейських студій як окремої сфери дослідницької діяльності, а вивчення проблематики Європи чи Європейського Союзу продовжує розвиватися хаотично та розрізнено як окремі вузькі напрями у рамках різних традиційних дисциплін. Хоча в Україні кількість академічних публікацій з євроінтеграційної тематики є досить значною, що свідчить про високий рівень зацікавленості нею, однак залишається відкритим питання дослідницької якості та цінності більшості з них, адже нерідко вони вирізняються дескриптивністю та компілятивністю, дублюють одна одну, а їхній монодисциплінарний характер часто не дозволяє збагнути логіку та цілісно осмислити різні аспекти євроінтеграційних процесів. Утім, варто зазначити, що були та тривають численні спроби налагодити і посилити міждисциплінарну взаємодію з європейської та євроінтеграційної тематики, але вони носять фрагментарністю та не набули системного характеру.

Окрім дисциплінарної балканізації Європейських студій у дослідницькій сфері, на стані викладання євроінтеграційної тематики теж істотно позначилось державне регулювання вищої освіти. Хоча в Україні завжди прихильно ставились до освітніх ініціатив, що стосувались Європейських студій, проте не було створено передумов для їхньої належної інституціоналізації. Наприклад, у 2005 році Міністерством освіти і науки України вивчалось та було визнано недоцільним запровадження окремої спеціальності з питань європейської інтеграції освітньо-кваліфікаційного рівня „магістр” у галузі знань „Специфічні категорії”. Наголошувалось, що необхідні знання можуть бути отримані у межах існуючих

спеціальностей шляхом введення відповідних дисциплін у навчальні плани і програми [1]. Таким чином, було де факто унеможливлено впровадження повноцінних освітніх програм з Європейських студій, насамперед міждисциплінарного характеру.

Вузька спеціалізація у рамках монодисциплінарних програм залишалась єдиним шляхом викладання європейської чи євроінтеграційної тематики. Частина українських вишів, насамперед з Донецька, Києва, Львова та Чернівців, змогла доволі успішно адаптуватись до існуючих реалій, впроваджуючи відповідні спеціалізації, що дозволяло забезпечити належну підготовку фахівців з різних аспектів євроінтеграційної тематики. Проте адміністративні та інші обмеження гальмували подальший поступ у викладанні Європейський студій, позбавляли можливості розбудовувати повноцінні міждисциплінарні навчальні програми, ускладнювали взаємодію з іноземними партнерами щодо євроінтеграційної тематики в освітній сфері тощо.

Недавнє ухвалення нового законодавства про вищу освіту та впровадження цілої низки організаційних новацій в освітній сфері повинно було створити більш сприятливе середовище для викладання Європейських студій. І необхідно визнати, що було усунуто значну кількість адміністративних перепон для посилення присутності євроінтеграційної тематики в університетських програмах. Утім, у затвердженому в 2015 році переліку галузей знань і спеціальностей [2], за якими надалі здійснюватиметься підготовка здобувачів вищої освіти в Україні, так і не було передбачено забезпечення можливості отримання повноцінного ступеня за спеціальністю Європейські студії, що й надалі обмежуватиме їхній розвиток.

Можна навести безліч резонних аргументів, що такий крок був хибним і недалекоглядним. Нагадаємо лише, що одним з обґрунтувань доцільності оновлення згадуваного переліку була необхідність врахувати світовий досвід. Зокрема наголошувалось на потребі гармонізувати та синхронізувати розвиток української вищої освіти з найкращими іноземними практиками, які не обмежують, а навпаки – забезпечують плюралізм моделей у викладанні Європейських студій. У цьому контексті варто згадати, що як один із визначальних орієнтирів для багатьох нововведень в освітній сфері у нашій державі активно використовують напрацювання проекту TUNING. Ця ініціатива, підтримана Європейським Союзом, була покликана узгодити та зблизити існуючі університетські практики на континенті з метою подальшої консолідації спільного континентального освітнього простору. При цьому з самого початку проекту TUNING відводив одне з чільних місць саме проблематиці викладання Європейських студій як окремого напрямку з можливістю отримання повноцінного освітнього ступеня чи бакалавра, чи магістра, наголошуючи на їхньому міждисциплінарному характері [4].

Інші нововведення радше позитивно вплинуть на посилення освітньої компоненти Європейських студій, частково нівелюючи зазначений недолік. Надання університетам більшої автономії щодо розробки та впровадження власних навчальних планів і програм в межах ліцензованих спеціальностей може стимулювати опрацювання нових моделей викладання Європейських студій, що належно враховуватимуть як уже нагромаджений український досвід, так і кращі закордонні практики та вчасно реагувати-

муть як на потреби держави, так і на вимоги ринку праці. При цьому ключова роль відводиться самим вишам і саме від них буде залежати відповідність організаційної форми і якість змістовного наповнення освітніх програм з Європейських студій на рівні бакалаврату, а ще більше – на рівні магістратури.

Також треба відзначити, що хоча й не забезпечено сприятливих передумов для впровадження міждисциплінарних за своїх характером програм, однак створено більше шансів для дисциплінарної диверсифікації освітньої пропозиції з Європейських студій. Відповідальність за бажання і вміння скористатися з цієї можливості повністю лежить не на міністерстві, а на адміністрації та викладацькому складі вже університетів, що отримали достатню автономію для організації навчального процесу.

Необхідно визнати: реформаторські перетворення в освітній сфері несуть певні виклики й можуть негативно позначитись на розвитку викладання Європейських студій. Одним з ризиків є відсутність чітко усталеної дефініції та її довільне трактування. З одного боку, це творить підґрунтя для формування оригінальних освітніх програм з євроінтеграційної тематики, що відповідатимуть баченню і потенціалу окремих вишів та більше підпорядковуватимуться потребам суспільства при складанні навчальних планів. З іншого боку, є небезпека, що назву Європейські студії чи інші аналогічні терміни (як європейські дослідження, європеїстика чи європезнавство) можуть використовувати лише для того, щоб надати більшої привабливості та привернути увагу студентів до свого освітнього продукту, хоча у змістовній частині

може лише досить побіжно йти мова про євроінтеграційну тематику.

Підсумовуючи, мусимо констатувати неможливість односторонньо визначити дисциплінарну ідентичність Європейських студій у вищій освіті України. Тривалий час їх викладали як спеціалізацію у межах монодисциплінарних університетських програм. Впроваджені недавно новації у систему вищої освіти України хоч і не створюють передумов для забезпечення плюралістичного підходу у викладанні Європейських студій, насамперед творення повноцінних міждисциплінарних програм, проте можуть сприяти їхній дисциплінарній диверсифікації. Подальший розвиток університетських програм від Європейських студій насамперед буде залежати від того, наскільки успішно українська академічна спільнота зуміє скористатися з нових можливостей, які надає освітня реформа.

Список використаних джерел

1. Інформація щодо виконання у 2005 р. Державної програми підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України на 2004-2007 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>
2. Перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua>
3. Bache I. Europeanisation and higher education: Towards a core curriculum in ES / I. Bache. Paper presented to the ESRC/UACES Study Group and Seminar Series, 2004. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://aei.pitt.edu/1728>
4. European Studies – Tuning project [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unideusto.org/tuningeu/subject-areas/european-studies.html>

5. McGowan F. The Contrasting Fortunes of European Studies and EU Studies: Ground for Reconciliation? / F. McGowan // The SAGE Handbook of European Studies. – London: SAGE Publication, 2009. – P. 544-560.
6. Rumford Ch. The Stuff of European Studies / Ch. Rumford // The SAGE Handbook of European Studies. – London: SAGE Publication, 2009. – P. 1-14.
7. Wallace H. Studying Contemporary Europe / H. Wallace // British Journal of Politics and International Relations. – 2000. – Vol. 2, No. 1. – P. 95-113.
8. White H. The Discourse of Europe and the Search for European Identity / H. White // Europe as the Other and Europe as Other. – Brussels: Peter Lang, 2000. – P. 67-87.

УДК 32.001

Ігор МЕЛЬНИЧУК

КОНЦЕПТИ «МОГУТНІСТЬ» ТА «БЕЗПЕКА»: СУЧАСНИЙ ЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС

У статті розглянуто європейський науковий дискурс дослідження концептів «сила», «могутність» та «безпека». Вивчено та узагальнено основні підходи до тлумачення цих понять. Зроблено висновки, що на сучасному етапі дослідження влади й безпеки стали самостійними галузями суспільної науки. Водночас окремі питання владних відносин та безпеки розглядають політичні, економічні, демографічні, військові, інформаційні, екологічні та інші науки.

Ключові слова: влада, сила, могутність, безпека, дискурс

Ihor MELNYCHUK

THE CONCEPT OF «POWER» AND «SECURITY»: MODERN EUROPEAN SCIENTIFIC DISCOURSE

The article covers experience and some problems of the European scientific discourse study the concept of «power» and «security». Studied and summarized the main approaches to the interpretation of these concepts. The article concludes that at the current stage of research authorities and safety became independent social sciences. However, some issues of power relations and security considering the political, economic, demographic, military, information, environmental and other sciences.

Keywords: power, strength, security, discourse.

Игорь МЕЛЬНИЧУК

КОНЦЕПТЫ «МОГУЩЕСТВО» И «БЕЗОПАСНОСТЬ»: СОВРЕМЕННЫЙ ЕВРОПЕЙСКИЙ НАУЧНЫЙ ДИСКУРС

В статье рассмотрен опыт и проблемные вопросы развития европейского научного дискурса исследования концептов «сила»,

«могущество» и «безопасность». Изучено и систематизировано основные подходы к трактовке этих понятий. Сделаны выводы, что на современном этапе исследования власти и безопасности стали самостоятельными отраслями социальной науки. В то же время отдельные вопросы властных отношений и безопасности рассматривают политическая, экономическая, демографическая, военная, информатическая, экологическая и другие науки.

Ключевые слова: *власть, сила, могущество, безопасность, дискурс.*

Однією з найбільших важливих методологічних проблем сучасної політичної науки загалом і теорії міжнародних відносин зокрема є аналіз дефініції влади (power). Так, англійське слово «power» українською мовою може бути перекладено як «влада», «сила», «могутність». До нашого часу в політичній науці відсутня загальноприйнята точка зору на співвідношення між цими поняттями, особливо «влада» і «сила».

Сучасні дискусії про владу відкривають праці Х. Лассуєла, Р. Бершtedта, Х. Саймона, Р. Даля, Дж. Марча та інших дослідників, які публікувалися у 1950-х – початку 1960-х років. У них аналіз поняття «влада» уже стає всебічним, систематизованим, перетворюючись у важливий елемент дослідження владних взаємин у суспільстві та його окремих сферах. Надзвичайно складно виділити та класифікувати усі концепції влади, які заслуговують уваги, оскільки систематизацію між ними можна провести за різними ознаки. Однак, автор погоджується з думкою відомого кратолога В. Ледяєва, що при концептуальному аналізі влади можна прослідкувати дві основні традиції [6, с. 28].

Перша традиція, яку умовно можна визначити як «секційна (групова) концепція влади» [19] або як «традиція реалізму» [14–16], бере свій початок від Т. Гоббса та М. Вебера

і представлена у працях Х. Лассуела, Е. Кеплена, Р. Даля, Д. Картрайта, Е. Гідденса та ін. Влада розглядається тут як асиметричні відносини, які включають у себе актуальний або потенційний конфлікт між індивідами. Вона виникає у тих соціальних взаємодіях, де один зі суб'єктів володіє здатністю впливати на іншого, долаючи його опір. Влада концептуалізується як влада «над кимось», як «відносини нульової суми», при якій посилення влади одним індивідом або групою означає зменшення влади в інших індивідів та груп.

Друга традиція – «несекційна концепція влади», яка відкидає ідею «нульової суми», допускаючи, що влада може реалізовуватися заради загальної користі. У цій традиції вона розглядається як колективний ресурс, як здатність досягти якого-небудь суспільного блага; підкреслюється легітимний характер влади, її приналежність не окремим індивідам або групам, а колективам людей чи суспільству загалом. Сучасними представниками цієї традиції, основи якої закладені Платоном та Аристотелем, є Т. Парсонс, Х. Арендт і, певною мірою, М. Фуко.

Однак автор статті основну увагу приділив термінам «могутність» і сила», оскільки поняття «влада», на нашу думку, передбачає наявність малотипової для сучасних міжнародних відносин форми стійкості та контрольованості впливу на світ. Водночас «могутність» автор статті намагається розглядати у контексті розвитку держави, ототожнюючи її з поняттям «державна могутність». При цьому автор опирається на дослідження Р. С. Клайна із Джорджтаунського університету США, який запропонував визначати інтегральну характеристику могутності держави за допомогою досить простої формули[13]: $P = (C + E + M) \times (S + W)$, де: P – сукупна могут-

ність держави; C – критична маса (населення + територія); E – економічна могутність; M – військова могутність; S – стратегічна концепція (доктрина); W – державна воля. Розвиваючи цю формулу, інший західний дослідник К. Матос запропонував додати ще одну змінну K – рівень авторитету керівників держави[8]: $P = (C + E + M) \times (S + W + K)$. У свою чергу автор наукового дослідження пропонує дану формулу доповнити ще однією змінною D , яка б відображала фактор впливу діаспори. Таким чином загальна формула могутності держави набуває такого вигляду:

$$P = (C + E + M + D) \times (S + W + K)$$

Значимо: усі змінні, відображені у формулах, оцінюються за допомогою експертів. Зауважимо, що роль факторів історично змінюється. Так, у XIX ст. провідні ролі відігравав територіально-географічний фактор. З середини XX ст. все більшого значення набуває технологічний фактор, а у XXI ст., як вважає чимало експертів, саме він стане домінуючим. Могутність держави історично проявлялася насамперед як могутність військова. Однак друга половина XX ст. показала, що боротьба за переділ світу, за розширення сфер впливу може вестися не тільки з використанням військової сили, але і шляхом економічної (фінансової) та культурної експансії. Виходячи з цього, можна констатувати, що сукупна могутність держави у XXI ст. має дві складові: базову та динамічну. Зокрема, перша формується переважно успадкованими параметрами держави. Друга – певним набором тих суттєвих факторів, які, головним чином, виступають як результат діяльності сучасників. До базової могутності можна віднести територіально-географічні та культурно-демографічні параметри. Їх можна вважати первинними факторами,

можливості яких залежать від величини коефіцієнту науково-технічного прогресу у державі, що змінює як середовище проживання, так і можливості людини, впливаючи тим самим на потенційну могутність держави. Водночас динамічна могутність держави складається з її військової, економічної та фінансової могутності. Їх відносять до вторинних факторів, можливості яких залежать від величини коефіцієнту політичної активності керівництва держави.

Враховуючи усі ці параметри, російська дослідниця Т. Шустрова запропонувала формулу, за допомогою якої можна визначити ранг держави за рівнем впливу на прийняття рішень та радіус дії цього впливу[10],

$$R = \bar{K}_t \sum_{p=1}^2 a_p \bar{B}_p + \bar{K}_a \sum_{v=1}^3 c_v \bar{D}_v + \bar{E}_n,$$

де: R – ранг держави, яка досліджується, виходячи з оцінки її сукупної могутності; Σ – знак суми складників;

P – первинний фактор (кількість факторів дорівнює двом);

\bar{B}_p – оцінка р-ого первинного фактору, як оцінка його ролі у загальній базовій могутності досліджуваної держави;

a_p – значення р-ого первинного фактору досліджуваної держави, тобто її частка у загальносвітових або регіональних ресурсах за цим фактором;

\bar{K}_t – оцінка коефіцієнта науково-технічного прогресу держави, який змінює її первинне ресурсне середовище;

v – вторинний фактор (число факторів дорівнює трьом); \bar{D}_v – оцінка v -ого вторинного фактору крізь призму його ролі у загальній динамічній могутності держави, яка вивчається;

c_v – значення v -ого вторинного фактору

досліджуваної країни, тобто її частка у загальносвітових або регіональних ресурсах за цим фактором; \bar{K}_a – оцінка коефіцієнта політичної активності керівництва держави, яке впливає на вторинне ресурсне середовище досліджуваної держави; \bar{E}_n – оцінка внеску специфічного фактору n країни, яка вивчається.

Визначення позиції держави у світовій ієрархії – важливе завдання для державної політики і корпоративного стратегування. Рейтинг країни за тим чи іншим показником використовують як глобальні гравці, так і держави для своєї самоідентифікації та визначення перспектив власного розвитку в майбутньому. Зауважимо, що рейтинги, які складають окремі організації, мають світове визнання, а тому автор і буде опиратися на окремі з них, зокрема спільний рейтинговий проект Міжнародної ліги стратегічного управління, оцінки та звітності, Міжнародної Академії дослідження майбутнього та Інституту економічних стратегій, який спрямований на системне визначення поточного та прогнозного статусу провідних держав світу за інтегральним показником їх могутності (ІПМ) [3]. Методологічна основа даного проекту базується на багатофакторній моделі «Стратегічна матриця» та використанні елементів теорії складності, нечіткої логіки, теорії графів, сценарного методу. Така методологія забезпечує застосування єдиної інструментальної бази і для дослідження історії держав, і для складання прогнозу їх розвитку, що і було використано автором у процесі наукового дослідження. Побудова стратегічної матриці багатофакторного аналізу випливає з того, що розвиток держави відбувається під впливом ряду змінних, кожна з яких має певний вплив

на державу як велику соціоприродну систему. Ці фактори зведені у великі групи, кожна з яких умовно представлена у вигляді одного фактора, який відображає сукупний вплив на розвиток системи усіх змінних цієї групи. Хоча вплив цих факторів постійно змінюється, автори методики для презентації результатів дослідження у конкретний часовий проміжок використовують їх статичне значення, досягнуте або прогнозоване на конкретний період, яке оцінюється за спеціально розробленими критерійними шкалами [3]. Модель стратегічної матриці – це розвиток методології багаторного нелінійного аналізу соціальної динаміки, важливий внесок у розробку якого зробили М. Кондратьєв, П. Сорокін, І. Пригожин, Г. Хакен, Е. Лоренц, Б. Мандельброт, М. Моїсеєв, С. Курдюмов та інші науковці. На сучасному етапі рівень розробки методології багаторного аналізу «Стратегічна матриця» дозволяє говорити про її універсальний характер: вона може використовуватися як для дослідження рівня розвитку держав у різні історичні періоди, виявлення можливих конфігурацій їх взаємного впливу у найближчій перспективі, так і для оцінки інтегральної могутності держав та регіонів [1]. Оцінка ретроспективного, поточного та прогнозованого статусів інтегральної могутності держави у моделі стратегічної матриці здійснюється за дев'ятьма базовими факторами: 1) система державного і суспільного управління; 2) територія; 3) природні ресурси; 4) чисельність населення; 5) економіка; 6) культура та релігія; 7) освіта та наука; 8) збройні сили; 9) зовнішня політика (геополітичне позиціонування) [4].

На думку автора статті, запропонована модель геополітичного статусу держави може бути використана як основа

для розуміння історії окремої держави у певний проміжок часу, особливо якщо прослідкувати динаміку змін її геополітичного статусу у цей період. Скажімо, якщо проаналізувати розвиток Російської держави, то за останнє століття вона значно втратила свою стратегічну могутність, суверенітет, авторитет і, відповідно, свій вплив у зовнішньому світі на процес формування та підтримки світового порядку.

Отже, можна зазначити, що «парадигма могутності», яка була нами викладена вище, виступає аутентичною, повномасштабною дієвою та операційною методологією, яка закладена в основу стратегічного аналізу основних «акторів» або «гравців» на світовій арені упродовж останніх десятиліть та забезпечує успішний стратегічний розвиток у процесі протистояння світових потуг.

Упродовж усієї людської історії сила держави ототожнювалася, головним чином, з її військовою могутністю. Це цілком логічно: якщо система міжнародних відносин налаштована на високу ймовірність конфронтації, то поняття сили закономірно ідентифікується з поняттям військової сили. Досить показовою у цьому плані є думка експерта з питань стратегії, професора Принстонського університету У. Кауфмана, який зауважив, що «військова могутність завжди слугувала основним показником сили та престижу держави... Важко навіть уявити, як би взагалі розвивалася міжнародна політика без впливу військової могутності» [17, р. 242]. Якщо поняття військової сили і диференціювалося, то лише у тому, що включало два основних компоненти – реальні збройні сили та військовий потенціал держави (групи держав). Однак її пріоритет упродовж століть не піддавався сумніву. «Звичайно, нації можуть здійснювати одна на одну мораль-

но-політичний, економічний та інший вплив, – наголошує інший американський експерт Дж. Кларк. – Але, оскільки верховним арбітром міжнародних суперечок виступає війна, то військовий фактор набуває вищого ступеня важливості у зовнішньополітичних розрахунках» [12, р. 39]. На сучасному етапі чимало політиків та експертів також вважають, що військова сила (перш за все, її ракетно-ядерний компонент) є головним інструментом, який впливає на навколишнє середовище. Американські експерти цього не приховували (доктрини «масової відплати», «гнучкого реагування», «обмеженої ядерної війни» тощо активно продукувалися політичною думкою США. Водночас радянські керівники також обрали ядерну могутність як основне джерело свого міжнародного впливу. Однак коли цей ресурс почав занепадати (після саморозпуску Радянського Союзу) значно послабився і міжнародний вплив Москви. Саме цим можна пояснити переконаність багатьох російських політиків у тому, що реставрація величі Росії вимагає насамперед відновлення її військової могутності, підтримки ракетно-ядерного паритету зі США.

Автор статті погоджується з думкою відомого російського експерта Ю. Давидова, що зводити поняття сили на міжнародній арені винятково до військової могутності держави не зовсім правильно, оскільки ядерна зброя у військовому плані фактично не використовується, а тому перетворилася на суто політичний засіб [5]. Якщо вплив військової сили і зберігається, то перш за все як інструмент підтримки статус-кво: вона все менше використовується для спроб змінити ситуацію на свою користь. Скажімо, серед ліберальних демократій поняття сили давно не вичерпується лише її військовим аспектом. Однак, як ми вже неодноразово наголо-

шували, на сучасному етапі основні зміни на міжнародній арені пов'язані не зі застосуванням військової сили, а з дещо іншим – перш за все, використанням невійськових інструментів. Звичайно, це не означає, що військова сила взагалі не застосовується на міжнародній арені й останні події в Україні це підтверджують. Але це свідчить, що військова сила – лише один з можливих варіантів існування та застосування сили як усередині держави, так і за її межами.

Щодо іншого концепту «безпеки», то вона була і залишається одним з найважливіших аспектів у функціонуванні суб'єктів міжнародних відносин. Безпека була і залишається одним з найважливіших аспектів у функціонуванні суб'єктів міжнародних відносин. Забезпечення безпеки є важливим завданням кожної держави, як і міжнародної спільноти в широкому розумінні цього поняття.

Сучасні визначення у західних і в українських виданнях окреслюють безпеку переважно як стан впевненості, спокою, забезпечення, а також його відчуття і вказують, що вона означає відсутність загрози і захист перед небезпеками.

Універсальне визначення подає «Словник суспільних наук» – «безпека ідентична безпечності й означає відсутність фізичної загрози або охорону перед нею» [11, р. 629], а також в «The Oxford Dictionary» – «стан або відчуття безпечності, а також засоби, що її забезпечують» [20, р. 749]. Зазначимо, що в сучасній науці про міжнародні відносини нема такого визначення безпеки, яке б задовольнило як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Дослідник А. Ротфельд пояснює це тим, що окремі складові змісту безпеки набувають певного значення або втрачають його, залежно від внутрішньої ситуації в державі та міжнародної ситуації [18, s. 18].

Упродовж ХХ ст. вітчизняні й західні фахівці (переважно представники школи реалізму (неореалізму) – Р. Беттс, К. Волтц, К. Грей, Г. Моргентау, Р. Н. Розенкранс та інші) доволі плідно займалися аналізом військових стратегій, оборонної політики, ядерного паритету тощо, тобто понять, які фактично і складали поняття «безпека». Ситуація почала змінюватися на зламі 70–80-х років, коли стали з'являтися нові теоретичні дослідження, у яких «безпека» вже не розглядалася як переважно військовий термін (таку позицію підтримують представники ліберального та неоліберального напрямків теорії міжнародних відносин – Б. Бузан, Р. Земба, Р. Кеохейн, Дж. С. Най, Дж. Розенау, Р. Ульман, П. Циганков).

У 1983 р. професор Принстонського університету Р. Ульман ініціював дискусію щодо змісту поняття «безпека». У статті «Заново визначаючи поняття безпеки» автор стверджував, що вузьке її трактування (коли акцент робився тільки на військові загрози) відвертає увагу від невоєнних загроз. Він припустив, що деякі з найбільш небезпечних загроз національній безпеці можуть виходити зсередини самої держави [21, s. 133].

Фактично глибинною причиною зміни традиційного розуміння і тлумачення безпеки стало поглиблення суперечностей між особливостями політичної глобалізації та наслідками фінансової, економічної, інформаційної та культурної глобалізації. Сама глобалізація міжнародних відносин зумовила невизначеність політичного, економічного і соціального життя світового співтовариства. Провідні дослідники і науковці (переважно представники неолібералізму) почали усвідомлювати, що безпека має всеосяжний характер й охоплює не лише військові аспекти, а насамперед політичні,

економічні, науково-технологічні, інформаційні, екологічні, ідеологічні, культурні та гуманітарні.

Канадський дослідник Ч. Дейвід, описуючи тенденції демілітаризації безпеки, запровадив новий термін «гуманітарна безпека» (*la securite humaine*) [7]. Сьогодні тенденцією, що домінує в західних, і не тільки, дослідженнях, є зосередження уваги на аналізі невійськових аспектів безпеки. За останні 25 років у науці про міжнародні відносини з'явилися невиокремлені дотепер поняття безпеки економічної, екологічної, культурної і суспільної/соціальної (*societal security*) [9, с. 15].

Термін «безпека суспільства» вперше використав англійський учений Б. Бузан у книзі «Люди, держави та страх» (1991 р.). Запровадження Б. Бузаном елемента суспільства у дослідженнях, а також О. Вівером та «Копенгагенською школою» (яку називають «Європейською школою безпеки») експерти неурядових аналітичних центрів посткомуністичних країн вважають найзначнішою зміною у вивченні безпеки [2, с. 5]. Останнім часом поширення набули: тенденція «включення» західними ученими поняття «безпека суспільства» у поняття «європейська безпека», що спричинене сучасними інтенсивними інтеграційними процесами всередині ЄС; «новий ціннісний підхід» у забезпеченні безпекового розвитку сучасного суспільства, який характеризує заміну уявлення про територію національної держави як пріоритетного об'єкта безпеки на людську, під якою розуміють єдність соціальних умов, що забезпечують гідне життя, добробут і свободу.

Отже, можна стверджувати, що на сучасному етапі дослідження безпеки стало самостійною галуззю суспільної науки, разом з тим: ті чи інші питання безпеки розглядають

політичні, економічні, демографічні, військові, інформаційні, екологічні та інші науки. Вивчення проблем безпеки, або безпекознавство (security studies), у межах теорії міжнародних відносин посідає особливе місце. Окрім цього робляться спроби відокремлення безпекознавства як міждисциплінарної – автономної (незалежної) відносно до науки про міжнародні відносини – нової сфери досліджень.

Список використаних джерел

1. Агеев А. Методология стратегической матрицы / А. Агеев, Б. Куроедов, Р. Мэтьюз, О. Сандаров. – М. : ИНЭС, 2004. – 152 с.
2. Безпека суспільства у регіоні Румунія–Україна–Республіка Молдова: тристоронній підхід / Програма Схід–Схід: «Партнерство без кордонів». – Бухарест–Кишинев–Київ : Б.в., 2008. – 132 с.
3. Глобальный рейтинг интегральной мощи 100 ведущих стран мира. Доклад–2008 / Под научн. ред. проф. А. Агеева (Россия), проф. Г. Менша (Германия), проф. Р. Мэтьюза (Великобритания). – М. : Международная Академия исследований будущего, 2008. – 148 с.
4. Глобальный рейтинг интегральной мощи 100 стран. Доклад–2012 к обсуждению. 3-е издание, переработ. и дополненное / Под научн. ред. проф. А. Агеева (Россия), проф. Г. Менша (Германия), проф. Р. Мэтьюза (Великобритания). – М. : Международная Академия исследований будущего, Институт экономических стратегий, 2012. – 108 с.
5. Давыдов Ю. Понятие «жесткой» и «мягкой» силы в теории международных отношений [Электронный ресурс] / Ю. Давыдов. – Режим доступа: <http://www.intertrends.ru/four/006.htm#note7>.
6. Ледяев В. Власть: концептуальный анализ / В. Ледяев. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2001. – 384 с.
7. Поляков Л. Європейська безпека: нові загрози – старі відповіді? / Л. Поляков, М. Сунгуровський // Національна безпека і оборона. – 2001. – № 9. – С. 14–26.
8. Пуденко С. Комплексная мощь государства (нации). Почему рухнул СССР и развивается Китай? [Электронный ресурс] / С. Пуденко. – Режим доступа: http://www.situation.ru/app/j_art_1155.htm.

9. Тимків Я. Теорія і практика сучасної європейської безпеки: приклад Польщі / Я. Тимків. – Львів : Видавництво „Львівської політехніки”, 2011. – 224 с.
10. Шустрова Т. Структура модели геополитического статуса государства [Электронный ресурс] / Т. Шустрова. – Режим доступа: <http://www.jurnal.org/articles/2010/polit7.htm>.
11. A Dictionary of the Social Science / Gould J. W., Kolb W. L. (red.). – London : Tavistock Publications, 1964. – 769 p.
12. Clark J. J. Collective Security and the Defense of Shipping / John J. Clark // Proceedings Magazine: United States Naval Institute, 1969. – March. – P. 36–41.
13. Cline R. S. World Power Assessment: A Calculus of Strategic Drift / R. S. Cline. – Boulder, Colo. : Westview Press, 1975. – 173 p.
14. Dahl R. Power as the Control of Behaviour / R. Dahl // Power / ed. by Steven Lukes. – Oxford : Blackwell, 1986. – P. 37–58.
15. Dahl R. The Concept of Power / R. Dahl // Behavioural Science. – 1957. – Vol 2. – P. 201–215.
16. Dahl R. The Concept of Power / R. Dahl // Political Power A Reader in Theory and Research / ed. by Roderick Bell, David V. Edwards, and R. Harrison Wagner. – New York : The Free Press; London : Collier-Macmillan, 1969. – P. 79–93.
17. Kaufman Y. Power and International Relations / Y. Kaufman // Military Policy and National Security / Y. Kaufman (ed.). – New York : Princeton, 1956. – 242 p.
18. Rotfeld A. D. Europejski system bezpieczeństwa in statu nascendi / A. D. Rotfeld. – Warszawa : PISM, 1990. – 270 s.
19. Scott J. General Commentary / John Scott // Power: Critical Concepts. – London : Routledge, 1994. – Vol. 1. – 436 p.
20. The Oxford Reference Dictionary / ed. J. M. Hawkins. – Oxford : Oxford University Press, 1991. – 972 p.
21. Ullman R. Redefining Security / R. Ullman // International Security. – 1983. – Vol. 8. – № 1. – P. 129–153.

УДК 378.016:061.1ЄС

Наталія НЕЧАЄВА-ЮРІЙЧУК

**ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ
ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ: ДОСВІД УЧАСТІ
У МІЖНАРОДНОМУ ПРОЕКТІ «INOTLES»
«ІННОВАЦІЙНЕ НАВЧАННЯ
ТА ВИВЧЕННЯЄВРОПЕЙСЬКИХ СТУДІЙ»**

У своїй статті автор аналізує досвід участі у міжнародному проєкті TEMPUS INOTLES «Інноваційне навчання та вивчення Європейських студій» викладачів та студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Особливо цікавим, на думку автора, став досвід дистанційного навчання, в якому взяли участь як викладачі, так і студенти. Важливо відзначити, що в результаті реалізації проєкту активізувався міжінституційний та міжкультурний діалог, зросла мотивація студентів до вивчення не лише Європейських студій, але й іноземних мов.

Ключові слова: міжнародний проєкт, TEMPUS INOTLES, інноваційне викладання, дистанційне навчання, он-лайн платформа.

Nataliya NECHAYEVA-YURIYCHUK

**ORGANIZATION OF STUDENTS' WORK IN DISTANCE
LEARNING: EXPERIENCE OF PARTICIPATION
IN INTERNATIONAL PROJECT INOTLES „INNOVATING
TEACHING AND LEARNING OF EUROPEAN STUDIES”**

In her article the author analyzes the experience of participation of lecturers and students of Yuriy Fed'kovych Chernivtsi National University in international project TEMPUS INOTLES „Innovating Teaching and Learning of European Studies”. On author's opinion, the experience of distance learning was the most interesting part of the project. It is important to note, that realization of the project positively influenced on interuniversity and intercultural dialogue, students' motivation for learning not only European studies, but also foreign languages.

Keywords: international project, TEMPUS INOTLES, innovating teaching, distance learning, on-line platform.

Наталья НЕЧАЕВА-ЮРИЙЧУК

ОРГАНИЗАЦИЯ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ: ОПЫТ УЧАСТИЯ В МЕЖДУНАРОДНОМ ПРОЕКТЕ «INOTLES» «ИННОВАЦИОННОЕ ОБУЧЕНИЕ И ИЗУЧЕНИЕ ЕВРОПЕЙСКИХ СТУДИЙ»

В своей статье автор анализирует опыт участия в международном проекте TEMPUS INOTLES «Инновационное обучение и изучение Европейских студий» преподавателей и студентов Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича. Особенно интересным, по мнению автора, стал опыт дистанционного обучения, в котором приняли участие, как преподаватели, так и студенты университета. Необходимо отметить, что реализация данного проекта способствовала активизации межинституционального и межкультурного диалога, росту мотивации студентов к изучению не только Европейских студий, но и иностранных языков.

***Ключевые слова:** международный проект, TEMPUS INOTLES, инновационное преподавание, дистанционное обучение, он-лайн платформа.*

У середині 1980-х років, після проголошення курсу на «перебудову», «гласність» та «демократію» у колишньому СРСР, у системі радянської освіти розпочалися зміни, викликані процесами демократизації радянського суспільства, викриттям «білих плям» в історії, розвінчанням міфів про вождів світової революції тощо. Політична дискусія, яка розгорілася у колишньому Радянському Союзі, призвела до кардинальних політичних, економічних, а головне – ціннісних змін, які стали фундаментом для появи нових незалежних держав на руїнах колишнього Союзу. Молодь, яка навчалася

в школах в роки перебудови, виявилася дуже сприйнятливою до ідеї національного суверенітету, європейськості України та майбутнього політичного та економічного злету нашої держави за умови здійснення реформ у всіх сферах життєдіяльності. Олесь Доній, один із лідерів Революції на граніті, переконаний, що Україні сьогодні потрібна реформа освіти, що російська пропаганда «зробила переворот у мізках, які 20 років тому були нейтральними, і у які можна було вкласти і щось інше. Схід – це ті люди, за яких варто було боротися, бо вони самі не знали, хто вони: українці чи росіяни» [4].

Справді, події останніх років в Україні продемонстрували, що гуманітарна сфера є однією із найважливіших ланок сучасної системи безпеки будь-якої держави. Як зазначив видатний американський соціолог та політолог С. Хантінгтон, культурна самоідентифікація людей може змінюватися, що у свою чергу впливає на склад та межі певної цивілізації. Особливе місце в концепції автора відводиться синдрому «братерських країн», до яких він відносить Україну та Росію, наголошуючи на тому, що після завершення холодної війни подібні відносини базуватимуться на цивілізаційній близькості, а не спільності ідеології та політичної системи [2]. Попри всі розбіжності та економічні й політичні зіткнення, що були в модерній історії українсько-російських відносин, не можна не погодитися з С. Хантінгтоном, оскільки наголос на «братерських» відносинах між Україною та Росією був більш ніж присутній у гуманітарній сфері, де освіта, на думку автора, посідає одне з ключових місць.

Система освіти України упродовж останніх десятиліть постійно перебуває у стані реформаційної турбулентності. Однак події Революції Гідності довели, що українська освіта потре-

бує якісних змін, спрямованих на включення нашої держави у європейський та світовий освітній простір, на подолання «радянськості» українських шкіл і вишів, на формування нового типу учня та вчителя, студента та викладача, зацікавлених та вмотивованих у навчанні та якісному викладанні.

19 червня 1999 року міністри вищої освіти 29 європейських країн підписали Болонську декларацію, відповідно до якої було узгоджено спільні кроки для розвитку ефективного Європейського простору вищої освіти. 19 вересня 2003 року міністри вищої освіти 33 європейських країн зібралися у Берліні для оцінки досягнутих успіхів і встановлення пріоритетів та завдань на наступні роки, беручи при цьому до уваги рішення Ради Європи щодо перетворення Європи на «найбільш конкурентну і динамічну спільноту, основу на знаннях економіки, з більшою кількістю робочих місць найкращої якості та більшою соціальною єдністю» [7]. У результаті проведених зустрічей було прийнято ряд рішень, які утвердили єдині стандарти в системі європейської освіти та важливість міжнародного обміну у вищій освіті, який повинен орієнтуватися на критерії якості та навчальної цінності [7].

Україна зробила свої перші кроки на шляху до входження у європейський простір вищої освіти у травні 2005 року, підписавши Болонську декларацію [8]. З 2006 року в Україні здійснюються постійні реформи, метою яких є підвищення якості освіти відповідно до вимог Болонського процесу. Входження України до Болонського процесу започаткувало зміни у парадигмі вищої освіти, де між викладачем та студентом формуються суб'єкт-суб'єктні відносини, за яких викладач перетворюється на своєрідного тренера, що допомагає студентові опанувати знаннями самостійно. Як наслідок, студент здобуває знання, вміння, навички, а викладач – майстерність [Див.: 6].

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича здійснює активну навчально-методичну та міжнародну діяльність, метою якої є включення України до європейського освітнього простору. З січня 2009 року ЧНУ імені Юрія Федьковича є повним членом Європейської асоціації університетів. Перша офіційна міжнародна угода про наукове співробітництво була підписана у липні 1977 року між ЧНУ імені Юрія Федьковича та Саскачеванським університетом (Канада). За роки незалежності міжнародна співпраця Чернівецького національного університету значно посилилася і географічно розширилася. Нині університет має партнерські угоди з 59 вищими навчальними закладами та науковими установами Європи, Північної Америки, Азії [3]. За останні роки вступили в дію угоди про співпрацю між ЧНУ та італійськими, литовськими, німецькими, польськими, французькими вищими навчальними закладами, зокрема, Ягеллонським університетом (м.Краків), Педагогічним університетом у м. Людвігзбург (Німеччина), Університетом Святого Джона (Італія), Університетом Поля Верлена (Франція) тощо [3].

У 2015–2016 навчальному році активно розвивалися зв'язки ЧНУ імені Юрія Федьковича з Німецькою академічною службою обмінів «ДААД», Гете-інститутом, Американською програмою академічних обмінів імені Фулбрайта, Корпусом миру, Австрійською академічною службою обмінів, Католицькою академічною службою обмінів та віднедавна з Британською Радою. Викладачі, аспіранти, студенти університету є постійними учасниками різноманітних програм академічних обмінів. Так, стипендіатами програми імені Фулбрайта стали 10 співробітників університету, у тому

числі і викладач кафедри політології та державного управління Юрій Юрійчук (2004–2005 н.р.).

Важливу роль у розвитку міжнародного співробітництва відіграють спеціалізовані центри та інститути, зокрема, науково-дослідницький інститут європейської інтеграції та регіональних досліджень Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, який розпочав свою роботу у 2001 році. Науковці та співробітники інституту здійснюють дослідження за такими напрямками: європейська інтеграція, політичний розвиток країн Південно-Східної Європи, особливості трансформації пострадянських країн, етнополітичні процеси сучасності тощо. Очевидно, що на сучасному етапі політичного розвитку України дослідження у сфері європейської інтеграції, вивчення «Європейських студій» викликають великий інтерес як з боку науковців, так і студентів. Тож, починаючи з 2010 року, кафедра політології та державного управління запровадила дві спеціалізації при підготовці бакалаврів з політології – «політичні процеси та менеджмент» й «європейська та регіональна інтеграція». Розвиток спеціалізації «європейська та регіональна інтеграція» вимагає активної співпраці з європейськими університетами, де викладання «Європейських студій» здійснюється за новітніми методологічними підходами.

У січні 2014 року ЧНУ імені Юрія Федьковича став партнером у виконанні проекту TEMPUS INOTLES «Інноваційне викладання та вивчення європейських студій», основними завданнями якого є: сприяння оновленню освітніх програм і модернізації систем вищої освіти України, Молдови і Грузії (країн-партнерів) та розбудова потенціалу інституцій вищої освіти країн-партнерів для активної підтримки останніми

трансформаційних процесів, спрямованих на прийняття заasad відкритого суспільства тощо [5].

Виконавцями та партнерами проекту є: Маастрихтський університет (Нідерланди), Брюссельський вільний університет (Бельгія), Університет Суррея (Великобританія), Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Україна), Національний університет «Києво-Могилянська академія» (Україна), Батумський державний університет імені Шота Руставелі (Грузія), Тбіліський державний університет (Грузія), Кагульський державний університет імені Богдана Петричейку Хашдеу (Республіка Молдова), Міжнародний незалежний університет Молдови (Республіка Молдова) [9].

З 18 до 21 червня 2014 року професор Анатолій Круглашов, професор Наталія Ротар, доцент Ігор Мельничук, доцент Олексій Колесников та асистент Наталія Нечаєва-Юрійчук здійснили робочу поїздку до Брюсселя з метою обміну досвідом викладання «Європейських студій». Науковці взяли активну участь у роботі третьої сесії міжнародного проекту „INOTLES” „Інноваційне викладання та вивчення Європейських студій”. Основними напрямками роботи сесії були: аналіз педагогічних підходів у викладанні Європейських студій, обмін найкращими практиками у викладанні та вивченні Європейських студій, детальне ознайомлення з методами «активного навчання» та аналіз можливих шляхів їхнього застосування на практиці тощо.

Від червня 2014 року і до січня 2015 року названі викладачі вивчали новітні методики викладання у режимі он-лайн. Фахівці Маастрихтського університету (Нідерланди), Інституту Європейських студій (Брюссель, Бельгія) та Університету Суррея (Великобританія) ділилися зі своїми колегами з

України, Молдови та Грузії новітнім навчальним і методичним досвідом викладання «Європейських студій», зокрема з допомогою активного використання проблемного, ігрового підходів, а також електронного (дистанційного) навчання. Відповідно, викладачі кафедри політології та державного управління, зокрема, професор Анатолій Круглашов, професор Наталія Ротар, доцент Ігор Мельничук, доцент Павло Молочко, асистент Наталія Нечаєва-Юрійчук у режимі очних зустрічей та дистанційного навчання ознайомилися з інноваційними педагогічними методами, дотичними до викладання «Європейських студій».

23–24 січня 2015 року у Тбілісі відбувся семінар, на якому учасники проекту поділилися своїми досягненнями, обговорили проблеми викладання курсів з європеїстики на пострадянському просторі. Під час презентації результатів роботи у групах з доповіддю про використання проблемного підходу у викладанні виступила професор, доктор політичних наук Н.Ю. Ротар. Презентацію на тему «Практичне впровадження дистанційного методу навчання» представив доцент П.О. Молочко. Здобути досвідом використання методу гри під час викладання курсу «Політологія» поділилася асистент кафедри політології та державного управління Н.В. Нечаєва-Юрійчук. 24 січня організатори проекту вручили сертифікати про успішне проходження он-лайн тренінгу та оволодіння інноваційними методиками викладання. Усі представники Чернівецького національного університету – учасники проекту TEMPUS INOTLES отримали такі сертифікати. Набуті знання та навички використовуються викладачами кафедри політології та державного управління під час викладання дисциплін зі спеціалізації «європейська та регіональна інтеграція».

Окрім викладачів, дистанційно навчалися і студенти. Завдяки реалізації даного проекту студенти університетів-партнерів отримали можливість пройти он-лайн навчання курсу «Інститути та процес прийняття рішень у ЄС» (9ECTS), координаторами якого були д-р Александра Мігай (Інститут Європейських студій, Вільний Університет, Брюссель), д-р Наталія Тімуш (Вища школа управління, Маастрихтський університет). Серед завдань курсу – поширення знань та навичок щодо процесу прийняття рішень у Європейському Союзі шляхом залучення експертів з країн-партнерів проекту TEMPUS INOTLES; набуття досвіду практичного використання інноваційних методів навчання, що переважно ґрунтуються на методиках INOTLES (проблемний метод, метод ділової гри, електронне навчання та змішаного навчання; поєднання он-лайн та очного навчання, включаючи візит до Брюсселю та навчальні поїздки до інститутів ЄС; здійснення обміну досвідом кращими практиками викладання та заохочення використання інноваційних методів навчання в університетах країн-партнерів; посилення міжкультурного діалогу між викладачами та студентами університетів-партнерів проекту. Відбір студентів здійснювався на рівні університетів-партнерів. У ЧНУ імені Юрія Федьковича був оголошений конкурс для участі у вивченні міжуніверситетського курсу з Європейського Союзу, його інститутів та процесу прийняття рішень у ньому, яке було розміщено на сайті університету [1].

Серед студентів, які взяли участь у навчанні, були: Діана Царенко, Катерина Семенюк, Анастасія Вайда (кафедра політології та державного управління), Олександр Руснак та Мар'ян Гайдук (кафедра міжнародних відносин).

Однак на останньому етапі відбулася заміна – у зв'язку з об'єктивними причинами Олександр Руснак не зміг завершити курс і його змінив Микола Стецюк (кафедра міжнародної інформації), який досить швидко включився у навчальний процес і виконав усі необхідні вимоги щодо навчання.

Вивчення міжуніверситетського курсу «Інститути та процес прийняття рішень у ЄС» тривало з вересня 2015 до березня 2016 року включно. Структурно курс складався з трьох модулів: «Історія та теорія європейської інтеграції», «Інститути ЄС», «Законодавство ЄС та процес прийняття рішень». На кожен модуль студенти отримували відповідний перелік літератури для опрацювання та завдання для індивідуального виконання.

Для забезпечення міжкультурного діалогу і ближчого знайомства учасникам курсу було запропоновано підготувати відео вітання, яке студенти ЧНУ імені Юрія Федьковича підготували спільно з викладачем Наталією Нечасвою-Юрійчук і надіслали координаторам проекту 30 вересня 2015 року. Відео було розміщено на спеціальній он-лайн платформі. Також на спеціально створеній он-лайн платформі були розміщені плани навчання, он-лайн матеріали, завдання тощо. Платформа давала можливість для неформального спілкування між студентами, а також між студентами й викладачами. Однак, за відгуками чернівецьких студентів, вона не завжди була зручною і, відповідно, студенти більш активно використовували соціальні мережі, зокрема Facebook, для неформального спілкування. Координатори курсу щомісяця організовували вебінари, на яких відбулося очне знайомство студентів та викладачів, задіяних у викладанні та координуванні курсу, а також обговорення основних питань, пов'язаних із вивченням курсу та реалізацією його основних завдань.

Оцінювання курсу здійснювалося за схемою: 55% – оцінка виконання завдань з вище вказаних трьох модулів, 45% – груповий проект. Відповідно, на першому етапі студенти ЧНУ імені Юрія Федьковича більше комунікували між собою, допомагаючи один одному у вивченні «Європейських студій». На другому етапі – з січня 2016 року – усі студенти, які взяли участь у вивченні курсу, були перерозподілені у дев'ять груп за міжінституційним принципом. До складу кожної групи входило 4–5 студентів. Кожна група повинна була надіслати свої пропозиції щодо теми групового проекту до 15 січня 2016 року. Для кожної групи була створення робоча платформа, де повинен був відбуватися обмін думками та обговорення. Однак, як уже було сказано вище, студенти та викладачі, зокрема і координатор однієї з груп від ЧНУ імені Юрія Федьковича Наталія Нечаєва-Юрійчук, використовували для комунікації і соціальні мережі, й електронну пошту.

Відповідно до пропозицій, для групових проектів було визначено такі теми:

- Група 1.** Брексіт та внутрішній ринок.
- Група 2 та група 4.** Європейська політика добросусідства.
- Група 3.** Європейське громадянство.
- Група 5.** Зовнішня політика ЄС та гуманітарна допомога.
- Група 6.** Еволюція, виклики та перспективи відносин ЄС та Туреччини.
- Група 7.** Внутрішня інтеграція ЄС: Європейський енергетичний союз.
- Група 8.** Вплив міграцій на інституції ЄС.
- Група 9.** Східне партнерство.

Студенти Чернівецького національного університету працювали в групах 4, 5, 6, 7, 9. Як уже було зазначено вище, у зв'язку з об'єктивними причинами Микола Стецюк змінив Олександра Руснака у групі 6 і, відповідно, підготував свою частину спільної студентської наукової розвідки. Варто наголосити, що участь у проекті згуртувала студентів: вони активно комунікували між собою в частині підготовки своїх письмових робіт, ділилися досвідом співпраці у групах, допомагали один одному з літературою та перекладом.

Викладач чернівецької команди Наталія Нечаєва-Юрійчук була координатором групи 6, яка вивчала проблеми взаємовідносин між ЄС та Туреччиною. У групу увійшли п'ятеро студентів з України, Молдови, Грузії та Нідерландів. Під час обговорення було складено план наукової розвідки, і кожен студент підготував свою частину роботи. Так, наприклад, Марія Чічанці з Республіки Молдова проаналізувала початок взаємодії ЄС та Туреччини та роль міграції у даному процесі. Олег Жеков, також з Республіки Молдова, спробував спрогнозувати майбутній розвиток відносин ЄС – Туреччина. Маркус Доблер з Нідерландів дослідив значення Туреччини у вирішенні проблеми з мігрантами та, відповідно, зміни у взаємовідносинах ЄС – Туреччина у зв'язку з міграційною кризою. Нато Гамсахурдія з Грузії зробила загальний огляд відносин між двома сторонами, а Микола Стецюк з України підготував аналіз Спільного плану дій ЄС – Туреччина. Вступ та висновки студенти готували в ході постійних обговорень як на он-лайн платформі, так і у соціальних мережах та через електронну пошту. Координатор отримала перші варіанти студентських робіт, зробила їхній аналіз та пропозиції щодо удосконалення. Після доопрацю-

вання студенти отримали спільний варіант роботи для обговорення та подальшої підготовки презентації у форматі PowerPoint.

16–18 березня у Брюсселі (Бельгія) відбувся підсумковий семінар-зустріч студентів та викладачів, задіяних у вивченні міжуніверситетського курсу «Інститути та процес прийняття рішень у ЄС». Кожна група студентів підготувала презентації, в яких були відображені основні результати наукових пошуків. Після презентації студенти відповідали на питання та пояснювали своє бачення тієї чи іншої проблеми. Учасники проекту також отримали чудову нагоду відчувати себе очільниками Європейської комісії та Європейської Ради, представниками країн-членів ЄС при обговоренні перспектив референдуму щодо українського питання у Нідерландах. Ділова гра відбувалася у двох групах, кожна з яких отримала однакове завдання: прийняти рішення про проведення референдуму у Нідерландах щодо Договору Асоціації з Україною та подальшої взаємодії з Україною в разі його провалу, причому одній групі так і не вдалося досягти консенсусу під час обговорення. Останнє стало найкращою демонстрацією того, наскільки складно прийняти важливе політичне рішення за умови відсутності єдиної позиції у диспутантів.

Студенти та викладачі, задіяні у проекті, також відвідали Європейський парламент і Генеральний Департамент Європейської комісії, який відповідає за політику Сусідства, й ознайомились з їх роботою. Нові враження та важливий професійний досвід отримав кожен.

На жаль, через технічні та особисті причини лише троє студентів від ЧНУ імені Юрія Федьковича змогли поїхати до Брюс-

селю. Це – Діана Царенко, Мар'ян Гайдук та Микола Стецюк. Вважаємо за доцільне навести їхні враження від участі у проекті:

Діана Царенко: «Від проекту TEMPUS та Брюсселя у мене залишилися лише позитивні враження. Важливим моментом є те, що я мала змогу плідно попрацювати над питаннями, які мене цікавлять, а також познайомитись та поспілкуватись з цікавими та неординарними особистостями з різних країн Європи. Я вважаю, що даний проект став своєрідним переломним моментом у моєму житті і допоміг визначитись з конкретною справою, якою б хотіла займатись у майбутньому. Бажаю усім студентам брати активну участь у таких проектах, адже це досвід, який є дуже важливим та запам'ятовується надовго».

Мар'ян Гайдук: «Я дуже радий, що мені випала нагода бути учасником такого проекту. Наше навчання складалося з двох частин. У першій частині ми з жовтня 2015 року до січня 2016 року проходили дистанційне навчання з курсу «Інститути та процес прийняття рішень у ЄС», під час якого проводилися вебінари та підсумкові роботи. Друга частина навчання мала на меті написання підсумкової спільної роботи в групах, до складу яких увійшли студенти з різних університетів. Представити роботу у вигляді презентації необхідно було у Брюсселі. Під час триденного візиту до столиці ЄС ми мали можливість відвідати Європарламент, а також взяли участь у дуже цікавих дебатах з працівником Єврокомісії з питань політики добросусідства ЄС. Також дуже сподобалась симуляційна гра на тему референдуму у Нідерландах, де кожен з студентів представляв чийсь інтереси. Для мене такий проект був дуже корисним, як в

плані знань та практики спілкування з студентами різних країн, так і у відвідуванні столиці ЄС та її основних інституцій».

Микола Стецюк: «Участь у цьому проєкті – це цінний досвід, спілкування з цікавими людьми, порушення актуальних проблем і, звісно ж, чарівний і неповторний Брюссель».

Досвід участі у подібних проєктах є надзвичайно важливим для впровадження інноваційних технологій у навчальний процес в Україні. Партнерство ЧНУ імені Юрія Федьковича у проєкті TEMPUS INOTLES відкрило нові можливості для дистанційного навчання, активізувало міжінституційний та міжкультурний діалог, посилило мотивацію студентів до навчання та самореалізації у обраній ними сфері. На нашу думку, подібні проєкти змінюють ставлення до навчання та викладання як з боку студентів, так і викладачів, формуючи при цьому нові – рівні відносини, де студент і викладач виступають партнерами у здобутті нових знань, навичок та умінь.

Список використаних джерел

1. Архів новин. Оголошення! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.chnu.cv.ua/index.php?page=ua/news/archive&data\[5013\]\[news_id\]=4867](http://www.chnu.cv.ua/index.php?page=ua/news/archive&data[5013][news_id]=4867)
2. Бойко В. Україна на межі геокультурного розлому: чи актуальні тези С.Хантінгтона? / В.Бойко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iac.org.ua/ukrayina-na-mezhi-geokulturnogo-rozlomu-chi-aktualni-tezi-s-hantingtona/>
3. Відділ міжнародних зв'язків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chnu.cv.ua/index.php/?page=ua/subdiv/02intdep>
4. Герасименко О. Доній і Ботанова про пропаганду: дискусія на підвищених тонах / О.Герасименко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chytomo.com/news/donij-i-botanova-pro-propagandu-diskusiya-na-pidvishhenix-tonax>

5. Завдання проекту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.inotles.eu/uk/завдання-проекту>
6. Карпенко Ю. Специфіка процедури впровадження Болонського процесу в українській системі освіти / Ю.Карпенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/141>
7. Створення Європейського простору вищої освіти. Комюніке конференції міністрів вищої освіти. Берлін, 19 вересня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolon/5/>
8. Україна підписала Болонську декларацію [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/ukraine/257576-ukrayina-pidpisala-bolonsku-deklaraciyu>
9. Partners [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.inotles.eu/uk/partners>

УДК 378.016:061.1ЄС

Наталія РОТАР

ДИСКУРС ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ

Здійснений аналіз дискурсу європейської ідентичності в сучасній політичній науці доводить, що конструювання та ствердження ідентичності стосовно нових політичних інститутів є складним процесом. Формування європейської ідентичності як почуття приналежності до політичної спільноти та позиціонування себе як частини даного політичного простору відбувається не тільки на основі спільних цінностей, культури або етнічної належності, а залежить й від характеру інтересу до політики, моделей політичної участі, форм артикуляції інтересів, якими послуговується політична еліта. Це означає, що ідентичність є тією політичною конструкцією, що формується середовищем, діями та дискурсом.

Ключові слова: європейська ідентичність, дискурс, політична наука, політика ідентичності

Nataliia ROTAR

DISCOURSE OF EUROPEAN IDENTITY IN CONTEMPORARY POLITICAL SCIENCE

The realized analysis of the discourse of European identity in contemporary political science proves that the construction and assertion of identity with respect to new political institutions is a complex process. The formation of European identity as a sense of belonging to the political community and positioning oneself as part of this political space is not only based on common values, culture or ethnicity, but also depends on the nature of interest in politics, models of political participation, the forms of articulation of interests that the political elite. This means that identity is the political structure that is formed by the environment, actions and discourse.

Keywords: European identity, discourse, political science, identity politics.

Наталія РОТАР

ДИСКУРС ЕВРОПЕЙСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКЕ

Осуществленный анализ дискурса европейской идентичности в современной политической науке доказывает, что конструирование и утверждение идентичности относительно новых политических институтов является сложным процессом. Формирование европейской идентичности как чувства принадлежности к политическому сообществу и позиционирования себя как части данного политического пространства происходит не только на основе общих ценностей, культуры или этнической принадлежности, а зависит и от характера интереса к политике, моделей политического участия, форм артикуляции интересов, которыми пользуется политическая элита. Это означает, что идентичность является той политической конструкции, которая формируется средой, действиями и дискурсом.

***Ключевые слова:** европейская идентичность, дискурс, политическая наука, политика идентичности.*

Проблема європейської ідентичності України завжди була в предметному полі української політичної науки. З початком інтенсивної інтеграції української держави до Європейського Союзу актуальності набувають питання, пов'язані з процесом формування європейських ідентичностей в їх політичному вимірі та сенсі. Доволі часто в комунікативному просторі української політичної еліти поняття європейської ідентичності позиціонується як неструктуроване, позбавлене внутрішніх динамічних процесів та інструментальних характеристик явище, що робить його для масової політичної свідомості недосяжним ідеалом.

Для країн-членів ЄС європейська ідентичність є тією характеристикою спільноти, яка структурно утворена комплек-

сом ідентичностей нації-держави (громадянських ідентичностей національного рівня), ідентичностей держави-члена ЄС, політичних європейських ідентичностей (ідентифікація громадян національних держав з ЄС), основою яких є ідентичності соціокультурного ряду, що беруть свій початок з періоду античності. Актуальність вивчення європейського досвіду формування політичної європейської ідентичності визначається необхідністю насичення даного поняття інструментальними характеристиками для громадян України.

Проблеми європейської ідентичності в ЄС утворюють значний за обсягом і здобутками сегмент сучасного політологічного дискурсу [15; 19; 21; 26; 32]. Проте питання теоретичного осмислення змін національної ідентичності під впливом процесів глобалізації та європейської інтеграції перебуває на периферії предметного поля української політичної науки. Тому метою цієї статті є визначення структури та динаміки дискурсу європейської ідентичності в сучасній політичній науці.

Розуміння європейської ідентичності як ідентифікації з Європою неминує провокує конфлікт з поняттям національної ідентифікації. Основою цієї «омани» є досить поширене припущення: якщо існує європейська ідентичність, то «Європа» повинна стати національною державою з великої літери. Дж. Делантей стверджує: «Якщо ми хочемо знайти і зрозуміти європейську ідентичність, то не повинні дозволити собі бути введені в оману поняттями і теоріями, заснованими на національно-державній ідентифікації» [6, р. 186]. Згідно з цією позицією сьогодні формується новий вид ідентичності та ідентифікації, що у найближчі десятиліття цілком можуть сформувати соціальну реальність.

У сучасній політичній науці використовуються два основні підходи до вивчення європейської ідентичності. Перший підхід умовно може бути названий «згори донизу». Він є близьким до соціально-історичної дослідницької традиції, згідно з якою особистість завжди намагається виявити спільні об'єктивні характеристики або знайти «спільну спадщину» (цінності, історію, етнічну близькість тощо) між європейцями. У межах цього підходу М. Вінтл [31], спираючись на факт наявності спільної історичної спадщини між європейцями, вказує на існування спільних образів, сформованих цілою низкою історичних традицій, насамперед періодів Античності та Відродження, які зумовлюють можливість існування європейської ідентичності. Дж. Ван Дез та Е. Скарборо [30] в дослідженні європейської ідентичності пропонують зосередитися на існуючих спільних цінностях, які, на їхню думку, об'єднують європейців і відрізняють їх від населення інших частинах світу. Зрештою, С. Шор [29], М. Ебіелс, І. Беліер та М. МакДональд [1] в обґрунтуванні існування європейської ідентичності виходять з існування колективних соціальних образів, особливо поширених серед європейських еліт.

Другий підхід – «знизу догори», який виник хронологічно пізніше за перший, ширше використовує елементи політичної психології, концентруючись на питаннях: як і через що люди визначають себе європейцями та що вони мають на увазі під цим. Цей підхід передбачає вивчення (1) динаміки процесу виникнення та масового поширення європейської ідентичності, (2) відмінностей між європейцями в сприйнятті власної європейськості та

«відчутті» Європи, які проявляються на рівні політичної участі.

Важливим методологічним принципом дослідження європейської ідентичності є визначення співвідношення між національною та європейською ідентичностями. Традиційно постматеріалісти, зокрема Р. Інглегарт [17], визначають європейську інтеграцію та європейську ідентичність як подібні поняття, коли останню наділяють характеристиками віртуальної «не-ідентичності», що заснована на космополітизмі та виникає в опозиції до національних ідентичностей. Проте з розвитком інтеграційних процесів цю позицію поступово витісняє науковий підхід, згідно з яким європейські та інші політичні ідентичності не тільки сумісні, але й позитивно корелюються. Р. Херман, Р. Пісе та М. Бреве [14] запропонували моделі сумісності та взаємодії між різними проявами політичних ідентичностей в Європі: модель «Мармуровий кекс» (модель взаємовпливаючої автономії) і модель «Російська лялька» (модель вкладеної ідентичності). Модель «Російська лялька» передбачає багаторівневу тотожність проявів усіх видів політичних ідентичностей, які накладаються і включають одна одну. Будь-яка зміна в одному рівні буде змінювати інший. На відміну від «Мармурового кексу», що передбачає порівняно автономне існування національної та європейської ідентичності, модель вкладених ідентичностей передбачає взаємодії та переплетення національної та європейської ідентичності в сенсі політичної.

М. Брітер [3] йде ще далі, доводячи, що для більшості громадян можливим є не тільки суміщення національної та європейської політичної ідентичностей, але і їх позитивні

взаємні впливи. Такі ж позитивні кореляції існують між європейською ідентичністю, з одного боку, та регіональними і локальними ідентичностями, з іншого. М. Брітер стверджує, що європейську ідентичність, як і будь-який інший вид політичної ідентичності, можна розділити на дві складові, а саме: «громадянську» (ідентифікація з ЄС як політичною системою) та «культурну (символічну)», яка передбачає ідентифікацію з ЄС через раціональне та ірраціональне сприйняття ціннісного виміру Європи. Впливаючи на європейську ідентичність, політичні та культурні фактори діють незалежно один від одного. По суті, людина може мати європейську ідентичність на основі сприйняття спільної культури, але, тим не менш, відкидати ЄС як політичний інститут. Європейська ідентичність багато в чому залежить від інформації щодо природи подібності з іншими європейцями або легітимності політичного актора / інституту, який претендує на асоціацію з європейською ідентичністю.

Конструювання та ствердження ідентичності стосовно нових політичних інститутів є складним процесом, в якому почуття приналежності до політичної спільноти та позиціонування себе як частини певного політичного простору відбувається не тільки на основі спільних цінностей, культури або етнічної належності, а залежить й від характеру інтересу до політики, моделей політичної участі, форм артикуляції інтересів, якими послуговується політична еліта. Це означає, що ідентичність є тією політичною конструкцією, що формується середовищем, діями та дискурсом.

Ідентифікація з нацією-державою (громадянська ідентичність) є важливим структурним елементом європейської політичної ідентичності. Політичні еліти європейських держав,

використовуючи механізми масової комунікації, інструменти громадянської освіти, адекватні моделі національної пам'яті, зіграли провідну роль у формуванні «уявної політичної єдності» [2,р.6–7] як основи громадянської ідентичності – ідентичності з національною державою. Варто зауважити, що цей процес відбувався на рівні активного комунікативного дискурсу еліт і через інституційні структури, створені для поширення сенсів ідентичності. Особливого значення надавали державній інституціоналізації колективних спогадів за допомогою символічного ряду та політичного календаря, при чому інституціоналізовані колективні спогади визначали як варіативність способів, «за допомогою яких держави можуть намагатися впливати на суспільне розуміння минулого, іноді в опозиції до неінституціоналізованих «колективних спогадів», з метою сприйняття громадськістю своєї політики в цьому» [20]. У такому сенсі формування національної ідентичності є постійним процесом. Останнім часом лідери країн-членів ЄС активно обговорюють національну ідентичність, що викликане не тільки європеїзацією, а й внутрішніми перетвореннями, спричиненими інституційними реформами, пов'язаними з передачею повноважень і змінами в складі населення, зумовленими, зокрема, з міграційними процесами. Наприклад, на президентських виборах 2007 р. Н. Саркозі актуалізував комплекс проблем, пов'язаних з міграційними процесами у французькому суспільстві, екстраполюючи їх на питання національної ідентичності. Зокрема, пообіцяв виборцям утворити нове міністерство з питань імміграції, інтеграції, національної ідентичності та розвитку солідарності, отримуючи, таким чином голоси від крайніх правих. Однак тільки через два роки після перемоги політик

оголосив початок нових національних дебатів про самобутність, метою яких було віднайдення відповіді на питання Що означає бути французами? [7, р. 44]. Відзначимо, що у період 2005–2010 рр. серед французів національна ідентичність домінувала над європейською політичною ідентичністю, а її показники в різні роки коливалися від 32,67 % до 42,21 % (це найвищий показник з 1992 р.) [11]. Отже, питання національної ідентичності залишаються дуже актуальними для національних політиків та їхніх виборців, що певною мірою є відображенням тиску глобалізаційних процесів на національні політики.

Формування другого рівня європейської ідентичності – ідентичності національної держави як члена ЄС – не завжди входить до числа пріоритетних проблем комунікативного дискурсу національних політичних еліт. Одним з перших кроків у процесі конструювання європейської ідентичності як політичної було підписання «Декларації про європейську ідентичність» (1973) [9], у якій вона позиціонувалася як: (1) спільні спадщина, інтереси, особливі зобов'язання та ступінь єдності європейського співтовариства; (2) самопозиціонування в системі світової політики; (3) відображення динамічності процесів об'єднання в Європі: «Європейська ідентичність буде розвиватися залежно від динамічного створення Єдиної Європи. У своїх зовнішніх зв'язках Дев'ять пропонують поступово формувати визначення своєї ідентичності стосовно інших країн або груп країн. Вони вважають, що при цьому вони зміцнять свою єдність і зроблять свій внесок у створення справді європейської зовнішньої політики» [5]. На рівні національних політик європейська ідентичність окреслювалася як можливість «ідентифікува-

ти себе з узгодженими і краще контрольованими прагненнями до загального блага, з переорієнтацією економічних ресурсів на колективні інтереси, зменшенням регіональної та соціальної нерівності, децентралізацією та участю в прийнятті рішень», що приведе до формування «нового типу суспільства, більш демократичної Європи» [10]. Первинно ідея європейської ідентичності позиціонувалася як ідея політичного відмежування ЄС від «Інших» політичних акторів в системі міжнародних відносин. З формуванням та розвитком системи політичних інститутів ЄС набуває актуальності проблема формування європейських політичних ідентичностей не тільки на рівні держав-членів (європейська ідентичність держави), але і на рівні їх громадян. Тобто питання європейської політичної ідентичності стають предметом внутрішньополітичного дискурсу ЄС та його членів.

Як правило, ці питання набувають актуальності тільки в критичні моменти: розширення ЄС або ратифікації його договорів. Причиною того, що національні лідери меншою мірою були зайняті формуванням та ствердженням ідентичності як країни-члена ЄС можна назвати те, що більшість європейських країн є «національно мислячими країнами» [28], у яких формування образу ЄС здійснюється через їх власний фокус буття, тобто з позицій національних цінностей і культури, їх цілей і завдань. Тож упродовж усього часу існування ЄС національні лідери країн-членів визначали цілі саме держав, таким чином формуючи у громадян дуже варіативні за змістом моделі європейської ідентичності. Ця варіативність значною мірою була обумовлена характеристиками дискурсів легітимності членства в ЄС на рівні масової політичної свідомості.

Варто наголосити, що до 1990-х рр. такий дискурс за напрямом мав низхідний характер; національні політичні лідери активно залучали до нього партійну еліту, державних службовців, засоби масової інформації, експертів, групи інтересів, асоціації, громадські рухи, які сприяли формуванню громадської думки, а згодом транслиювали національну модель європейської політичної ідентичності. У горизонтальній площині це був дискурс національних еліт країн-членів ЄС, які обговорювали європейської ідентичності, послуговуючись «дозвільним консенсусом» своїх громадян.

Починаючи з 1990-х рр., у країнах ЄС дискурс європейської ідентичності починає більш активно розвиватися й у зворотному напрямку, набуваючи характеру висхідного. Більш активну участь громадян у визначенні сенсів європейської ідентичності національної держави-члена ЄС зумовили низка референдумів (у Франції та Нідерландах щодо Конституційного договору, в Ірландії – щодо Лісабонського договору) та парламентських дебатів, пов'язаних з ратифікацією договорів про інституційні домовленості й спільну політику ЄС. Саме вони стали тим публічним простором, у якому громадяни могли прямо висловлювати свої занепокоєння щодо політики ЄС, обговорювати питання суверенітету та співвідношення національної та європейської ідентичностей.

Ідентичності держав-членів ЄС набувають різноманітних форм, що дозволяють визначати, як їх національні ідентичності, впливають на бачення ними своєї ролі в ЄС. До кінця 1990-х рр. у комунікативному дискурсі французької еліти, смисловим ядром якого є недоторканість суверенітету республіканської держави, послідовно підкреслювалося політичне лідерство країни в Європі, що мало надавати їй переваги не тільки в дотри-

манні економічних інтересів, а й у визнанні престижу країни та її цивілізаційної місії у сфері прав людини [23, р. 162–164]. На відміну від французького, британський проєвропейський дискурс послідовно фокусувався на економічних інтересах, залишаючись осторонь імовірність послаблення парламентського суверенітету та «історично сформованих прав англійців» [25, р. 8], що підсилювало аргументи євроскептиків та британський образ «незручного партнера» ЄС. Німецький та італійський дискурси набагато менше були насичені обговоренням питань суверенітету, ніж європейських ідентичностей. Зокрема, дискурс європейських ідентичностей Німеччини позиціонував її як добровільного партнера Франції в ствердженні інститутів та цінностей ЄС, а сформований пріоритет європейських ідентичностей над національними означався як механізм позбавлення «проблемного минулого» [22, р. 402]. Показовими є результати опитувань, що регулярно проводяться Євробарометром щодо визначення співвідношення національної та європейської ідентичностей у їх політичному сенсі (Рис. 1).

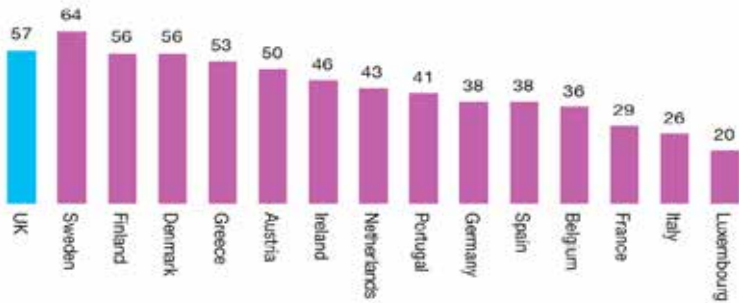

Рис. 1. Ідентифікація громадян держав-членів ЄС тільки з національною державою, 1995 [24]

Дані, наведені на Рис. 1., доводять, що формування політичних ідентичностей на рівні ЄС ускладнювалося тим, що середовище, дії та дискурс, які конструюють ідентичність на рівні держав-членів, повинні артикулювати ідеї не тільки про те, що роблять держави-члени в Європі, але і їх бачення Європи як співвідношення національного та наднаціонального рівнів політики. Політичні еліти тих національних держав, які формували свій євроінтеграційний дискурс саме за таким принципом (Німеччина, Іспанія, Бельгія, Франція, Італія, Люксембург), змогли сформувати стійке домінування європейських ідентичностей над національними.

Після завершення останньої хвилі розширення ЄС національні дискурси європейської ідентичності не пропонують нові маркери ідентифікації, оминаючи проблему співвідношення національного та європейського рівнів політики як джерела засвоєння структури європейських політичних ідентичностей громадянами національних держав-членів ЄС. Окремі елементи європейського лідерства, як орієнтира навколо якого відбувається європейська ідентифікація Франції, віродив Н. Саркозі [23, р. 319]; пошуки бачення місця Великобританії в ЄС завершилися перемогою євроскептиків, які проголосували за вихід країни з ЄС та деактуалізували проблему маркерів європейської ідентичності для британців (дискурс економічних інтересів не відповідав зростаючому інтересу до суверенітету й самобутності).

Для нових держав-членів ЄС ще занадто рано говорити, якою буде модель комунікативного дискурсу національних політичних еліт. Хоча дискурс ідентичності чеського президента В. Клауса, що ґрунтується на категоріях «національна самобутність» та «суверенітет», які позиціонуються в кон-

тексті загроз з боку ЄС, у поєднанні зі затягуванням підписання Лісабонського договору та вивішуванням прапора ЄС на своїй резиденції, оцінюються як деструктивний в частині формування ідентичностей Чехії як європейських (Рис. 2).

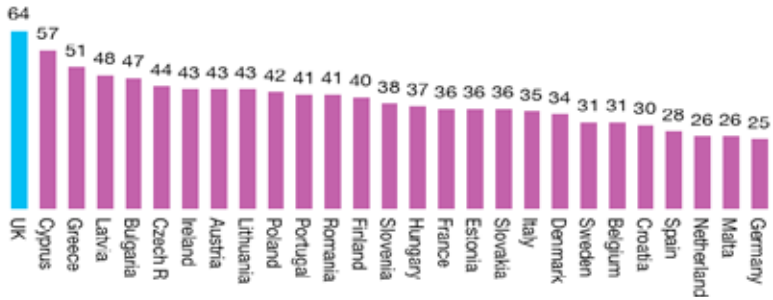

Рис. 2. Ідентифікація громадян держав-членів ЄС тільки з національною державою, 2015 [9]

Дані, наведені на Рис. 2, дають підстави стверджувати, що упродовж двох останніх десятиліть громадяни окремих країн ЄС стали набагато частіше ідентифікувати себе насамперед як європейці. Зокрема, у Швеції в 1995 р. 64% називали себе «тільки шведами», а у 2015 р. цей показник становив 31%. Аналогічні зрушення очевидні для Данії та Нідерландів, меншою мірою – для Німеччини, Фінляндії та Іспанії. Водночас громадянські ідентичності британців демонструють зворотну за напрямом динаміку: якщо у 1995 р. 57 % ідентифікували себе тільки з національною державою, то у 2015 р. цей показник зріс до 64 %.

Для ідентифікації з ЄС особливого значення набуває проблема наділення політичного простору об'єднання такими смислами, що здатні перетворити європейську ідентичність національної держави-члена ЄС на інструментальну харак-

теристику політичного процесу – як на національному, так і європейському рівнях політики. У сучасній політичній науці поступово стверджується наукова позиція, відповідно до якої європейські ідентичності двадцяти семи держав-членів ЄС можуть бути об'єднані у чотири групи [27]. До першої групи віднесені інтерпретації європейської ідентичності національної держави, що ґрунтуються на прагматичному дискурсі ЄС як об'єднанні, що не має меж, підтримує існування вільного ринку та сприяє регіональній безпеці (характерно для Великобританії, скандинавських країн, країн ЦСЄ). Цей варіант інтерпретації європейської ідентичності формує найменш стабільну ідентичність, оскільки, обираючи вільний ринок як основний маркер ідентифікації з Європою, він залишає кордони: і державні, і європейські, і кордони європейської ідентичності аморфними, відкритими та невизначеними,

Друга група інтерпретацій європейської ідентичності національної держави спирається на нормативний дискурс ЄС як обмеженого цінностями об'єднання (характерно для Франції, Німеччини, меншою мірою – Австрії, Бельгії, Нідерландів, Італії, Люксембургу). Саме нормативний дискурс здатен сформувати найбільш стійку смисловою модель європейської ідентичності, оскільки ціннісні маркери ідентифікації встановлюють чіткі межі ідентичності.

Третя група інтерпретацій європейської ідентичності національної держави, сконцентрована навколо дискурсу ЄС як вільного від кордонів, заснованого на праві постнаціонального союзу, формує нестабільну європейську ідентичність навіть попри застереження Ю. Габермаса стосовно того, що «конституційний патріотизм» міг би бути основою для спільної європейської ідентичності [13, р. 28–34].

Четверта група інтерпретацій європейської ідентичності національної держави заснована на стратегічному дискурсі ЄС як глобального суб'єкта, що бере участь у системі міжнародних відносин на основі принципу багатосторонності, гуманітарної допомоги та підтримки миру. Цей варіант інтерпретації європейської ідентичності поступово стає найбільш привабливим для національних політичних еліт, адже позиціонує ЄС як проєкт, а не процес, здатний реагувати на глобальні виклики, зокрема економічну кризу, зміну клімату, бідність чи тероризм, тож наділений потенціалом формування достатньою мірою стабільних європейських ідентичностей.

Проте жоден із варіантів інтерпретації європейської ідентичності національної держави не пропонує відповіді на питання, що таке ЄС для національної держави та які межі його розширення як джерела потенційної зміни смислів європейської ідентичності. Саме тому третій рівень у структурі європейських ідентичностей, який відображає характер ідентифікації громадян національних держав з ЄС, формується на рівні кожної національної держави-члена ЄС досить специфічно, і це дає підстави говорити про багатогранний характер європейської ідентичності. Спільним для них є однакова інтерпретація того, що об'єднуючим для європейців фактором є культура (28 %) [8].

Варто визнати: політична ідентифікація з ЄС на рівні громадян країн-членів ЄС є менш слабкою та стабільною, порівняно з політичною ідентифікацією з національним простором політики. Тому виникає запитання: чому, попри активну діяльність національних еліт у формуванні європейської ідентичності на рівні ЄС, громадяни не зорієнтовані на самоідентифікацію з політичним простором об'єднання?

Численні дослідження вказують на зростаюче почуття приналежності до Європи, але воно залишається нестабільним порівняно з національними ідентичностями [15, р. 208–214]. За результатами опитувань, проведених Євробарометром у 2004 році (тоді востаннє прямо ставили запитання про відчуття громадянами європейської ідентичності), тільки 3,9 % громадян вказали, що в майбутньому у них буде тільки європейська ідентичність і 8,8 % – що європейська домінуватиме над національною. Ідентифікація з Європою сильно розрізнялася на рівні держав-членів. Наприклад, у 2008 р., Сполучене Королівство було єдиною державою-членом ЄС, якому відносна більшість респондентів негативно оцінили членство своєї країни в Європейському союзі (32%). Відзначимо, що в цьому ж опитуванні 73% ірландців позитивно оцінили членство своєї країни в ЄС, причому 82 % твердо вірили, що країна виграла від членства [16, р. 428].

Серед 12,7 % (47 млн. громадян), які вважали себе в 2004 р. переважно європейцями, Н. Флігштайн виявив переважно еліту або вищі страти у соціальній структурі ЄС: це освічені, матеріально забезпечені, у політичному вимірі більш ліві, молоді, подорожуючі, двомовні, мають контакти з членами інших держав-членів ЄС [12, р. 141–144; 152–156]. Дослідник пояснює відсутність ідентичності з ЄС як нездатність європейських еліт створити альянс усіх соціальних верств щодо політичного простору ЄС. Проте політично ЄС постійно розвивається і на інституціональному, і на функціональному рівнях, тож гіпотетично можна припустити, що європейські політичні ідентичності громадян держав-членів ЄС не впливають на характер діяльності ЄС та його політику. На нашу думку, з цим припущенням можна погодитися, коли

йдеться про етап стабільного функціонування політичної матриці ЄС. Тоді ж, коли фіксується ситуація кризи чи ризиків, національні політичні еліти не можуть актуалізувати такі традиційні для національних держав механізми формування політичних ідентичностей: мова, єдиний комунікативний простір, вибори до Європарламенту, які є виборами другого порядку та в яких більше уваги приділяється національним, а не європейським проблемам. Потенціал свідомого самостійного формування європейської ідентичності є значнішим серед високостатусних груп, ніж серед громадян у цілому. Самі ж політичні еліти більшою мірою сконцентровані на внутрішньополітичному дискурсі, оскільки їх політичні перспективи залежать від національних виборів, предметом яких є проблеми розвитку національних держав, а не ЄС.

Дослідження сфери публічного дискурсу національних еліт засвідчують, що обговорення елітами проблем ЄС у національному комунікативному просторі є недостатньо інтенсивним упродовж усього періоду існування ЄС. Зокрема, у медійному полі Великобританії фіксується найменша кількість посилань на суб'єктів ЄС (5% у 1990 р., 8% у 2002 р.), Франції – відповідно 11 % та 13 %), Німеччині – відповідно 8% та 13%) [18, р. 22–24]. Але навіть в Нідерландах, де зростання обговорення європейських питань мало вражаючі темпи (з 16% у 1990 р. до 50% у 2002 р.), тільки 27% новинних коментарів були написані за результатами європейської події. Тож можна говорити про «нідерландізацію» європейської політики Голландії, а не про європеїзацію голландської політики. Зауважимо, що для більшості європейців телебачення (58%) та Інтернет (56%) є пріоритетними носіями інформації про політику ЄС. Між державами-членами існують

відмінності у наданні переваг тим чи іншим каналам отримання інформації. У той час як телебачення є кращим джерелом інформації для 75% респондентів в Румунії, 71% – у Литві, 69% – у Німеччині і 68% – в Угорщині, тільки 24% респондентів у Великобританії, 37% в Ірландії і 39% у Швеції надають перевагу теленовинам. Інтернет сьогодні є найкращим інформаційним середовищем для 80% респондентів у Данії, 81% у Нідерландах, проте тільки для 33% населення Болгарії і 36% населення Португалії [4]. Отже, національні політичні еліти можуть бути достатньо варіативними у виборі джерел для поширення інформації про ЄС для досягнення необхідного рівня компетенції громадян щодо політики об'єднання.

Таким чином, європейська ідентичність, яка структурно утворена комплексом ідентичностей нації-держави (громадянських ідентичностей національного рівня), ідентичностей держави-члена ЄС, політичних європейських ідентичностей (ідентифікація громадян національних держав з ЄС), перебуває в динамічному процесі формування та оновлення. Специфіка зазначеного процесу визначається характером й інтенсивністю інтеграції політичних та економічних проблем ЄС в комунікативний простір національних держав-членів ЄС і дискурсивними моделями політичних еліт. Процес усвідомлення структури європейської ідентичності триває досі та емпірично фіксується в дискурсі політичних акторів усіх рівнів європейської політики, меншою мірою в комунікативній взаємодії національних еліт і громадян країн-членів ЄС. У тих національних державах-членах ЄС, де політичні еліти здійснюють інтерпретацію європейської ідентичності за принципами нормативного дискурсу ЄС

як обмеженого цінностями об'єднання (Франція, Німеччина, Австрії, Бельгії, Нідерланди, Італія, Люксембург), відбувається формування достатньо стійкої смислової моделі європейської ідентичності, оскільки ціннісні маркери ідентифікації встановлюють чіткі межі ідентичності. Для нових держав-членів ЄС характерним є розгортання інтерпретацій європейської ідентичності на стратегічному дискурсі ЄС як суб'єкта глобальної політики.

Список використаних джерел

1. Abeles M. An Anthropological Approach to the European Commission / M. Abeles, I. Bellier, M. McDonald // Unpublished report. – 1993 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hal.archives-ouvertes.fr/halshs-00467768/document>
2. Anderson B. *Imagined Communities* / B. Anderson. – London: Verso, 1991 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rebels-library.org/files/imagined_communities.pdf
3. Bruter M. Winning Hearts and Minds for Europe: News, Symbols, and European Identity / M. Bruter // *Comparative Political Studies*. – 2003. – December. – Vol. 36.10. – P. 1148–1179.
4. Civil protection report. Special Eurobarometer 433. Fieldwork: March 2015. Publication: May 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm
5. Declaration on European Identity (Copenhagen, 14 December 1973)
6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/02798dc9-9c69-4b7d-b2c9-f03a8db7da32/publishable_en.pdf
7. Delanty G. Borders in a changing Europe: dynamics of openness and closure / G. Delanty // *Comparative European politics*. – 2006. – 4 (2–3). – P. 183–202.
8. Eder K. Europe as a narrative network: Taking the social embeddedness of identity constructions seriously / K. Eder // Lucarelli S. *Debating political identity and legitimacy in the European Union* / S. Lucarelli, F. Cerutti, V. Schmidt. – London: Routledge, 2011. – P. 38–54.
9. Effects of the economic and financial crisis on European public opinion. Eurobarometer, 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://>

- ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Archive/index
10. European citizenship. Report. Standard Eurobarometer 83. – 2015, Spring. – 21 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb83/eb83_citizen_en.pdf
 11. European Commission. European Union. Report by Mr Leo Tindemans, Prime Minister of Belgium, to the European Council // Bulletin of the European Communities. – Supplement 1/76 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: bookshop.europa.eu/.../CBNF76001ENC_001.pdf
 12. European Commission. Public Opinion. In the near future. Do you see yourself as...? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Chart/getChart/chartType/gridChart//themeKy/41/groupKy/206/savFile/112>
 13. Fligstein N. *Euro Clash: The EU, European Identity, and the Future of Europe* / N. Fligstein. – Oxford: Oxford University Press, 2008. – 279 p.
 14. Habermas J. *The Postnational Constellation* / J. Habermas. – Cambridge, MA: MIT Press, 2001. – 210 p.
 15. Herrmann R. K. *Transnational Identities: Becoming European in the EU* / R. K. Herrmann, T. Risse, M. B. Brewer. – New York: Rowman & Littlefield, 2004/ – 305 p.
 16. Herrmann R., Risse R., Brewer M. *Transnational Identities: Becoming European in the EU* / R. Herrmann, R. Risse, M. Brewer. – New York: Rowman and Littlefield, 2004. – 305 p.
 17. Hooghe L. Calculation, Community, and Cues: Public Opinion on European Integration / L. Hooghe, G. Marks // *European Union Politics*. – 2005. – vol. 6, no. 4. – P. 419–443.
 18. Inglehart R. The Silent Revolution Changing Values and Political Styles Among Western Publics / R. Inglehart. – Princeton: Princeton University Press, 2015. – 496 p.
 19. Koopmans R. The Transformation of Political Mobilisation and Communication in European Public Spheres / R. Koopmans // 5th Fifth Framework Programme of the European Commission, 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cordis.europa.eu/docs/publications/1001/100124201-6_en.pdf
 20. Ladrech R. *Europeanization and National Politics* / R. Ladrech. – Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010. – 240 p.
 21. Lebow R. *The politics of memory in postwar Europe* / R. Lebow, K.W. Ned, C. Fogu. – Chapel Hill, NC: Duke University Press, 2006 [Електронний ресурс]. <http://www.dartmouth.edu/~news/releases/2006/10/lebow-chapter1.pdf>

22. McLaren L. Identity, Interests and Attitudes to European Integration / L. McLaren. – Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006. – 214 p.
23. Menon A. Transnational Legitimacy in a Globalizing World: How the European Union Rescues its States / A. Menon and S. Weatherill // *West European Politics*. – 2008. – vol. 31, № 3. – P. 397–416.
24. Nicolaidis K. European Stories: Intellectual Debates on Europe in National Contexts / K. Nicolaidis, J. Lacroix. – Oxford: Oxford University Press, 2010. – 432 p.
25. Public opinion in the European Union. Report on Standard Eurobarometer 43 (1995) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb43/eb43_en.pdf
26. Risse T. «Let's Argue!» Communicative Action in World Politics / T. Risse // *International Organization*. – 2000. – № 54 (1). – p. 1–39.
27. Schild J. National vs. European Identities? French and German in the European multi-level system / J. Schild // *Journal of Common Market Studies*. – 2001. – vol. 39. – P. 331–351.
28. Schmidt V. A. European Elites on the European Union: What Vision for the Future? / V. A. Schmidt // *European Union and World Politics: Consensus and Division* eds., Andrew Gamble and David Lane. – London: Palgrave Macmillan, 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://aei.pitt.edu/33130/1/schmidt_vivien_a.pdf
29. Schmidt V. A. European Elites on the European Union: What Vision for the Future? / V. A. Schmidt [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eif.univie.ac.at/downloads/workingpapers/wp2010-05.pdf>
30. Shore C. Inventing the People's Europe: Critical perspectives on European Community cultural policy / C. Shore // *Man*. – 1993. – Vol. 28.4 – P. 779–800.
31. Van Deth J. The Impact of Values / J. Van Deth, E. Scarborough. – Oxford: Oxford University Press. – 1995. – 598 p.
32. Wintle M. Europe's Image: Visual Representations of Europe from the Earliest Times to the Twentieth Century / M. Wintle // *Culture and Identity in Europe. Perceptions of divergence and unity in past and present*. – London: Avesbury, 1995. – P. 52–98.
33. Zhang H. Changing of Political Identities within the Globalization Context / H. Zhang // *International Journal of Social Science and Humanity*. – 2014. – Vol. 4. – № 4. – July. – 281 p.

УДК 378.016:061.1ЄС

Павло Молочко

ПРАКТИЧНА ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЗМІШАНИХ МЕТОДІВ ТА ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ЧЕРНІВЕЦЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

Автор розглядає особливості впровадження та використання новітніх навчальних методик в університетах, а саме дистанційного та змішаного навчання, на прикладі досвіду Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Використання новітніх методів потребує врахування специфіки навчальних курсів, які автор загалом поділяє на загальні курси та курси спеціалізації. Окрім врахування специфіки для окремих курсів автор наголошує на необхідності врахування технічних проблем, а також подає свої рекомендації щодо подолання існуючих проблем.

Ключові слова: *Європейські студії, дистанційне навчання, змішане навчання, університет.* \

Pavlo Molochko

PRACTICAL IMPLEMENTATION OF THE BLENDED / E-LEARNING METHOD IN YURIY FEDKOVYCH CHERNIVTSI NATIONAL UNIVERSITY

The author describes the peculiarities of the latest teaching methods in universities, namely e-learning and blended learning, based on the experience of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. These methods require consideration of the specifics of two types of study courses – general courses and special courses. The second general question is “Which may be the main administrative obstacles in the way of applying the respective innovative teaching method?” The author emphasizes main technical problems, and also gives solutions to resolve existing problems.

Keywords: *European Studies, e-learning, blended learning, university*

Павел Молочко

ПРАКТИЧЕСКАЯ ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ СМЕШАННЫХ МЕТОДОВ И ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ В ЧЕРНОВИЦКОМ НАЦИОНАЛЬНОМ УНИВЕРСИТЕТЕ ИМЕНИ ЮРИЯ ФЕДЬКОВИЧА

Автор рассматривает особенности внедрения и использования новейших учебных методик в университетах, а именно дистанционного и смешанного обучения, используя опыт Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича. Использование новейших методов требует учета специфики учебных курсов, которые автор разделяет на общие курсы и курсы специализаций. Помимо учета специфики для отдельных курсов автор подчеркивает необходимость учета технических проблем, а также подает свои рекомендации по преодолению существующих проблем.

***Ключевые слова:** Европейские студии, дистанционное обучение, смешанное обучение, университет*

First of all it's necessary to emphasise that Ukrainian reality and system of higher education do not allow to use e-learning on its own. Lectures are a necessary component of a lecturer's work. That's why we can use only blended learning. By the way, a new law about higher education introduces a new kind of education like distant one (it may well be that e-learning will be adopted together with a traditional system).

I would like to divide introduction / implementation of blended learning for two types of study courses:

1. General courses, for example Political Science for students who study Philology.
2. Special courses, for example Political Institutions for Political Science students.

In both cases using of the e-learning component is an additional activity, but it has different aims.

In the 1st case, I use e-learning system for distribution of texts of lectures, tasks for seminars, reading lists and tests. A considerable benefit of using e-learning for General Courses is that using a testing system for General courses with 50 and more students helps me to save time. I think that using of e-learning component with individual tasks for big groups is impossible. E-learning materials for this course have to be static and not dynamic, because a lector doesn't have any possibility to play up to big groups.

In the 2nd case (Special courses), additional materials and individual tasks can be distributed via the e-learning component. This semester during my 2 courses I was using the e-learning component for:

- reading lists with uploaded original texts for each module;
- extra materials for every lecture or seminar;
- full text of every lecture with all the discussion points according to the educational program (in case if all the discussion points weren't discussed during the lecture);
- additional material (added after lecture, if students have interest for specific information);
- individual tasks based on students' interests.

Benefits of using e-learning for Special Courses are: engaging the students in extra activities out of the class with possible re-designing the course during semester. Unsatisfactory feature is that some students might act as "free-riders", that is they might let (better) students do their homework or individual tasks.

This experience of this semester allows me to make a conclusion that for special courses e-learning component must

have dynamic structure. It's very important for students engagement.

The second general question is "What may be the main administrative obstacles in the way of applying the respective innovative teaching method?".

In a nutshell, administrative obstacles of applying e- / blended learning are technical and subjective.

Technical obstacles consist of lack of technical support. For example, most if not all of top-level Ukrainian universities few years ago started to implement e-learning. It was a so-to-say "must have". For example, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University took free platform MOODLE. For e-learning any university should have its own servers. When the process of creation of courses started, our university administration was confronted with first difficulties – we don't have enough modern equipment and staff. It's easy to resolve these problems, but for this the university should have enough funds. Lack of money is the main reason for technical problems.

The main subjective problems are:

- most of staff don't have motivation to create online courses or just can't overcome their own laziness;
- misunderstanding of new technological and methodological possibilities;
- lack of technical skills to create and work with online courses;
- absence of technical support from the side of university.

If we are talking about potential ways of overcoming this subjective obstacles, I would like to say that the main contributing factor will be students request for the new educational level. For example, since next year, according to the new law of higher

education, the total number of hours spent in lectures, tutorials and practicals will lessen. In this situation possibility to receive information to the full extent during a course will minimize. That's why a student will be in extreme need to find more information and e-learning component can offer it. In this situation a lecturer has a choice: you spend your own time and create e-courses or you lose students and then as a result of your failure – your job.

Solutions to resolve this problem:

- Trainings for lecturers;
- Manuals about using of the e-learning system;
- Methodological literature about new teaching methods;
- Tutoring for the 1-st year students;

Striving to use new methods without them being previously studied leads to their inaccurate comprehension and aversion to them.

Розділ V ОГЛЯДИ ТА РЕЦЕНЗІЇ

Ігор НЕДОКУС

**РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ:
РОЗВИТОК ОРГАНІВ ВЛАДИ НА ТЕРИТОРІЇ
ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ : МОНОГРАФІЯ /
ЗА ЗАГ. РЕД. ДОБРЖАНСЬКОГО О.В.,
КРУГЛАШОВА А.М., ЯРМИСТОГО М.В. – ЧЕРНІВЦІ :
БУКРЕК, 2014. – 812 С.**

В умовах інтеграції України в європейське та світове співтовариство, проведення реформ в системі державного управління та місцевого самоврядування, все більш важливого значення набуває вивчення історичного минулого України. Набутий за століття досвід управління та особливостей розвитку владних інститутів повинен сприяти створенню сучасної управлінської системи органів влади як на центральному, так і на регіональному рівнях. Особливо важливим у цьому контексті є вивчення історії розвитку органів влади у прикордонних регіонах, зокрема у Чернівецькій області, яка має досить складне історичне минуле, пов'язане з тривалим перебуванням її теренів у складі різних держав. Не менш важливими питаннями є визначення стратегії подальшого розвитку суспільства, а також нових методів управління. Така постановка питання потребує формування положень, суть яких полягає у необхідності розв'язання проблем з акцентом на підвищення значимості держави в управлінні суспільним розвитком.

У монографічному дослідженні «Історія розвитку органів влади на території Чернівецької області» послідовно розкривають історичні аспекти становлення та зміни адміністративно-територіального устрою, формування, розвитку та діяльності органів влади на теренах нинішньої Чернівецької області за часів аварських, болгарських та руських правителів, під час перебування у складі Молдавської землі, Османської, Австрійської (з 1867 р. – Австро-Угорської) та Російської імперій, Румунського королівства, Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Насамкінець, поглиблена увага у монографії приділена аналізу розвитку органів влади, регіональних аспектів державної служби та служби в органах місцевого самоврядування у період незалежності України.

Колектив авторів у складі – кандидата історичних наук, доцента Гакмана С.М., доктора історичних наук, професора Добрянського О.В., кандидата історичних наук Долинянської Т.В., доктора політичних наук, професора Круглашова А.М., кандидата історичних наук, доцента Піддубного І.А., кандидата історичних наук, доцента Федорука А. В., кандидата історичних наук, доцент Холодницького В.Ф., доктора історичних наук, професора Чучка М.К., кандидата наук з державного управління Ярмистого М.В. – зібрав в одній праці наявні відомості про особливості управління і специфіку діяльності органів влади на окресленій території в різні історичні періоди, коли землі північної частини Буковини, Хотинщини та Герцаївщини перебували у складі різних держав, які належали до різних соціально-економічних систем з неоднаковими традиціями здійснення владних повноважень, починаючи з найдавніших часів і закінчуючи сьогоденням, і отримували як пози-

тивний, так і негативний історичний досвід, який зберігається не лише в історичних документах, але певною мірою – в колективній пам'яті мешканців області.

Структурно монографічне дослідження складається з десяти розділів, у яких розглядаються територіальний устрій та особливості функціонування державних і представницьких органів влади, починаючи з Київської Русі й до сучасного періоду формування незалежної української держави. Перший розділ присвячений розвитку органів влади на території між Верхнім Сіретом і Середнім Дністром. Тут автор розглядає статус і територіальний устрій під зверхністю Аварського каганату та Дунайської Болгарії; управлінську систему краю у складі Київської Русі та діяльність органів влади в VI–XIV століттях. У другому та третьому розділах йдеться про молдавське урядування на території Цецинської, Чернівецької, Сучавської та Хотинської волостей; а також розглянута система органів влади Буковини у складі Австрійської (Австро-Угорської) монархії. Четвертий розділ покликаний дати уявлення про організацію управління Буковиною в роки Великої війни. Органи управління Хотинщини в 1713 – 1918 роках розглядаються в п'ятому розділі. Шостий розділ охоплює період з 1918 до 1940-і роки та висвітлює систему управління територією у складі «Великої Румунії», в «Парламентський період», систему адміністрування в авторитарний період та діяльність примарів Чернівців. У наступному – сьомому розділі проаналізовано владні інституції на території Чернівецької області під час Другої світової війни; управління в Чернівецькій області в складі УРСР розглянуто у восьмому розділі монографії. Заключні – дев'ятий та десятий розділи присвячені діяль-

ності органів влади та служби в органах державної влади і місцевого самоврядування в період незалежності України. До монографічного дослідження включені додатки, які складаються з ілюстрацій, картографічних матеріалів, фотокопій документів, статистичних даних, біографій видатних діячів краю.

Автори монографії вдало екстраполювали теоретико-методологічні засади історичної науки, етнополітології, політичної географії, геополітики до дослідження проблеми історії розвитку органів влади на території Чернівецької області. У науково-академічному плані автори пропонують широке коло емпіричних матеріалів і нормативно-правових документів, які використано у науковій роботі. У прикладному аспекті монографія містить прогнози і рекомендації, що можуть бути враховані у формуванні нової державної регіональної політики та різноманітних громадських ініціатив стосовно управління територіями, поради та рекомендації авторів будуть незамінними і продуктивними в плані підвищення їх ефективності. Дослідження також дає можливість органам місцевої державної влади Чернівецької області уникнути помилок при прийнятті важливих рішень. Окремо відзначимо ретельно підготований науковий апарат. Довідковий й ілюстративний матеріал поєднаний з чудовим поліграфічним виконанням рецензованої книги.

Незважаючи на наявність чималої кількості наукових праць, у яких висвітлені різні аспекти минулого області, не буде перебільшенням стверджувати, що комплексне дослідження системи управління, включаючи формування й розвиток органів влади та інститутів місцевого самоврядування на території Чернівецької області здійснено вперше.

Звісно, праця не дає відповіді на всі питання, які би повною мірою висвітлювали історію розвитку органів влади на території Чернівецької області. Однак вдумливий читач знайде в рецензованому виданні спрямування щодо нових перспективних напрямів дослідження.

Монографія «Історія розвитку органів влади на території Чернівецької області» може стати безцінним джерелом для інформації державних службовців, посадових осіб органів місцевого самоврядування, депутатів усіх рівнів, політиків, які безпосередньо беруть участь у реформуванні системи органів влади в Україні, а також журналістів, науковців і студентів, управлінців і працівників різних сфер, нарешті всі хто цікавиться історичним минулим рідного краю.

Сергій ШВИДЮК

**АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД „EASTERN REVIEW” –
НАУКОВОГО ВИДАННЯ
МІЖНАРОДНОГО ЦЕНТРУ
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ЛОДЗЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ЗА 2012–2016 РОКИ**

“Eastern Review”¹ – науковий збірник, що видається Міжнародним центром східноєвропейських досліджень Лодзького університету спільно з Комісією дослідження європейської інтеграції Лодзького відділення Польської академії наук під редакцією професора Аліції Стемпень-Кучинської. Сучасний „Eastern Review” став відродженням журналу з такою ж назвою, що видавався у Лодзькому університеті в 1997–2001 роках і також був присвячений регіону Східної Європи.

Міжнародний центр східноєвропейських досліджень Лодзького університету, очолюваний професором А. Стемпень-Кучинською, – це дослідницька організація, яка спеціалізується на вивченні східноєвропейської проблематики. Заснування цього дослідницького осередку зумовлене тим, що політичні, законодавчі, соціально-економічні, мовно-культурні зміни, які відбуваються в Білорусі, Молдові, Росії, Україні, продовжують залишатися об’єктом зацікавлення польського суспільства, академічних і освітніх центрів, політиків, представників місцевого самоврядування. Вони характеризуються

¹ Журнал „Eastern Review” доступний в репозитарії Лодзького університету за посиланням <http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/handle/11089/5078>

значною динамікою і чиняють вплив на діяльність польських державних органів та місцеве самоврядування, бізнес-структури й неурядові організації, а отже, потребують ґрунтовного і фахового вивчення та представлення для зацікавлених сторін, що і покликаний робити Центр.

Варто відзначити: тісну співпрацю з Міжнародним центром східноєвропейських досліджень Лодзького університету здійснює факультет історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, особливо – кафедра політології та державного управління, кафедра міжнародних відносин й Науководослідний інститут європейської інтеграції та регіональних досліджень ЧНУ. Це співучасть в організації та проведенні наукових заходів, представленні доповідей на конференціях в Лодзі та Чернівцях, публікаціях наукових статей.

Міжнародний характер видання, у роботі якого беруть участь Білоруський державний університет (Білорусь), Хмельницький державний університет (Україна), Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Україна), Московський державний університет ім. М.В. Ломоносова (Росія), Тульський державний університет (Росія), Празький економіко-управлінський університет (Чехія), Університет Ліннеус (Швеція), Центр східноєвропейських досліджень в Гіссен (Німеччина), Магдебурзький університет Отто фон Геріке (Німеччина) дає читачам змогу мати доступ до унікальної та якісної інформації, даних, думок і коментарів авторів з регіону, що перебуває у фокусі уваги журналу.

Мета журналу „Eastern Review” – об’єднати зусилля дослідників Лодзького університету й партнерів, а також популяризувати результати їхньої роботи. Коло інтересів видання

охоплює країни регіону Східної Європи, яка розглядається не лише у географічних, але й у геополітичних і суспільно-культурних категоріях. Тому в центрі уваги журналу перебувають Білорусь, Молдова, Росія, Україна та інші пострадянські країни. У виданні порушується політична, правова, соціологічна, економічна, культурологічна та лінгвістична проблематика. Окрім того кожен номер має тематичний характер. Статті публікуються англійською, польською, російською та українською мовами.

Перший том „Eastern Review”, що вийшов у 2012 році, має назву „Сучасна Україна в умовах нового міжнародного і суспільно-політичного ладу в регіоні Східної Європи” і відображає цілий спектр думок науковців про місце і роль України в регіональному контексті. Так, Володимир Фісанов у співавторстві з Олексієм Грушком, ґрунтуючись на експертних оцінках, проаналізували геополітичний і безпековий виміри відносин між Україною і Російською Федерацією. Автори вказують, що Росія проводить політику залучення України до своєї орбіти впливу, намагаючись втягнути її до євразійського економічного і політичного проекту. Тоді як для України „найважливішим завданням стає вироблення альтернативи на противагу подібним неоімперським проектам Росії”¹.

Анжей Ходубські присвятив увагу глобалізаційним цінностям в культурних реаліях Східної Європи. Автор звертає увагу, що на східноєвропейському просторі проявляють-

¹ Фісанов В., Грушко О. Розвиток відносин України з Російською Федерацією: геополітичний і безпековий виміри (за експертними оцінками) // Eastern Review. 2012. Т.01. С. 37-52. URI: <http://hdl.handle.net/11089/18519>. (дата звернення: 29.05.2017).

ся сильні корені традиційної політичної культури, зокрема поваги до авторитету (верхівки суспільства, ієрархічності, церемонії). Свою відмінність мають цінності демократії, самоврядування, права, на які накладено сильний відбиток місцевих традицій.

Андрій Горук аналізує місце України у зовнішній політиці Сполучених Штатів Америки в останній декаді ХХ століття. Автор наголошує, що в умовах постбіполярного світу українсько-американські стосунки від початку дев'яностих до початку двохтисячних років пройшли низку етапів, у ході яких мав місце як процес конвергенції, коли велися дискусії про встановлення стратегічного партнерства у відносинах США – Україна, так і період політичної ворожості, коли Вашингтон розглядав можливість запровадження санкцій проти Києва¹.

Станіслав Конопацькі пише про еволюцію ідеї Східного партнерства у період головування Польщі в Європейському Союзі, звертаючи увагу те, що Східне партнерство було одним з польських пріоритетів, тоді як інші європейські країни зосереджувалися на внутрішніх питаннях, пов'язаних з подоланням наслідків економічної кризи, а фокус зовнішньополітичної уваги був зосереджений на проблемах Північної Африки і Близького Сходу.

Наталія Петрук і Ольга Заславська розглядають особливості масової політичної свідомості громадян України у минулому й сучасності. Характеристика політичної свідомості та політичної культури сприймаються авторами не лише як індикатор розвитку демократії на суспільному рівні в Укра-

¹ Горук А. Україна у зовнішній політиці сполучених Штатів Америки (поч. 1990-х–поч. 2000-х рр.) // Eastern Review. 2012. Т.01. С. 53-72. URL: <http://hdl.handle.net/11089/18521>. (дата звернення: 29.05.2017).

їні, їм також надається важлива роль у формуванні цінностей демократичного життя.

Наталія Ротар досліджує політичну участь громадян України у модернізаційних процесах сучасності як відображення особливостей взаємовідносин в системі влада – суспільство. Головним викликом для сучасного українського суспільства, на думку автора, є забезпечення значимого рівня залучення громадян до процесу політичної модернізації. Н. Ротар підкреслює, що „особливості політичної системи України, її трансформаційний характер, основні принципи взаємовідносин влади і громадян сприяли формуванню трьох основних моделей політичної участі – електоральної, протестної, дискурсивної”, а також те, що „модернізаційний потенціал політичної участі на початку ХХІ ст. визначався не стільки її електоральними формами, скільки можливостями участі громадян у просторі публічної політики, яка є відображенням характеру та якості взаємовідносин між владою та суспільством”¹.

Ірина Василенко й Малгожата Абасси розглядають ціннісні аспекти політичної модернізації, аналізуючи досвід Росії та Польщі. Мета статті – роздуми на тему впливу політичних цінностей на модернізаційні процеси, здійснювані у Польщі і в Росії. Автори схиляються до думки, що система цінностей чинить істотний, а часто вирішальний вплив на процес політичних перетворень.

Другий том „Eastern Review”, опублікований у 2013 році, присвячений темі „Росія і держави Східної Європи перед обличчям модернізації”.

¹ Ротар Н. Політична участь громадян України у модернізаційних процесах сучасності як відображення особливостей взаємовідносин в системі влада–суспільство. – 2012. – 104 с. URI: // Eastern Review. 2012. Т. 01. С. 103-120. URI: <http://hdl.handle.net/11089/18524>. (дата звернення: 27.05.2017).

У статті Євгенія Тарасова розглянуто принцип інноваційності як засіб модернізації політичної системи. Автор обґрунтовує необхідність врахування історичних уроків, пов'язаних з розбіжністю слова і діла, прийняттям поспішних, мало продуманих ідей, концепцій, планів, що спричинили значні матеріальні, політичні, соціальні збитки суспільству і масовій свідомості.

Ірина Василенко, Лариса Титаренко і Малгожата Аббаси продовжують досліджувати політичні цінності, цього разу в Росії, Білорусі та Польщі. Автори підкреслюють, що цінності мають суттєвий вплив на процес перетворень, а також виділяють спільні ціннісні зміни у становищі громадян трьох країн у процесі посткомуністичного транзиту.

Ніколай Канатніков вивчає мегаполіси з погляду обміну досвідом інноваційного розвитку. Автор стверджує, що разом з функцією інноваційного розвитку мегаполіси як центральні складові світового і національного економічного та соціально-політичного простору реалізують й інші функції: командно-адміністративну, організаційно-інституціональну, сервісну, соціокультурну, інтегральну, інформаційно-комунікаційну, просторово-організаційну.

Ірина Батаніна, Анастасія Лаврікова й Ольга Шумілова вбачають у модернізації місцевого самоврядування в Росії фактор розвитку громадянської активності. На основі результатів комплексного соціологічного дослідження вони визначають вплив процесу самоорганізації місцевої громади на вибір форм, методів та інструментів впливу елементів громадянського суспільства на прийняття управлінських рішень у рамках локальних територій.

Юрій Лопатинський шукає модернізаційні рішення у розвитку аграрного сектору України. Автор стверджує, що в Укра-

їні відстає формування інституціональних умов аграрного господарювання, а для сільськогосподарських товаровиробників характерний низький рівень забезпечення основними активами і капіталом. Тому одне зі завдань трансформаційних перетворень – пошук градієнта інституціонального розвитку.

Оксана Щербанюк розглядає модернізацію українського законодавства як фактор забезпечення стабільності і розвитку держави й суспільства. Особливу увагу автор звертає на проблеми народного суверенітету і народовладдя у зв'язку з проведенням конституційно-правової реформи 2012 року, а також аналізує шляхи здійснення реформи та її методологію.

Малгожата Невядомска-Цудак привертає увагу до участі жінок у процесі модернізації держави, аналізуючи їх представництво в колегіальних органах міської Ради Лодзя у 2002 – 2010 роках, і доходить висновку, що саме лише введення квот представництва є недостатнім. Потрібні також зміни у свідомості виборців стосовно того, що жінки у політиці є не менш ефективними, ніж чоловіки, і за них варто голосувати.

Третій том збірника (2014 р.) під назвою „Польща–Україна: партнерство регіонів” присвячений польсько-українській співпраці на регіональному рівні. В ньому вміщено статті, що представляють проблеми сучасної України в широкому культурно-історичному і міжнародно-політичному контексті. Зокрема Анджей Ходубські розглядає місце, роль і специфіку України у процесі цивілізаційних перетворень на європейському континенті, що дозволяють зрозуміти структурні передумови „розриву” сучасної України між Сходом і Заходом. Наталія Петрук звертає увагу на чинники нової української дійсності, яка, на її думку, є важливим елементом формування громадянського суспільства. А ось

Ольга Заславська сконцентрувалася на теоретичних аспектах та дослідженні феномену політичних традицій їх впливу на процес формування політичної культури українського суспільства.

Важливим елементом цього тому є статті, що аналізують політичні й соціокультурні перетворення, які відбувалися в Україні під впливом європейського чинника. Так, Анатолій Круглашов наголошує на необхідності модернізації української регіональної політики з урахуванням досвіду польської адміністративної реформи, а також європейського (у широкому сенсі) досвіду у цій сфері¹. Олексій Колесников досліджує можливості адаптації польського досвіду у сфері виборчої системи для потреб виборів до української Верховної Ради². А Наталія Лосєва і Дарія Терменжі порушують питання інтеграції української вищої освіти до європейського освітнього простору, порівнюючи польські й українські рішення у цій галузі, а також досвід обох країн.

Спеціальний четвертий том „Eastern Review”, який вийшов у 2015 році, приурочений тридцятиліттю „Перебудови”, що була спробою модернізації СРСР і вплинула на подальшу траєкторію розвитку всього східноєвропейського простору. Тому в томі знаходимо ексклюзивне інтерв’ю з Михайлом Горбачовим, роздуми польських учених про „Перебудову”, а

1. Круглашов А. Потребности реформирования региональной политики в Украине: европейские ориентиры // Eastern Review. 2014. Т. 3. – С. 61-74. URI: <http://hdl.handle.net/11089/10052> (дата звернення: 27.05.2017).

2. Колесников А. Украина перед вызовом модернизации системы голосования на парламентских выборах: применимость польского опыта Потребности реформирования региональной политики в Украине: европейские ориентиры // Eastern Review. 2014. Т. 3. – С. 75-97. URI: <http://hdl.handle.net/11089/10023> (дата звернення: 30.05.2017).

також матеріали дискусій та інших наукових заходів з окресленої проблематики, проведених Міжнародним центром східноєвропейських досліджень Лодзького університету.

Черговий – п'ятий том, виданий у 2016 році під назвою „Східна Європа: від перебудови до демократизації”, став логічним продовженням попереднього. Автори розмірковують над проблемою розлучення регіону з тоталітарним минулим і показують, що його соціокультурний зв'язок зі Заходом достатньо обмежений, зокрема у Росії. Про це йдеться в статті Владіміра Комаровського і Петера Кремера.

Анатолій Круглашов розкриває особливості української місцевої демократії у процесі переходу від радянської спадщини до європейської моделі. Особливу увагу автор звертає на її генезу і початковий етап розвитку від моменту горбачовських реформ, а також критично оцінює зусилля політичних еліт щодо децентралізації в Україні, звертає увагу на проблеми виборчої системи, передусім до місцевих рад¹.

Олексій Кандюк аналізує трансатлантичні відносини у постбіполярну еру як стратегію для „Нової Європи”. Він наголошує, що для низки держав існує дилема: розвиток Атлантичного зовнішньополітичного вектора чи поглиблення інтеграційних процесів у Європі, до якої вони належать².

Гжегож Януш порушує питання регіональної безпеки у контексті вдаваного порушення прав російської меншини в Украї-

¹ Круглашов А. Украинская местная демократия: от советского наследия к европейской модели // Eastern Review. 2016. Т. 05. С. 25-38. URI: <http://hdl.handle.net/11089/10052> (дата звернення: 27.05.2017).

² Kandyuk O. Transatlantic Relations in Post-Bipolar Era: Strategy for a „New Europe” // Eastern Review. 2016. Т. 05. Р. 39-50. URI: <http://hdl.handle.net/11089/21566> (дата звернення: 27.05.2017).

ні та механізмів європейської системи захисту прав національних меншин.

Мар'ян Брода з'ясовує ментальний і суспільний контекст сприйняття росіянами горбачовських змін. Він доходить висновку, що, на відміну від позитивної оцінки таких змін на Заході, в Росії демократично-реформаторські періоди історії, а особливо горбачовська „Перебудова”, сприймаються в категоріях, що потребують подолання чергової російської смуги. До схожих висновків дійшов і Дмитрій Кузнецов, який представив у збірнику результати соціологічного дослідження щодо уявлень сучасного російського суспільства про „Перебудову”.

Іріна Орлова намагається переконати читачів, що в сучасному російському суспільстві відбуваються модернізаційні процеси і як аргумент наводить закон, де окреслено принципи громадського контролю. А ось Людміла Іллічова описує як „розвивається” російська економіка під санкціями.

Окрім авторських статей, в „Eastern Review” також знаходимо інформацію про заходи, що проводить Міжнародний центр східноєвропейських досліджень у співпраці з партнерами, зокрема Чернівецьким національним університетом імені Юрія Федьковича та іншими науковими осередками з України й інших країн.

Отже, аналіз тематики матеріалів, опублікованих в „Eastern Review” й добір авторів журналу засвідчують, що видання робить вагомий внесок у дослідження широкого кола питань східноєвропейської проблематики. А багатомовність і доступність повнотекстових матеріалів у відкритому доступі відіграє важливу роль у науковій комунікації для широкого кола дослідників.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БАКАНОВА Анастасія Олександрівна – аспірант кафедри міжнародних відносин Інституту соціальних наук Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова (Одеса, Україна).

E-mail: anastasiya-bakanova@ukr.net

БЕЛЯВЦЕВА Діна Володимирівна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Білоруського державного економічного університету (Мінськ, Білорусь). E-mail: belyavtseva@mail.ru

БУРЕЙКО Надія Миколаївна – кандидат політичних наук, Університет Сент Галлена (Сент Галлен, Швейцарія).

E-mail: nadia.bureiko@gmail.com

ЗЕЛЕНКО Василь Анатолійович – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, Україна). E-mail: vasylzelenko@gmail.com

ЗЕЛЕНКО Наталія Михайлівна – кандидат економічних наук, Львівський національний університет імені Івана Франка (Львів, Україна)

КАЛИТЧАК Роман Григорович – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби Львівського національного університету ім. Івана Франка (Львів, Україна).

E-mail: kalytchak@hotmail.com

КОСОВ Олександр Петрович – кандидат історичних наук, доцент, завідувач аспірантурою Вітебського державного університету імені П.М. Машерова (Вітебськ, Білорусь). E-mail: alekos1979@mail.ru

КРУГЛАШОВ Анатолій Миколайович – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, директор НДІ європейської інтеграції та регіональних досліджень.

E-mail: akruglas@gmail.com

МЕЛЬНИЧУК Ігор Миколайович – доктор політичних наук, доцент кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. E-mail: melim@ukr.net

МОЛОЧКО Павло Олександрович – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та державного управління Чернівецького

національного університету імені Юрія Федьковича.

E-mail: p.molochko@chnu.edu.ua

НЕДОКУС Ігор Степанович – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

E-mail: igornedokus@yahoo.com

НЕЧАСВА-ЮРІЙЧУК Наталія Вікторівна – кандидат історичних наук, асистент кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

E-mail: nynataliya@ukr.net

ПЕНЗЕШ Янош – доктор філософії, асистент кафедри соціальної географії та планування регіонального розвитку Університету Дебрецена (Дебрецен, Угорщина).

E-mail: penzes.janos@science.unideb.hu

ПЛАТЦЕР Вернер – Уряд Карінтії (Клагенфурт-ам-Вертерзе, Австрія). E-mail: werner.platzer@ktn.gv.at

ПУШНІГ Удо – Уряд Карінтії (Клагенфурт-ам-Вертерзе, Австрія).

E-mail: udo.puschnig@ktn.gv.at

РОТАР Наталія Юріївна – доктор політичних наук, професор кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, заступник директора НДІ європейської інтеграції та регіональних досліджень.

E-mail: nata_rotar@ukr.net

САНГАРЕ Шейкна Каліфа – аспірант Санкт-Петербурзького державного університету, викладач Університету Бамако (Бамако, Республіка Малі). E-mail: cheicknasangar@yahoo.fr

СОФІНСЬКА Ірина Дмитрівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії права та прав людини Українського Католицького Університету (Львів, Україна). E-mail: sofinska@ucu.edu.ua

ШВИДЮК Сергій Мирославович – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

E-mail: sershvyd@gmail.com

ШЮЛІ-ЗАКАР Іштван – доктор наук, професор кафедри соціальної географії та планування регіонального розвитку Університету Дебрецена (Дебрецен, Угорщина).

Наукове видання

Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
НДІ європейської інтеграції та регіональних досліджень

Регіоналізм та інтеграція

Науковий щорічник
Випуск II

Науковий редактор – **Круглашов Анатолій Миколайович**
Технічний редактор – **Колесников Олексій Володимирович**

За зміст статей, вміщених у щорічнику, відповідають автори

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 13, 72.
Наклад 300 прим. Зам. № 1204.

Видавець і виготовлювач

В И Д А В Н И Ч И Й Д І М
p u b l i s h i n g h o u s e

Свідоцтво про внесення
до Державного реєстру суб'єкта
видавничої справи ЧЦ №1 від 10.07.2000 р.

телефон
[0372] 552 943

адреса
58000, м. Чернівці,
вул. Радищева, 10

e-mail
info@bukrek.net

web-сайт
www.bukrek.net